

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: pedagogiky a psychologie

Obor: sociální péče - sociální pracovník

**Vliv rodiny na umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní
a ochranné výchovy**
na příkladu Výchovného ústavu pro děti a mládež v Jiříkově

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA
TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

3146059904

Autor: Jana Bajanová

Podpis:

3951

Adresa: Rumburk, Sadová 1404/2a

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Libor Novosad, Ph. D.

Počet:	stran	obrázků	tabulek	grafů	příloh
	72	2	2	6	2

V Liberci dne: 22.4.2003

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6

Tel.: 048/535 2515

Fax: 048/535 2332

Katedra: pedagogiky a psychologie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát) Jana Bajanová

adresa: Rumburk, Sadová 1404/2a

obor (kombinace): sociální péče – sociální pracovník

Název BP: Vliv rodiny na umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy na příkladu Výchovného ústavu pro děti a mládež v Jiříkově.

Název BP v angličtině: The influence of the family environment on placing children to the boarding reform school shown upon the example of the Boarding Reform School for Children and Youth in Jiříkov.

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Libor Novosad, Ph. D.

Konzultant:

Termín odevzdání: 30. 4. 2003

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (kandidát): JANA BAJANOVÁ

Datum: 9. 10. 2001

Podpis: KSS

KSS/SPRA

921- [20] - A.

188/03 B

Název práce:

Vliv rodiny na umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy na příkladu Výchovného ústavu pro děti a mládež v Jiříkově.

Cíl práce:

Tato práce si klade za cíl v teoretické části přiblížit problematiku výchovy, vysvětlit základní pojmy týkající se poruch chování a přiblížit náročnost převýchovy ve výchovném zařízení. Praktická část práce je zaměřena na analýzu příčin umístění dětí do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy na příkladu Výchovného ústavu pro děti a mládež v Jiříkově a ověření stanovených hypotéz. Zabývá se tedy vlivem rodiny na umístění dítěte a mapuje závadové chování, pro které je dítě umístěno do výchovného ústavu. Na základě zjištěných výsledků hodnotí preventivní péči u dětí, které byly umístěny do Výchovného ústavu pro děti a mládež v Jiříkově a navrhuje následnou péči po ukončení ústavní výchovy.

Hypotézy: Předpokládáme, že:

- více než polovina svěřenců Výchovného ústavu pro děti a mládež v Jiříkově pochází z rodin, ve kterých nejsou vychováváni oběma vlastními rodiči.
- více než 80 % svěřenců Výchovného ústavu pro děti a mládež v Jiříkově jsou romského původu.
- více než 70 % svěřenců Výchovného ústavu pro děti a mládež v Jiříkově pochází z rodin s nízkým sociálním zázemím.

Metody práce:

- práce s osobní dokumentací svěřenců, zejména s anamnézami
- spolupráce s úřady
- rozhovor individuální, volný i řízený

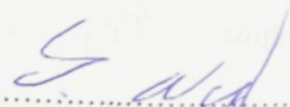
Teze práce:

- a) teoretická část:
 - výchova dětí
 - poruchy chování
 - problematika převýchovy
- b) praktická část:
 - popis zařízení Výchovného ústavu pro děti a mládež v Jiříkově
 - rozbor příčin umístění dětí do Výchovného ústavu pro děti a mládež v Jiříkově
 - ověření stanovených hypotéz
 - zhodnocení preventivní péče
 - návrh následné péče

Základní použitá literatura:

- Kucharská, A. : Specifické poruchy učení a chování. Praha, Portál 2000.
- Matějček, Z. : Rodiče a děti. Praha, Avicenum 1986.
- Němec, J. – Kusý, M. : Aktivní sociální učení v podmínkách ústavní a ochranné výchovy. Praha, MŠMT 1998.
- Sochůrek, J. : Vybrané kapitoly ze sociální patologie. Liberec, FP TUL 2001.
- Vágnerová, M. : Poruchy adaptace. Liberec, FP TUL 1996.
- Vágnerová, M. : Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha, Portál 1999.
- Zvolský, P. : Speciální psychiatrie. Praha, Karolinum 1997.

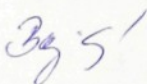
Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Libor Novosad, Ph.D.

.....

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených literárních pramenů pod vedením vedoucího práce.

V Liberci

Podpis:

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucímu práce PhDr. Mgr. Liboru Novosadovi, Ph. D. za pomoc při průběžném vedení práce.

Resumé

Bakalářská práce se zabývá problematikou výchovy dětí. V teoretické části jsou vysvětleny základní pojmy týkající se rodiny, výchovy, poruch chování a prožívání, týrání, zneužívání a zanedbávání dětí, je zmíněna problematika romského etnika a přiblížena náročnost převýchovy dítěte ve výchovném zařízení. Hlavním cílem praktické části práce je analyzovat příčiny umístování dětí do výchovných zařízení na příkladu Výchovného ústavu pro děti a mládež v Jiříkově. Tato část práce se tedy zabývá vlivem rodiny na umístění dítěte a mapuje závadové chování, pro které je dítě do výchovného ústavu umístěno. V úvodu praktické části jsou uvedeny důležité údaje týkající se Výchovného ústavu pro děti a mládež v Jiříkově. Dále je zmíněn zákon 109/2002 Sb. zabývající se výkonem ústavní nebo ochranné výchovy a zhodnocena úroveň spolupráce rodin svěřenců s pracovníky výchovného ústavu. Poté je přikročeno k vlastní již zmiňované analýze, která se skládá ze tří částí. Nejprve je z několika pohledů charakterizován reprezentační vzorek, poté jsou mapovány poruchy chování svěřenců a následuje provedení podrobného rozboru rodinného prostředí svěřenců. Na základě zjištěných výsledků je ověřena platnost předem stanovených hypotéz, zhodnocena preventivní péče u dětí, které byly umístěny do Výchovného ústavu pro děti a mládež v Jiříkově a navržena následná péče po ukončení ústavní výchovy zletilostí.

Summary

The problems of upbringing children enquire into bachelor's study. In the theoretical part are explained the basic concepts relate to family, education, behaviour disorders, experience, maltreatment, abuse and neglect of children, are mentioned the problems of Romany ethnic and nearer exacting re-education of child in upbringing establishment. The principal purpose of the practical part of study is to analyse the cause put up children at the upbringing establishments, for example as Upbringing Establishment for children and youth in Jiříkov. This part of study discribes child's mental behaviour and enquire into the influence of family put up child at upbringing establishment. In the introduction of the practical part are presented the important data, relate to Upbringing Establishment for children and youth in Jiříkov. The law 109/2002 Sb., enquire into the constitutional result or protective education and is evaluated the level of cooperation charge's family with worker of upbringing establishment, is mentioned further. After thatis proceed to mention of the analyse, which one divides into three parts. At first-representative sample is characterized from some opinions, after that are discribed behaviour disorders of charges and then follows realization detailed analysis charges' family background. On the basis ascertainments result is verified beforehand fixed hypothesis, children's, preventative care evaluates, which ones were put up at upbringing establishment for children and youth in Jiříkov and the successive care suggests after the ending of constitutional adult's education.

Zusammenfassung

Die Bakkalaureus-Arbeit befasst sich mit der Problematik der Kindererziehung. In dem teoretischen Teil werden elementare Begriffe betreffend der Familie, der Erziehung, Verhalten und Erlebnisstörungen, Quälen, Kindermissbrauch und Vernachlässigung erklärt, weiter ist die Problematik der Rometniken erwähnt, man nähert sich der Anspruchsvolligkeit der Umerziehung der Kinder in Erziehungsanstalten. Der Hauptzweck des praktischen Teils dieser Arbeit sind die Gründe der Kinderunterbringung dem Beispiel des Kindererziehungsinstitutes für Kinder und Jugendliche in Jiřkov nach zu analysieren. Dieser Teil der Arbeit beschäftigt sich mit dem Einfluss der Familie auf die Unterbringung des Kindes und zeichnet das anstößige Verhalten an, wegen dem das Kind in der Erziehungsanstalt untergebracht wird. In der Einleitung des praktischen Teils sind wichtige Angaben über die Erziehungsanstalt für Kinder und Jugendliche in Jiřkov angeführt. Weiter wird das Gesetz 109/2002 Sb. erwähnt, das sich mit der Vollstreckung der Anstalt und Schutzerziehung abgibt, und es wird da das Niveau der Zusammenarbeit zwischen der Familie der Pfleglinge und der Mitarbeiter der Erziehungsanstalt ausgewertet. Danach kommt es zu der eigentlichen, schon erwähnten Analyse, die aus drei Teilen besteht. Erstens wird aus einigen Aussichten Repräsentanzmuster charakterisiert, danach werden Betrugungsstörungen der Pfleglinge angeführt und es folgt die Ausführung einer eingehenden Analyse des Familienmileu der Pfleglinge. Auf dem Grunde der festgestellten Ergebnisse ist die Gültigkeit, der im Voraus festgelegten Hypothesen bestätigt, gleichzeitig ist die Vorbeugungsfürsorge der Kinder und Jugendlichen, die in der Erziehungsanstalt in Jiřkov untergebracht wurden, ausgewertet, und die nachfolgende Fürsorge nach dem Abschluss der Anstaltserziehung die Volljährigkeit vorgeschlagen.

OBSAH

ÚVOD	3
TEORETICKÁ ČÁST	7
1 Rodina	7
1.1 Domov	7
1.2 Definice rodiny	7
1.3 Historie vzniku rodiny	8
1.4 Členění rodin	8
1.5 Rodina úplná a neúplná	12
2 Výchova	13
2.1 Definice výchovy	13
2.2 Výchovné styly	13
2.3 Výchova rodinná, náhradní rodinná i nerodinná péče	18
3 Problematika romského etnika	19
3.1 Odlišnosti mentality Romů a původ těchto odlišností	19
3.2 Současná situace	21
4 Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě	22
5 Poruchy chování a prožívání	24
5.1 Poruchy prožívání	24
5.2 Poruchy chování	26
5.2.1 Neagresivní poruchy chování	28
5.2.1.1 Lži	28
5.2.1.2 Záškoláctví	29
5.2.1.3 Útěky z domova a toulky	29
5.2.1.4 Krádeže	30
5.2.1.5 Užívání drog	30
5.2.2 Agresivní poruchy chování	32
5.2.2.1 Šikana	32
5.2.3 Poruchy chování ve vztahu k LMD a inteligenci	33
6 Problematika převýchovy	34
PRAKTICKÁ ČÁST	37
7 Popis zařízení Výchovného ústavu pro děti a mládež Jiříkov	37
8 Aplikace zákona 109/2002 Sb. do praxe	45
9 Spolupráce s rodinami umístěných dětí	46
10 Rozbor příčin umístění svěřenců do VÚDM Jiříkov	47
10.1 Použité metody	47
10.2 Charakteristika zkoumaného vzorku	47
10.3 Poruchy chování, důvod umístění	55
10.4 Vliv rodiny na umístění dítěte	58
10.5 Ověření stanovených hypotéz	62
11 Zhodnocení preventivní péče	63
12 Návrh následné péče	64
ZÁVĚR	66
13 Cíl a zaměření práce	66
14 Interpretace výsledků	66
15 Doporučení pro praxi	70
SEZNAM LITERATURY	72

ÚVOD

Žijeme v době, která bývá často označována jako postmoderní, nebo z pohledu sociologického postindustriální. Stále naléhavěji se ozývají otázky směřující k hodnotové orientaci současnosti. Ve státech západního světa jsou oceňovány hodnoty nezávislosti, sebedůvěry, sebeprosazování. Východní státy naopak preferují hodnoty jako je pokora, úcta k tradici a poslušnost autoritě.

Současná společnost je typická dravým prostředím soutěže a konfrontace, klade vysoké nároky na individuální schopnost prosazování se, budování kariéry a vnějšího ocenění. Jsou potlačovány hodnoty jako je altruismus, čestnost, ohleduplnost a skromnost. Lidé jsou příliš orientováni na svět věcí, který jim splývá se světem hodnot. Tím je ovlivněn smysl života a životní způsob dnešních lidí.

Nejvýznamnějším hlediskem, které ovlivňuje založení vlastní rodiny, je v současné době pro mnohé mladé páry jejich finanční situace. Chtějí být nejprve ekonomicky zajištěni a teprve potom založit rodinu. Mladí lidé do 30-ti let většinou oddalují vstup do manželství a narození prvního dítěte. Mnozí z nich se rozhodují pouze pro jedno dítě. Naše země se tak řadí mezi země s nejnižší porodností v Evropě. Na jednu ženu připadá přibližně jedno dítě.

„Jaké je umístění úplných rodin ve stratifikačním systému, resp. jaká je jejich pozice vůči jiným typům rodinných, případně nerodinných domácností? Zvolíme-li za hlavní diferenciační kritérium příjem rodiny, resp. příjem na hlavu (na spotřební jednotku), ukazuje se, že se vzrůstajícím počtem závislých osob (dětí) se tento příjem výrazně snižuje. Velké rodiny mající více než dvě (závislé) děti jsou na tom velice podobně jako neúplné čisté rodiny. Z hlediska příjmu na hlavu jsou na tom nejprázdnější domácnosti jednotlivců, ať mužů či žen ekonomicky činných, a domácnosti rodin bez dětí, nikoli však důchodců. Jestliže by se lidé rozhodovali pouze na základě ekonomických hledisek a motivů (jak jednoduše předpokládají některé teorie), pak by budoucnost české rodiny byla vážně ohrožena. Pokud by si totiž lidé zkalkulovali, že dítě je výraznou finanční zátěží, že snižuje životní úroveň ostatních členů rodiny, pak by se nutně museli rozhodnout dítě nemít. Naštěstí pro nás a naši společnost je otázka existence či

neexistence rodiny otázkou komplikovanější (a možná zároveň i jednodušší) a není převoditelná pouze do ekonomické roviny. “ [6:141]

Četné statistiky dokazují, že v posledních letech výrazně stoupla kriminalita dětí a mládeže. Analýza současné situace konstatuje velmi znepokojující nárůst asociálních, či antisociálních tendencí mládeže. Zvyšuje se agresivita, brutalita a netolerance. Zároveň se stále snižuje věková hranice kriminality dětí. Široké spektrum negativních vlivů bývá často ještě akcentováno různými nevhodnými výchovnými metodami.

Mnohé dnešní děti vyrůstají v prostředí plném neklidu. Jejich rodiče musí řešit daleko více zátěžových situací než dříve. Jsou nervózní, netrpěliví a mají málo času. Příliš zaměstnaní rodiče mnohdy vynahrazují potomkovi svoji nepřítomnost tím, že mu vše povolí. Rodičům, kteří se vrátí domů ze zaměstnání, mnohdy chybí další potřebná energie na výchovu svých dětí, raději pustí televizi a relaxují. Mnozí odborníci se domnívají, že děti, které často sledují televizní obrazovku, mají větší problémy se sebeprosazováním ve společnosti, hůře se vyjadřují, mají potíže hrát si samy nebo s jinými dětmi. Jsou netrpělivé, špatně se soustředí, chybí jim vytrvalost a schopnost naslouchat. Samozřejmě velmi záleží na tom, jaké pořady děti na televizních obrazovkách sledují. Násilné scény na obrazovce způsobují, že se děti stávají k násilí lhostejnějšími. Podobným způsobem mají zřejmě na děti vliv počítačové hry, kde má akční hrdina několik životů. Dětem se pak může stát, že mají na život zkreslený náhled a neumějí dobře rozlišit mezi virtuální a skutečnou realitou.

O současných dětech se hovoří jako o ukřičenějších, agresivnějších a celkově zlobivějších. Neposedí a pro vulgární výraz nejdou daleko. Jsou však zároveň snad i zvědavější, sebevědomější a často i odolnější než jejich rodiče. Jsou na ně kladeny mnohem větší nároky než dříve. Když mají rodiče jedno nebo dvě děti, tak se na ně mnohem více zaměří, než kdyby jich měli více. Dětský psycholog Zdeněk Matějček poukazuje na dnešního jedináčka, který je úzkostlivě vedený a přetížený nároky. Musí mít výborné výsledky ve škole, učit se cizí jazyky, být vynikající ve sportu, hrát na hudební nástroj a podobně. Děti špatně nesou pocit, že nedokážou dostát požadavkům svých rodičů.

Po roce 1989 se výrazněji prohloubily rozdíly mezi rodinami, a to zejména z hlediska ekonomického zabezpečení. V souvislosti s restrukturalizací trhu práce vznikla nezaměstnanost. Přibýlo rodin sociálně slabých, jejichž materiální nedostatek může mít negativní vliv na péči o potomky, a naopak i těch, které mají sice dobré ekonomické zázemí, avšak často na úkor volného času pro výchovu svých dětí.

V současné době se často hovoří o výrazné demokratizaci života rodiny. Uvolnilo se jak dominantní postavení muže – živitele, tak dominantní postavení rodičů vůči dětem. Výchova našich potomků je stále náročnější a stává se aktuálním problémem naší společnosti. Mnozí rodiče si nevědí s výchovou dětí rady. Ve stále ještě poměrně novém společenském systému se cítí nejistí. Nelze podceňovat biologický základ osobnosti, ale je nutné vzít v úvahu, že sociální prostředí významně ovlivňuje vývoj člověka. Sociálním prostředím máme na mysli celou společnost, její hodnoty a normy, které socializaci člověka ovlivňují, ale také, a to především rodinu, která ovlivňuje vývoj osobnosti dítěte již od narození.

Již pátým rokem pracuji ve Výchovném ústavu pro děti a mládež Jiříkov ve funkci sociální pracovnice. Z důvodu mého vzdělání v jiném oboru, než je sociální práce, jsem se rozhodla ke studiu zmíněného oboru na Technické univerzitě v Liberci. Zaměstnavatel mé rozhodnutí uvítal a podpořil. Hlavním důvodem, proč jsem se rozhodla studovat, je snaha o lepší orientaci v sociální práci a o profesionálnější pomoc svěřencům našeho výchovného ústavu. Z osobní dokumentace svěřenců, obsahující zprávy odborných pracovníků, se dozvídám o minulosti těchto dětí, jejich problémech, školní docházce, případné trestné činnosti, o jejich rodinách a podobně. Při studiu uvedených materiálů jsem zjistila, že se osudy dětí umístěných do výchovného ústavu v mnohém podobají. Velmi často se objevují zprávy o nepříliš fungujících rodinách a o poruchách chování našich svěřenců. Vzhledem k tomu, že mne tato problematika již delší dobu zajímá, vybrala jsem si ji jako téma pro svou bakalářskou práci. Protože je známo, jak již výše uvádím, že rodina má velký vliv na utváření osobnosti dítěte, rozhodla jsem se zmapovat závadové chování, pro které jsou děti do našeho výchovného ústavu umísťovány, a dále shromáždit co nejvíce informací

o rodinách umístěných dětí. Chci se pokusit zjistit, zda se u těchto rodin neobjevují některé shodné znaky, které by mohly vývoj dítěte negativně ovlivnit.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Rodina

1.1 Domov

Domov je místo, kam se člověk rád vrací, kam patří. Zde se nemusí přetvařovat, zde je přijímán takový, jaký je a z toho pak plyne pocit jistoty a bezpečí. Je to místo, kde odpočívá. Podstatnou složkou domova jsou ti, kteří k domovu patří. Jsou to rodiče, prarodiče, sourozenci a ostatní člověku milí lidé.

Kvalitní domov je místo, kde se s dítětem mateřsky zachází, kde je v bezpečí. Matka i otec jsou vždy připraveni pomoci, když se dítěti děje něco zlého. Jsou také nablízku, pokud si chce dítě hrát. To je domov a v tomto domově má dítě své určité a přirozené místo. Psychologické výzkumy ukázaly, že vědomí vlastní osoby se u dítěte dříve a pevněji vytváří, když existuje nejen vztah matka a dítě, ale když fungují vztahy nejméně tři - nejčastěji matka, dítě a otec. Tím se vytváří bohaté předivo vztahů, do kterého je dítě zapojeno.

Pokud dítě prožije šťastné dětství a má pěkný domov, je větší naděje, že pěkný domov také připraví pro své děti. Rodičovské postoje se totiž připravují v průběhu celého života, a ne až v době, kdy se člověk stane rodičem. Vše začíná již zkušeností dítěte s vlastními rodiči. Dobrý domov je tak možné předávat z generace na generaci.

[volně z Matějčka - 7]

1.2 Definice rodiny

Rodina je nejdůležitější a základní sociální skupinou, v níž jedinec žije. Uspokojuje jeho potřeby, dává mu pocit jistoty a bezpečí. Zprostředkovává mu zkušenost, kterou nelze jinde získat. Každá rodina má svůj hodnotový systém, který ovlivňuje chování jednotlivých členů této rodiny. Rodina má velký vliv na utváření osobnosti dítěte a to jak v pozitivním, tak v negativním smyslu.

[podle Vágnerové - 20]

Základní funkce rodiny lze rozdělit následovně:

- biologicko-reprodukční funkce,
- ekonomicko-zabezpečovací funkce,
- funkce emocionální (vztahy uvnitř rodiny),
- socializačně-výchovná funkce.

1.3 Historie vzniku rodiny

Rodina vznikla kdysi dávno, je zajisté nejstarší lidskou společenskou institucí. Vznikla z přirozeného pohlavního pudu a z potřeby své potomstvo ochraňovat. Tehdy byl člověk mezi ostatními tvory tvorem nedokonalým a bylo potřeba ochránit svá mláďata, která přicházela na svět nepřipravená. Lidé se sdružovali v početnějších rodinách, které zajišťovaly větší pravděpodobnost přežití. Od pradávna se člověk snažil své potomky ochraňovat, vychovávat, učit a připravovat pro samostatný život.

V dnešní době již člověk nemusí své děti chránit proti krutostem přírody, avšak potřeba své dítě chránit, zabezpečovat, vychovávat a vzdělávat přetrvává.

1.4 Členění rodin

Orientační rodina a proces socializace

Orientační rodina je taková, do které se člověk narodí. Je rodinou primární. Dítěti je dána, samo nemá možnost ovlivnit její výběr. V této rodině dochází k uspokojování základních potřeb dítěte. Člověk se rodí jako bytost biologická, v průběhu života se však postupně stává společenskou bytostí. Vrůstání člověka do společnosti, plnění společenských rolí je socializačním procesem. Socializace je procesem celoživotním. Je však potřeba, aby socializace probíhala již od nejútlejšího věku. Hlavními socializačními činiteli jsou malé skupiny a právě orientační rodina je nejvýznamnější z těchto skupin. Podstatnou součástí socializace je výchova a vzdělávání. Činností typickou pro nejútlejší věk je hra, která má také velmi významný vliv na socializační proces dítěte. V orientační rodině dítě získává specificky lidské způsoby reagování a vzorce chování. Dochází zde ke zkulturování biologických potřeb, osvojování si jazyka, používání lidské řeči. Dítě se zde učí sebeovládání. Velmi důležitou složkou zkušenosti dítěte je sebepojetí, které je dítěti zprostředkováno také rodinou. Významnou roli v socializaci dítěte hrají socializační

vztahy. V nejútlejším věku je to vztah dítěte a rodiče. Tento vztah přináší dítěti pocit jistoty, bezpečí a důvěry. Zdeněk Matějček [1994] říká, že orientační rodina má pro dítě znamenat základní životní jistotu. Poskytuje dítěti základní sociální zkušenost, představuje pro ně celý svět, dítě si zde ověřuje reakce na způsob svého chování. Marie Vágnerová [20:318] uvádí, že *„rodiče fungují jako modely, které lze napodobit, popř. se s nimi identifikovat. Dítě si takto může osvojit celou řadu pozitivních i negativních vlastností a způsobů chování“*.

Již bylo zmíněno, že nelze podceňovat biologický základ osobnosti, ale je nutné vzít v úvahu, že sociální prostředí je významným faktorem ve vývoji člověka. Orientační rodina, která funguje správným způsobem, to znamená, že je schopná dítěti zajistit všechny základní biologické i psychické potřeby, poskytuje mu kvalitní podněty, učí dítě, kvalitní výchovou koriguje jeho chování a všestranně podporuje jeho rozvoj, má jistě pozitivní vliv na vývoj jeho osobnosti. Naopak rodina, která je v některém ohledu dysfunkční, může ovlivnit vývoj dítěte negativním způsobem. Vágnerová [20:317] uvádí, že *„dysfunkce se může projevit výchovným zanedbáváním, rodina může dítě učit rolím, hodnotám a normám, které majoritní společnost považuje za nežádoucí“*. Má-li se dítě vyvíjet po duševní a charakterové stránce v osobnost zdravou a společnosti prospěšnou, je potřeba, aby vyrůstalo v prostředí stálém, citově příznivém, přijímajícím a vřelém. Takovým prostředím by pro dítě měla být právě orientační rodina.

Matějček [7] také uvádí, že rodina není zdaleka jedinou institucí, která bude mít vliv na utváření osobnosti dítěte. Tím, že tato rodina stojí na počátku jeho vývoje, má ale možnost ovlivňovat tento vývoj v jeho nejcitlivějších fázích. Orientační rodina se dítěti stává modelem mezilidských vztahů, který si dítě ponese do dalšího života a jímž bude poměřovat všechny další vztahy.

Prokreační rodina

Prokreační rodina je rodinou, kterou již dospělý člověk sám zakládá. Při utváření této rodiny využívá zkušeností, které si přinesl z rodiny orientační, v níž se narodil. Často má člověk snahu opakovat totéž, co dělali jeho rodiče, dopouští se také podobných chyb. Někdy se naopak snaží vyvarovat se chyb rodičů a svým dětem připravit lepší domov, než ve kterém sám vyrůstal. Základem však zůstává

zkušenost získaná z dětství v orientační rodině. Hlavním smyslem prokreační rodiny je reprodukce. Rodiče založí rodinu, zplodí potomstvo a pečují o něj. Jejich úkolem je nyní poskytovat jistotu, bezpečí, řádnou péči a výchovu svým dětem. Daří se jim tak podle toho, jakou mají zkušenost ze svého vlastního dětství. Zdeněk Matějček hovoří o sociální dědičnosti, kterou vysvětluje jako předávání způsobů chování z generace na generaci.

I dospělý člověk potřebuje pocit bezpečí a jistoty, jež mu nyní přináší život v rodině, kterou sám založil. Získává zde nové role, podněty a zkušenosti jako partner i jako rodič. Řeší nové situace a novými zkušenostmi se stále rozvíjí. Úspěšné zvládnutí role rodiče je důležitou složkou seberealizace.

[volně z Vágnerové – 20]

Rodinu lze také rozdělit na jádrovou a širší.

Rodina jádrová. Pod tímto názvem je třeba si představit rodinu, kterou tvoří pouze rodiče a jejich děti. V odborné literatuře je tato rodina často označována termínem nukleární (nuclear family). V Psychologickém slovníku [Hartl, Hartlová – 2] se objevuje i název jaderná. Jedná se o rodinu základní.

Rodina širší. V Psychologickém slovníku [2:512] je širší rodinou (broader family) označována rodina: 1) zahrnující širší příbuzenstvo, jako jsou prarodiče, strýcové a tety, bratřenci a sestřenice; 2) jako velmi početná skupina, kterou váží nejen pokrevní pouta, ale též rodinné tradice, postoje, rysy, jazyk (velkorodina).

Také je možné rodiny členit podle míry jejich funkčnosti.

Funkční rodina (functional family). Je „taková rodina, v níž dochází k úspěšnému řešení problémů, existuje příznivé emocionální klima a dochází ke stálému vyrovňování vztahů uvnitř rodiny v souladu s životním cyklem jejích členů“. [2:512]

Problémová rodina. Jedná se o rodinu, která není zcela bezporuchová. Pokud se však objeví méně závažné problémy, poradí si sami, popřípadě potřebují asistenci sociálního pracovníka.

Dysfunkční rodina. Tato rodina neplní některé ze svých funkcí. Často se jedná o výchovné zanedbávání ze strany rodičů. Rodiče neprojevují o své děti dostatečný

zájem, mohou je učit nežádoucím normám, rolím a hodnotám. Jedná se o nedůsledné vedení. Tyto rodiny bývají často na velmi nízké sociokulturní úrovni.

Afunkční rodina. Poruchy v rodině jsou již takového rázu, že rodina přestává plnit svou funkci. Jedná se například o rodiny, ve kterých se objevuje alkoholismus, násilí, týrání či zneužívání dětí.

Rodinu lze také členit podle Jana Sochůrky [13:37, 38, cit.] na:

Vlastní formálně úplná rodina – oba vlastní rodiče a jejich děti.

Formálně úplná rodina – jeden rodič je vůči dítěti nevlastní. Tento druh rodiny je různě kombinován, kdy v rodině může žít dítě jednoho z rodičů s dětmi, které jsou vlastními dětmi těchto rodičů. Výjimkou nejsou dnes ani rodiny, kdy žije dítě manžela, dítě manželky a vlastní děti jich obou. Někteří autoři dokonce odhadují, že asi jen třicet procent rodin je vlastními formálně úplnými rodinami.

Formálně neúplná rodina – je rodina, kde jeden z rodičů zemřel, dítě se narodilo jako nemanželské, rodiče jsou rozvedeni a dítě žije s jedním z vlastních rodičů.

Neformálně úplná rodina – rodiče nejsou oddáni, ale jinak plní funkci vlastní úplné rodiny (vztah druh – družka).

Neformálně neúplná rodina – rodiče spolu nežijí, ale nejsou rozvedeni. Zvláštním typem těchto rodin jsou pak rodiny lidí, pracujících dlouhodobě mimo domov.

Rodiny bychom mohli rozdělit mnoha jinými dalšími způsoby. Z pohledu sociálního pracovníka je důležité také členění rodin podle schopnosti rodičů zajistit dítěti přiměřenou péči. Může se jednat o **rodiče, kteří se nemohou o dítě starat** např. z důvodu úmrtí, invalidity a jiných dalších důvodů. Jsou **rodiče, kteří se o dítě nedovedou starat**. Jedná se o rodiče nezletilé, kteří jsou sami nezralí a nezkušení. Dále se může jednat o rodiče postižené (tělesně, duševně), mladé svobodné matky, rozvedené matky. Týká se to také rodičů pečujících o postižené dítě, kteří tuto péči nezvládají. **Rodiče, kteří se o dítě nechtějí starat**, bývají například alkoholiky, drogově závislími, mívají poruchy osobnosti a podobně. Opakem zanedbávajících rodičů jsou **rodiče, kteří se o dítě starají nadměrně**. Jedná se například o starší rodiče. Nadměrná péče je ovšem také nepřiměřená a může ovlivnit vývoj dítěte negativním způsobem.

1.5 Rodina úplná a neúplná

Pro potřeby této práce je vhodné se podrobněji zabývat problematikou úplných a neúplných rodin a jejich vlivu na výchovu dítěte. Dětský psycholog Z. Matějček se touto problematikou zabývá například ve své publikaci *Rodiče a děti* [8:29 a následující]. Definice neúplnosti rodiny není jednoduchá, budeme-li uvažovat, že se může jednat o fyzickou nepřítomnost jednoho z rodičů z důvodu jeho úmrtí, emigrace, rozvodu atd. a nebo o jeho nepřítomnost z důvodu nemoci, alkoholismu, drogové závislosti a podobně. Zjednodušíme-li si tuto situaci tím, že se zaměříme jen na fyzickou nepřítomnost rodiče, je nutné vzít v úvahu i další faktory, jako je například skutečnost, který z rodičů chybí, jak dlouho, od kterého věku dítěte, byl-li nahrazován a jakým způsobem, jaká je osobnost dítěte, jaká je osobnost zbývajících rodičů, v jakém sociálním prostředí dítě vyrůstá a podobně.

Matějček v souvislosti s neúplnými rodinami upozorňuje i na fakt, že v posledních letech silně vzrostl společenský význam tzv. drobných úchylek v mentálním vývoji dítěte. Dnes není takový problém slabomyslnost jako spíš lehký intelektový podprůměr s lehce sníženým nadáním. Tyto děti ve škole špatně prospívají, jsou přetíženy vzdělávacími nároky, pod kterými se buď hrouť, nebo hledají nějaké náhradní asociální uspokojení. Také není dnes problémem dětská mozková obrna jako spíš lehká mozková dysfunkce. Velkým problémem je také skrytá citová subdeprivace, která postihuje zřejmě více dětí než známější citová deprivace. Tato subdeprivace je těžko zachytitelná a je nebezpečná, neboť předznamenává selhávání v náročných situacích. Ohroženy jsou nejvíce děti vyrůstající v rodinách jen formálně udržovaných, ale vnitřně rozpadlých, děti odmítané a nežádoucí, také děti vyrůstající v rodinách pouze konzumně zaměřených a patrně i děti žijící pouze s jedním z rodičů. Připomeňme si poznatky z psychologie, které říkájí následující. Aby se dítě vyvinulo ve zdravou osobnost, potřebuje nezbytně uspokojovat základní psychické potřeby, jako jsou stimulace, učení, jistota, identita, životní perspektiva. To může dítěti zajistit prostředí trvalých vřelých citových vztahů, jaké za normálních okolností poskytuje rodina. Normální fungující rodina tím nabývá na významu, naproti tomu je jasné, že rodina neúplná nebo rozpadlá, má-li dobře plnit své základní funkce, je v těžší situaci. Matějček doslova udává, že *„celá řada studií se snaží ukázat, jaký vliv má neúplnost rodiny na vývoj*

osobnosti dítěte. Výsledky však zdaleka nejsou jednoznačné a výzkum zdaleka ještě není uzavřen, mezi jiným i proto, že činitelů, kteří vstupují do hry, je příliš mnoho a jejich součinnost je málo přehledná. Některé obecné poznatky nám však výzkum přece jen poskytuje. Byly zkoumány tisíce pacientů psychiatrických ambulancí a léčeben, tisíce mladistvých delikventů, tisíce dětí v nejrozličnějších psychologických poradnách. A shodně se ukazuje, že v osobní historii těchto lidí se odloučení od jednoho z rodičů objevuje nápadně často. Je nepochybně v nějakém vztahu k jejich pozdějším obtížím“. Je známo, že ztráta matky je těžkým životním otřesem, ve srovnávacích studiích se ukazuje, že ztráta otce je také velmi významná, a to zejména v předškolním věku dítěte. Byla také prokázána významná spojitost mezi neúplnou rodinou, z které dítě pochází, a zločinností mladistvých a návykem na užívání drog. Matějček však současně udává, že více mladistvých toxikomanů a zločinců pochází z rodin úplných, avšak vnitřně nešťastných. Zároveň říká, že „přechodné nebo i trvalé odloučení dítěte od jednoho z rodičů nebo i od obou, ať už v důsledku úmrtí, rozchodu nebo rozvodu, k poruchám chování u dětí většinou nevede! Většina takových dětí přece nepřichází do konfliktu se zákonem ani se nedostává do psychiatrických poraden. Musí se tu spojit patrně více nepříznivých činitelů, aby k něčemu takovému došlo. Ale budiž řečeno, že u dětí z neúplných rodin se takoví nepřízniví činitelé snáze sejdou“. Výsledky, které byly získané různými studiemi, tedy svědčí o tom, že situace dítěte vyrůstajícího v neúplné rodině je náročná, svým způsobem zvláštní, mnohdy ohrožující a někdy i nebezpečná.

2 Výchova

2.1 Definice výchovy

Jedná se o „záměrné, více či méně systematické rozvíjení citových a rozumových schopností člověka, utváření jeho postojů, způsobů chování, v souladu s cíli dané skupiny, kultury apod.“ [2:680]

2.2 Výchovné styly

Jaroslav Řezáč uvádí ve své publikaci Sociální psychologie [12:194], že „přístup rodičů k dětem, styl vedení a emoční klima mají opravdu výrazný formativní vliv“. S odvoláním na Mikšíka a Břicháčka uvádí, že „příliš přísný styl výchovy

v dětství plodí spíše prožívající, stažený a opatrnický typ osobnosti, výrazně zasahuje do emoční sféry dítěte a vede ve svých důsledcích k vysoké emocionální citlivosti, k utváření prožitkového přístupu ke skutečnosti. Volný, vysoce liberální styl výchovy zřejmě tak nenarušuje emocionální sféru, povzbuzuje zvědavost, ale na druhé straně zase snižuje vnitřní regulační zábrany, uvolňuje reaktivitu, produkuje osobnosti málo vnitřně regulované a vede ke vzniku rizikovějších schémat interakcí. Jedinci vyrůstající v rodině s přísným výchovným režimem se častěji cítí nedoceněni, ztrácí úctu k nadřízeným a nenacházejí uplatnění svých životních cílů. Blíží se svými vlastnostmi souborům osob nezdrženlivých. Jedinci s přísnou výchovou se podobají spíše obsedantům s úzkostnými tendencemi.“ Břicháček a Mikšík také uvádějí, že „styl rodinné výchovy působí výrazněji na ženy než na muže.“

Řezáč dále cituje Drábkovou, která uvádí, že rodina má svou výchovou vliv i na utváření rysů extroverze-introverze a stabilita-labilita. Tato autorka také uvádí svá zjištění o přímé závislosti mezi kladnou, povzbuzující výchovou a nepřítomností neurotických projevů. Zjistila také, že „*výchova plná požadavků od otce na dítě přispívá k rozvoji introvertované osobnosti*“. Řezáč neopomíná uvést významné zjištění Matějčka a Kadubcové, kteří uvádějí, že „*nepřítomnost nebo nízký výskyt negativně definovaných rodičovských postojů k dítěti (hostilita, nevšímavost, nezáměr, zavrhování) snižuje, jak se zdá, výskyt hostilních a agresivních postojů na straně dítěte, zvyšuje sebedůvěru a schopnost citové odezvy, dodává optimismus jeho vztahu ke světu, i když je na druhé straně činí citově závislejšími na rodičích.*“

Jan Řezáč ve své knize [12] také uvádí poznatky J.Čápa, který zjistil „*zvlášť silný vliv sociokulturní úrovně rodiny, modelů, které rodiče poskytují dítěti svým postojem k práci a svými zájmovými činnostmi nebo jejich absencí, společné činnosti rodičů s dětmi. Jako optimální se jeví rodina, ve které mají rodiče vyšší vzdělání a kladný postoj ke vzdělání a kultuře. Takové rodiny poskytují podle zjištěných výsledků dítěti model pracovních a jiných činností vykonávaných s kladnou motivací a silným uspokojením, realizují společné činnosti s dítětem v příznivém emočním klimatu.*“ Podle zjištění Čápa „*způsob výchovy v rodině velmi silně ovlivňuje formování některých rysů osobnosti, zvláště svědomitost a vytrvalost.*“ V jedné ze svých prací vymezuje Čáp některé momenty výchovného působení, které omezují rozvoj aktivity. Jde zejména o „*nadměrné organizování volného času, extrémní*

požadavky na činnosti dětí ve volném čase, požadavky na jednostranné vynaložení veškerého volného času pro jedinou zájmovou činnost k dosažení maximálního výkonu, chladné až záporné postoje k dětem, k jejich činnostem, neporozumění pro jejich zájmy a problémy, různé formy omezování, odsuzování, sociálního trestání dětí za aktivní projev, za projevy temperamentové aktivity, za silnou motivační aktivnost projevující se v horlivé zájmové činnosti, ale též liberální plné ponechání dětí, aby si ve volném čase dělaly, co chtějí.“

Řezáč ve své knize Sociální psychologie [12:198 a následující] uvádí tzv. model devíti polí J. Čápa a P. Boschka. Jde o vyjádření devíti základních forem způsobu výchovy v rodině, které se odvíjejí od kombinací kladného nebo záporného emočního vztahu k dítěti a silného, středního nebo slabého výchovného stylu řízení.

1. pole - **výchova autokratická** – silné výchovné řízení, záporný emoční vztah
2. pole - **výchova liberální** – slabé řízení, záporný emoční vztah (nezájem o dítě)
3. pole - **pesimální forma** – rozporné řízení, záporný emoční vztah
4. pole - **výchova přísná a přitom laskavá** – řízení silné, emoční vztah kladný
5. pole - **optimální výchova** – řízení střední, vztah kladný (jde o vzájemné porozumění a přiměřené řízení)
6. pole - **liberální a laskavá výchova** – řízení slabé, vztah kladný (výchova bez potřebných požadavků a hranic)
7. pole - **výchova s rozporným řízením** – nedostatky jsou relativně vyváženy kladným emočním vztahem
8. pole - **výchova v kamarádkém vztahu** – dodržování norem při minimálním řízení
9. pole - **výchova emočně rozporuplná** – vztah záporně-kladný, řízení silné, střední, slabé i rozporné (jeden z rodičů je dítětem prožíván jako zavrhuje, kdežto druhý jako přijímající)

Jako další uvádí Řezáč Matějčkovo dělení výchovných stylů na dvě velké kupiny:

- **Styl se „znaménkem minus“** : tento styl je typický lhostejností k dítěti, jeho zavrhováním, zanedbáváním a podobně.
- **Styl se „znaménkem plus“** : sem je možné zařadit například výchovu rozmazlující, hyperprotektivní, protekční, perfekcionistickou a podobně.

Styly výchovných interakcí [12:200] :

- **Nejednotný přístup.** Tento styl je charakteristický tím, že dětská role je utvářena dvojím očekáváním. Dítěti je tím znemožněno utváření stabilního JÁ.
- **Proklamativní přístup.** Jde tak trochu o jednotnou výchovu. I zde jde o dvojí očekávání ve vztahu k dětské roli, avšak nejde o odlišný postup rodičů, ale o rozpor mezi úmysly a realitou. Cíle jsou prezentovány, normy a hodnoty často připomínány, ale nenachází svoje uplatnění v postupech rodičů.
- **Povolný přístup.** Jde o styl, který sice deklaruje normy, ale většinou ustupuje při jejich prosazování (z důvodu specifických podmínek nebo z důvodu např. nedůsledných rodičů). Převažuje zde rodičovské očekávání, které je pro dítě neurčité, nejednoznačné, kolísající.
- **Nedůsledný přístup.** Nedůsledná výchova bývá velmi náročná v požadavcích, ale nedotahovaná v naplňování cílů.
- **Potlačující přístup.** Hostilní forma potlačující výchovy známá u nechtěných dětí je příznačná nevraživým postojem k dítěti. Dítě je nadměrně trestáno, omezováno, utlačováno, zaháněno do postoje vzdoru a protestu, nebo do pasivity a rezignace. Někdy může jít i o dobře míněnou výchovu ke skromnosti projevu (rodiče s nedostatečnou sebedůvěrou).
- **Podplácující přístup.** Adekvátní chování a projevy dítěte jsou neadekvátně (nadměrně pozitivně) sankcionovány. Dítě je neustále odměňováno i za běžné úkony i za aktivitu.

- **Přístup rozmazlující.** Bývá důsledkem neadekvátní citové závislosti rodičů. Rodiče fixují dítě v dětské roli, brání mu v osamostatňování. Podřizují se přáním a náladám dítěte.
- **Protekcční přístup.** Tento styl výchovy vychází v podstatě ze dvou proměnných. Rivalitních interakcí a neadekvátního motivu výchovy. Dítěti se dostává více zájmu, více podpory než jinému dítěti (sourozenci, spolužákovi).
- **Skleníkový přístup.** Nejde pouze o rozmazlování. Jde o takový typ působení na dítě, které utváří dítě pouze ke vztahu k normám rodiny. Dítě tedy dobře funguje v rodině, ale selhává mimo ni.
- **Moralizující přístup.** Příznačná je dominance norem a sankcí. Život je chápán jako naplňování řádu, pravidel.
- **Puntičkářský přístup.** Sledování každé drobnosti v projevech a aktivitách dítěte. Přílišný dohled a neustálé rady dítě neurotizují a inaktivizují.
- **Přístup zanedbávající (nedostatečný, deprivující).** Jde spíše o charakteristiku sociálního prostředí rodiny, které je charakteristické nedostatečným podněcováním, stimulováním života dítěte.
- **Přístup úzkostný.** Tento přístup většinou pramení z neurotické osobnosti rodiče. Jde o neadekvátní strach, aby si dítě neublížilo, přílišné ochraňování, bránění v činnostech dítěte, které se zdají být nebezpečné, zbavování dětí jejich vlastní iniciativy a neurotizací neustálým omezováním.
- **Přístup autoritářský.** Je projevem špatně chápané autority. Autorita je chápána jako automatická převaha daná faktem rodičovství. Autoritářský přístup je příznačný nátlakem, restrikcí, odmítáním dítěte apod. (na rozdíl od autoritativní výchovy).
- **Přístup perfekcionista.** Jde o neadekvátní až extrémní úsilí rodičů o dokonalost jejich dítěte. Jsou opomíjeny skutečné předpoklady dítěte, přání a seberealizační tendence. Výsledkem bývá většinou přetěžování dítěte v důsledku nadměrné stimulace, jež většinou vede dítě k různým obranným postojům.

2.3 Výchova rodinná, náhradní rodinná i nerodinná péče

Jistě nikdo nepochybuje o tom, že je pro dítě nejlepší narodit se do dobře fungující a úplné rodiny. Takováto rodina přináší dítěti pocity jistoty, bezpečí, lásky,... Výchova se zakládá na citovém vztahu rodiče k dítěti. Zdeněk Matějček [8] říká, že nestačí mít dítě pouze rád, ale je potřeba mít rád i druhé lidi a k tomu dítě vést. Dítě se učí dávat i přijímat, dělit se a vzdávat se něčeho ve prospěch druhých. Ke správné výchově patří důslednost. Důslednost patří mezi jedno ze základních výchovných pravidel, neboť přináší dítěti pocit jistoty. Jestliže se rodiče chovají v týchž situacích vždy podobným způsobem, je pro něho svět srozumitelným. Získá jistotu, že se na rodiče může spolehnout.

V dnešní době je již k dispozici celkem bohatý výběr náhradní rodinné či nerodinné péče. Ať už se jedná o adopci, svěřením do péče blízké osoby, individuální pěstounskou péči či pěstounskou péči ve zvláštních zařízeních (např. rodinné skupiny, SOS vesničky). Zákon o rodině [3] § 45 říká, že „*vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítě souhlasí. Při výběru vhodné osoby dá soud přednost zpravidla příbuznému dítěti*“. Dále též zákon v § 46 uvádí, že „*jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit, může soud nařídit ústavní výchovu. Jestliže je to v zájmu nezletilého nutné, může soud nařídit ústavní výchovu i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela*“.

Zdeněk Matějček [8] konstatuje, že má-li být v dnešní době dítě umístěno mimo svou rodinu, jde o odbornou a velmi odpovědnou práci. Každá z uvedených forem náhradní péče je něčím specifická a žádná z nich nemůže být zavrženíhodná ani jedinečná. Každá je vhodná pro jiné dítě. Některá se rodinné výchově blíží, jiná se od ní vzdaluje.

Znaky rodinné výchovy jsou dány například stálostí osob vychovatelů, společným bydlením. Z psychologického hlediska však rodinu charakterizuje něco hlubšího a podstatnějšího. Matějček uvádí několik základních znaků rodinné výchovy:

- Vzájemné uspokojování psychických potřeb – rodina je charakteristická situací, kdy vychovatel uspokojuje psychické potřeby dítěte a naopak, dítě zároveň uspokojuje jeho psychické potřeby.
- Trvalost a hloubka citových vztahů – např. v dětských domovech bývá málo podmínek pro navázání hlubších vztahů, trvalost je pak omezena pobytem dítěte v ústavu. Avšak u pěstounské či adoptivní péče těchto podmínek přibývá.
- Společná budoucnost – vychovatel je angažován na osudu dítěte, plánuje a utváří dítěti budoucnost.
- Prolínání soukromí – vychovatel v dětském domově či výchovném ústavu pouze vychovává, ale nesdílí. Bydlí odděleně, s dětmi přichází do styku jen ve své pracovní době. V rodině se život dětí a vychovatelů neodděluje, má společný prostor i čas. Chování členů domácnosti je upřímnější, v rodině se řeší různé domácí konflikty. Dítě zde poznává bohaté předivo sociálních vztahů, poznává funkci matky, otce, prarodičů, sourozenců a dalších příbuzných. Dále poznává mužskou a ženskou roli, vztahy mezi jednotlivými členy a poznává také mnoho jiných vztahů k lidem mimo rodinu.
- Důraz na soužití, namísto výchovných technik a praktik – v rodině je povýšena rovina osobního vztahu. Rodinní vychovatelé prožívají radost nad úspěchem dítěte a zklamání a smutek nad neúspěchem. V nerodinných formách náhradní péče se klade důraz na výchovné techniky, což je odborné zacházení s odměnami a tresty, jež vede často k účelovému chování dítěte. V rodině jsou odměny dávány dítěti často bez zásluh, jen pro radost, stejně tak trest je překonáván odpuštěním.

3 Problematika romského etnika

3.1 Odlišnosti mentality Romů a původ těchto odlišností

Viktor Sekyt [15:69 a násl.] uvádí, že mentalita středoevropských národů je i přes různost jazyků podobná. Mají to na svědomí války, které v minulosti našim středoevropským prostorem mnohokrát zamíchaly. *„Jinak je tomu s Romy – mají jiný jazyk, jinou soustavu pojmů, vlastní kulturu, jiné hodnoty, k tomu odlišný vzhled, jinou historii, jiné zdroje obživy, jim vlastní rodinné vztahy, jiný způsob života. A za*

sebou staletí pronásledování, vyvražďování, ponižování, segregace a diskriminace. Že jsou Romové jiní je pochopitelné. “

Romové přišli do Evropy ve 13. století z Indie. V současné době jsou již rozptýleni po celém světě. Romskou minoritu tvoří dost odlišných podskupin s jinými zvyklostmi a jiným životním stylem. U nás žijí v naprosté většině Rumungři (slovenští Romové). V Indii žili po dlouhá staletí, zde se utvářel jejich jazyk, kultura, normy a představy. V Indii bývala příroda vždy štědrá, rostliny zde rodí třikrát do roka. K přežití tudíž nebylo nutné vynakládat mnoho sil. Horko, vlhko, prudké změny klimatu a množství hmyzu nepřejí vytváření hmotných statků. Potraviny se rychle kazí, domy z palmového listí dlouho nevydrží a tkaniny se rychle rozpadají. To však nevadí, díky klimatu zde není potřeba vlastnit pevný dům, mít teplé ošacení a boty. Romové vždy kočovali, řemesla, s kterými přišli do Evropy, patří v Indii ke kočovným řemeslům dodnes. Řemeslo se zde vždy dědilo z otce na syna. Jelikož nemohli najít odbyt pro své výrobky na jednom místě, museli za zákazníkem putovat. Rodiny kočujících řemeslníků se sdružovaly a putovaly společně. Mezi vesnicemi a městy rostlo divoce velké množství ovoce a užitkových rostlin. Stačilo jen natáhnout ruku, nikomu to nevadilo, nikdo se nad tím nepohoršoval. Středověká Evropa byla již jiná, každý kus země měl svého majitele a konflikty, které z tohoto vlastnického práva vznikaly, byly jednou z příčin následného pronásledování. V Indii jsou dodnes domy z palmového listí, spí se na zemi na rohožích, místo oken a dveří jsou zde závěsy. Nábytek není potřeba, sedí se na zemi. Jestliže dům podlehne místnímu vlivu podnebí, spálí se a postaví se nový. Romové dodnes, stejně jako v tropech, když je alespoň trochu pěkné počasí, vysedávají dlouho do večera venku, prochází se ulicemi. V indickém podnebí bylo nutné oděvy z hygienických důvodů denně prát, a proto nebylo nutné dávat pozor na to, aby se neušpinily.

Kočovník musí udělat dobrý dojem, ale nemá čas si vytvářet pověst. Že nenaplní všechna očekávání a zklame ty, co mu věřili, to pro něho není důležité. Nechce však zklamat ty, kteří putují s ním, a ti po něm nevyžadují, aby držel slovo, které dal cizím, vyžadují pouze, aby živil svou rodinu a dodržoval jejich skupinové normy. Romové dodnes věří v následné životy. Indové věří, že pokrok či vzestup je možný jen v řadě za sebou následujících životů. Tato víra je na překážku jakéhokoliv pokroku.

Školní neúspěšnost romských dětí vysvětluje Sekyt v souvislosti s původem jejich mateřského jazyka. Romština podobně jako indické jazyky používá množství citoslovcí a obsahuje také mnohoznačnost četných slov. Význam vět je často zřejmý až z intonace hlasu, gest, mimiky a pantomimiky. „*Pokud učitel látku neprožívá, romské dítě, které přijímá jen třetinu informací z obsahu slov, mu nerozumí.*“ Lhavost Romů vysvětluje tak, že Romové, kteří neumějí správně používat náš jazyk, se neumějí vyhnout protirečení si, a tak se mohou jevit jako lháři. Druhým zdrojem lhavosti je malá schopnost Romů rozlišit mezi realitou, sny, fantazií a vzpomínkami. Romové jsou také velmi empatičtí, a tak často říkají to, co chceme slyšet, a nezabývají se tolik tím, co je pravda. Pro Inda bylo vždy štěstím, byl-li obdařen mnoha dětmi, podobně je tomu dodnes s Romy. Nositelem tradic je rodina, a proto je romská rodina početná. Romské dítě vyrůstá mezi velkým počtem sourozenců, bratranců a sestřenic. V romské domácnosti jsou kromě rodičů také prarodiče, ale i tety a strýcové a mnozí další vzdálení příbuzní. Romské dítě, které svůj život tráví mezi spoustou příbuzných, se nebude nikdy muset rozhodovat samo za sebe, proto není nutné, aby bylo vychováváno k samostatnosti a zvnitřňovalo si vnější normy. Romové vychovávají své děti k úctě ke staršímu a k podřizování se skupině.

Sekyt dále konstatuje, že za našeho dřívějšího režimu byl uzákoněn zákaz kočování, rozptýlením Romů došlo k rozbití tradičních rodin a rodů. Jejich děti byly, bez ohledu na intelektové schopnosti, přefazovány do zvláštních škol. To vedlo k předurčení k nekvalifikovaným pracím a nedalo možnost vzniku střední třídy. Proto jsou Romové k naší většinové společnosti nedůvěřiví, podezíraví a neochotní. Mnozí z nich k nám chovají nenávisť. „*Romové žijí mezi sebou, a ne svou vinou na okraji naší společnosti. Nežijí s námi, ale vedle nás. Jejich staleté tradice je ovlivňují více než naše společnost se svými školami, státní správou, sdělovacími prostředky včetně televize. Proto jsou jiní.*“ Je třeba, abychom pochopili jejich jinakost a zřekli se svého arogantního přesvědčení, že jenom my máme patent na to, co je správné, jinak se propast mezi námi a Romy ještě prohloubí.

3.2 Současná situace

Vágnerová [20] uvádí, že „*neexistují přesné informace o počtu Romů, kteří v České republice žijí. Odhady se pohybují kolem 300 tisíc, tedy asi 3%*

obyvatelstva“. Romové mají sklon k nepravdivosti, živelnosti, nesystematičnosti. Žijí přítomností, neumí hospodařit se svými prostředky. Jsou impulzivní, neuvažují o budoucích důsledcích. Umí si lépe užívat života, jsou hluční bez ohledu na čas a místo. Jsou otevření, extrovertní, snadno navazují kontakty. Jejich sociální vztahy jsou četné, ale málo diferencované. Tento jejich přístup nebývá naší majoritní společností akceptován a vede ke konfliktům. Lidem vadí jejich lhostejnost k povinnostem.

Integrace Romů je bržděna jejich dlouholetou nedůvěrou k majoritní společnosti, dále jejich nekritičností, neochotou projevit nějaké úsilí, ale na druhé straně i negativními postoji majoritní společnosti. Za posledních 50 let se však romská komunita změnila a v mnohém přizpůsobila. Romská společnost se sociálně diferencovala. Mnohé romské rodiny dnes žijí na stejné úrovni jako rodiny majoritní. Byla vytvořena romská intelektuální elita, mnozí Romové podnikají. Existuje však stále skupina nepřizpůsobivých Romů, kteří jsou neustále zdrojem konfliktů, a podle nich se bohužel řídí představy o celém etniku.

Politické změny po roce 1989 připravily Romy o některé jistoty, mnozí se nedovedou s novými nároky vyrovnat z důvodu své nízké vzdělanosti a nedostatkem kvalifikace. Vágnerová také upozorňuje na fakt, že aktuální situace Romů není příznivá. Zhruba 70% z nich nepracuje, 20-30% získává prostředky k obživě trestnou činností. „*Dlouhodobá extrémní nezaměstnanost obecně zvyšuje riziko zapojení do kriminální subkultury. Lidé ztrácejí pracovní návyky, zvykají si na zahálku a stávají se stále více závislími na sociální podpoře. Tím se zhoršuje jejich sociální status, zvyšuje se propad jejich životní úrovně a izolace od společnosti.*“

4 Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě

Problematika týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí (CAN) je v posledních letech stále více diskutovanou. Jedná se o ubližování dětem v nejrůznější podobě, které někdy končí i smrtí dítěte. U nás na závažnost tohoto problému poukázali v roce 1970 jako první lékaři, kteří se tímto jevem začali zabývat, avšak snahy těchto lékařů mnoho nepomohly, neboť dřívější státní zřízení tento problém nepřiznávalo. Vedoucí autorského kolektivu Dunovský, Dytrych, Matějček ve své publikaci Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě [1] konstatují, že

významným bylo konání 3. Evropské konference pro prevenci syndromu zneužívaného a zanedbávaného dítěte, kterou uspořádali v roce 1991. Brzy po konferenci vzniklo Dětské krizové centrum, což je odborné pracoviště zaměřené přímo na problematiku ubližování dítěti u nás.

Syndromem CAN se v dnešní době zabývá mnoho odborníků. Existuje řada definic tohoto syndromu, za výstižnou a stručnou považují následující definici již zmiňovaných autorů [1:24]: „*Za týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte považujeme jakékoliv nenáhodné, preventabilní, vědomé (případně i nevědomé) jednání rodiče, vychovatele anebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt*“.

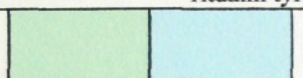
Termín týrání je spojen především s užitím síly vůči dítěti. Zneužívání pak chápeme většinou jako pohlavní zneužívání a termín zanedbávání označuje všechny škodlivé formy nepéče (zanedbané péče). Formy týrání můžeme rozdělit na fyzické (tělesné) a psychické (duševní). Psychické týrání je jen těžko prokazatelné a odhalí je zpravidla pouze odborník. Obzvlášť trýznivé je pro dítě citové vydírání. Sexuální zneužívání dělíme na aktivní (dotykové) a pasivní (bezdotykové). Většinou se děje uvnitř rodiny, často se o něm dozvídáme až po několika letech a to z důvodu, že je dítě na pachatele citově vázáno. Traumatizace obětí sexuálního zneužívání bývá celoživotní. Hlavním znakem zanedbávání je nezájem o dítě. To bývá často odstrkáváno, žije v podnětově chudém prostředí.

Jan Sochůrek [14:41] uvádí, že oběťmi fyzického týrání jsou častěji chlapci, na rozdíl od dívek, které jsou častěji oběťmi sexuálního zneužívání. U dětí zanedbávaných pak nehraje pohlaví žádnou roli.

Následuje přehledná tabulka Dunovského, Dytrycha a Matějčka zachycující podrobně formy a projevy syndromu CAN [12:19].

Tab. 1 Formy a projevy syndromu CAN

	Aktivní	Pasivní
Tělesné týrání, zneužívání a zanedbávání	tržné, zhmožděné rány a poranění, bití, zlomeniny, krvácení, dušení, otrávení, smrt	neprospívání, vyhladovění, nedostatky v bydlení, ošacení, ve zdravotní a výchovné péči
Duševní a citové týrání, zneužívání a zanedbávání	nadávky, ponižování, strašení, stres, šikana, agrese	nedostatek podnětů, zanedbanost duševní i citová
Sexuální zneužívání	sexuální hry, pohlavní zneužití, ohmatávání, manipulace v oblasti erotogenních zón, znásilnění, incest	exhibice, video, foto, audiopornografie, zahrnutí dětí do sexuálních aktivit dospělých
Zvláštní formy: - Münchhausenův syndrom v zastoupení - systémové týrání a zneužívání - organizované týrání a zneužívání - rituální týrání a zneužívání		

týrání zanedbávání

5 Poruchy chování a prožívání

Marie Vágnerová ve své práci Poruchy adaptace [18] rozděluje adaptační obtíže na poruchy chování a odchylky v oblasti prožívání. Uvádí, že se „*adaptační poruchy rozvíjejí na bázi interakce vrozených dispozic a nepřiměřeného (někdy jen subjektivně), negativního působení prostředí*“.

5.1 Poruchy prožívání

Jedná se vlastně o neurotické potíže. Příznaky těchto potíží jsou velice pestré a mohou ovlivňovat psychiku i somatické funkce. Chování dětí, které těmito poruchami trpí, nijak neporušuje základní sociální normy, ale bývá často nápadnější. Neurózy jsou funkčními poruchami, nejsou tudíž spojeny s pozitivním nálezem v oblasti určitého orgánového systému. Vágnerová dále uvádí, že „*základním mechanismem vzniku neurotických potíží je pocit ohrožení a dysforie, který vede ke vzniku obranných mechanismů. Samotné neurotické potíže jsou buď výrazem primární změny prožívání nebo projevem nedostatečnosti a selhávání obran.*“ Vývojový aspekt se jeví u dětských neurotických projevů jako významný faktor. V době, kdy jsou určité funkce ještě nezralé a tím citlivější k zátěžím, mohou snadněji vznikat některé obtíže. „*Pro každé vývojové období jsou typické určité*

druhy chronických psychogenních zátěží i akutních traumat.“ V kojeneckém věku je nejzávažnější zátěžovou situací nepřiměřenost podmětového přísunu. Jde o nedostatečnou empatii rodičů. Může se například jednat o nepřiměřené krmení (nedostatečné, násilné), narušování rytmu spánku a bdění, vynucování hry, netrpělivost rodičů, jejich ambivalentní chování vůči dítěti... Velmi úzkostně reagují kojenci na separaci. V batolecím věku je dítě zvědavé a aktivní. Jestliže jsou tyto jeho projevy násilně tlumeny, představuje to pro dítě značnou psychickou zátěž. Vágnerová uvádí, že zdrojem jistoty a bezpečí je pro dítě zřejmě dodržování určitých pravidel (rituálů). Přestávají-li některá pravidla platit, reagují některé děti pláčem, úzkostí a nebo afektivním výbuchem. Děti začínají být citlivé na nové lidi, situace i předměty. Začíná se u nich projevovat strach. Separaci od matky v tomto věku stále prožívají úzkostně. Předškolní věk není vývojově tak výrazný. V tomto věku ale dochází ke konfliktu mezi vlastní iniciativou a pocity viny. Pokud je dítě vychováváno příliš přísně, může se tendence k nadměrným pocitům viny posilovat. V předškolním věku (hlavně v době před nástupem do školy) se často zvyšuje tlak rodičů na dítě, rostou také nároky na jeho sociální adaptaci. V tomto věku se mnoho dětí bojí různých bytostí, tmy apod. Ve školním věku se s nástupem do školy zvyšují nároky na dítě, to musí zvládnout roli školáka. Pro některé děti je přizpůsobení se novému režimu příliš náročné. „*I když může být škola příčinou dlouhodobé zátěže, vždy je reakce dítěte spojena s postoji rodičů.*“ Pokud jsou například rodiče příliš nároční a dítě ve škole neprospívá, bývá často neurotizováno. V tomto věku dochází nejčastěji k neurotickým projevům v oblasti řeči, objevují se také tiky, vegetativní poruchy apod. Specifickou neurózou tohoto věku je školní fobie. V období puberty jsou děti velmi citlivé k zátěžím všeho druhu. Toto období je charakteristické hledáním identity. Děti v tomto věku hodnotí a kritizují realitu, kterou srovnávají s možností, jaká by mohla být. Rozpor mezi skutečností a očekáváním může pubescenta traumatizovat. Další rozpor v sobě nese osamostatňování. Dítě touží být nezávislé a přitom má přirozenou potřebu stability přinášející pocit bezpečí a jistoty.

Nejčastější neurotické projevy v dětském věku Vágnerová člení do čtyř základních skupin:

1. Neurotické změny citového prožívání - sem patří úzkost, úzkostnost, fobie, emoční labilita a depresivní stavy.

2. Neurotické vegetativní poruchy – sem patří poruchy přijímání potravy (nechutenství, mentální anorexie, bulimie, zvracení), poruchy vyměšování (enuréza, enkopresy), poruchy spánku a neurotické bolesti.
3. Neurotické poruchy řeči – sem patří mutismus, balbuties a logofobie.
4. Tiky a neurotické návyky – mezi neurotické návyky patří okusování nehtů, dumlání palce, vytrhávání vlasů a masturbace.

5.2 Poruchy chování

Podle Vágnerové jsou tyto poruchy definovány jako „*chování, které opakovaně a dlouhodobě (alespoň 6 měsíců) nerespektuje sociální normy*“. Jedná se o odchylky v osobnostním vývoji. Tyto odchylky jsou dány interakcí základních etiologických faktorů:

1. Vliv sociálního prostředí.

Především rodina určuje kvalitu socializace u dítěte, má možnost formovat osobnostní rysy svého dítěte již od útlého dětství. Rodinné prostředí, které působí nedostatečně, nepodnětně či nevhodně zvyšuje riziko rozvoje nežádoucích osobních charakteristik, které k poruchám chování vedou. Rodinné prostředí funguje do jisté míry i jako model chování. U dětí tak může jít o nápodobu poruchového chování, dále o odlišný hodnotový a normativní systém. Nevhodně se do vývoje osobnosti může promítnout i deprivace v raném věku. Jako rizikové rodiny lze proto označit rodiny „*asociálních jedinců, psychopatických osobností, osob s tendencí k nevhodným návykům, vedoucím ke změně osobnosti (např. alkoholismus), dále emočně chladných jedinců bez zájmu o děti*“. V takovýchto rodinách bývají děti zanedbávané a nezřídka i týrané. U takto nepřiměřeně se chovajících rodičů nelze vyloučit určitou genetickou zátěž a je větší předpoklad, s porovnáním s běžnou populací, že i jejich dítě bude k disharmonickému vývoji osobnosti nějak disponováno. Vágnerová [20:276] konstatuje, že neúplná rodina představuje také zvýšené riziko rozvoje poruch chování, neboť role osamělého rodiče je jistě náročnější. Pokud dítě vyrůstá pouze s matkou, chybí otcovská autorita a mužský vzor chování. Dále Vágnerová (podle Matouška, 1996) upozorňuje na fakt, že v posledních letech stoupá četnost poruchového chování i u dětí, které sice vyrůstají v úplných rodinách, které jsou funkčními pouze zdánlivě, fungují však jen formálně.

Jde o subdeprivační zkušenost dítěte, kdy mu rodina neposkytuje důležité podněty pro jeho rozvoj. Dítě potřebuje jistotu, že má pro rodiče význam, potřebuje mít vymezené hodnoty a normy tj. pravidla, kterými se má řídit. Důležitou úlohu zde hraje také nuda a nedostatek životního smyslu a cíle. Rodina má být dítěti vzorem pro naplňování volného času.

„Určité subkultury a sociální skupiny poruchové jednání tolerují, někdy je dokonce považují za vhodné a nutné.“

Je známo, že socializaci dítěte nejvíce ovlivňuje rodina. V předškolním věku dítě přichází do kolektivu dětí v mateřské škole, později ve školním věku ovlivňují vývoj jeho osobnosti také spolužáci ve třídě. Dítě začíná poznávat kromě rodiny i další sociální skupiny, jako jsou například zájmové kroužky apod. Negativní vliv na vývoj osobnosti dítěte mají asociální party, a to především v době dospívání. Pokud má však dítě dobré rodinné zázemí a výchova v rodině je dobrá, nebude mít parta tak negativní význam. Vágnerová říká: *„Význam rodiny pro rozvoj dětské osobnosti je větší. Rodina je do značné míry určující a kterákoli následující sociální skupina musí navazovat na základy, jež položila.“*

2. Genetická dispozice.

Vágnerová uvádí [18], že dispozice k disharmonickému až psychopatickému vývoji je zřejmě dědičná polygenním způsobem. Může přecházet z jedné generace na druhou.

3. Oslabení nebo porucha CNS.

Toto oslabení či porucha je typická kolísavostí emočního ladění, impulzivitou a nedostatečným sebeovládáním. To vede k nežádoucímu chování. Do této kategorie patří např. jedinci s LMD a epilepsií.

Za poruchy chování je označováno takové chování, které [18:59]:

- nerespektuje obecně platné sociální normy,
- má nápadnosti v oblasti sociálních vztahů,
- má sklony k agresivitě.

Vágnerová upozorňuje, že o poruchách chování lze hovořit až ve středním školním věku. Tyto děti bývají většinou zaměřeny na aktuální uspokojení svých

potřeb, neberou však většinou ohled na druhé, nemívají často pocity viny či zahanbení, jsou velmi málo empatické, bývají egocentrické. Podle Vágnerové [18:41] jsou poruchy chování „*poruchami socializace, protože je porušen vztah k určitým společenským normám*“. Sochůrek [13:19] se z hlediska sociální patologie v souvislosti s poruchami chování zmiňuje o tzv. „*predelikventním chování, jelikož je velice často nalézáme v anamnézách kriminálních pachatelů*“.

Poruchy chování se dělí na poruchy neagresivní a agresivní. U neagresivních poruch chování dochází k porušování sociálních norem, nejsou však spojeny s agresivitou. Poruchy agresivní se považují za závažnější a jsou typické násilným porušováním a omezováním práv druhých.

5.2.1 Neagresivní poruchy chování

5.2.1.1 Lži

Lži je třeba posuzovat s ohledem na věk dítěte. Jistě nemá lež předškolního dítěte takový význam jako lež školáka. Malé dítě často ani nechápe podstatu nepravdivého sdělení. Řada autorů uvádí následující členění dětských lží:

- Smyšlenka (konfabulace) – bývá posuzována jako normální jev u předškolních dětí, také u mentálně retardovaných. Jde o záměnu vzpomínek či fantazijních představ. Důležité je, že nejde o úmysl, dítě neví, že lže. Smyšlenky tudíž nelze řadit mezi poruchy chování.
- Bájevá lhavost – může se vyskytovat i u starších dětí. Jedná se o vymýšlení nepravdivých příběhů, ve kterých vypravěč hraje většinou hlavní roli, vyprávění dítě prožívá tak hluboce, že svému příběhu samo často věří. Ani v tomto případě se nedignostikuje porucha chování, neboť i zde chybí vědomí nepravdy. Dítě na sebe svým vyprávěním upoutává pozornost. Cílem bývá také kompenzace nějakého nedostatku v uspokojování základních psychických potřeb.
- Lež pravá – je charakteristická vědomím nepravdivosti a sledováním nějakého účelu. Dítě může lhát ze strachu, chce-li někoho záměrně poškodit, chce-li něco získat apod. Lež pravá se vyskytuje nejvíce u školních dětí.

Při posuzování lži Vágnerová [20:280] považuje za důležité zvážit zejména: frekvenci lhaní, výběr osob, kterým dítě lže, specifčnost situací, při kterých dítě lže a účel, který dítě ke lhaní vedl. Lež může být obranou v situaci, která je pro dítě subjektivně zatěžující. Může jít o vysoké nároky dospělých. Prognosticky horší se jeví lež zaměřená na poškození jiné osoby nebo k dosažení osobního prospěchu bez ohledu na ostatní a to zvláště, je-li spojena s agresivitou.

5.2.1.2 Záškoláctví

Příčiny záškoláctví mohou být různé. Mezi nejčastější příčiny patří zejména strach dítěte z neúspěchu a možného následného trestu, může jít o únik před šikanujícími spolužáky. Může se také jednat o odpor ke škole, u starších dětí pak také o záškoláctví v partě. Výjimečně jde o strach z učitele.

Představuje-li škola pro dítě stresovou situaci, může se také snažit utíkat do nemoci, což má sociálně únosnější charakter. Nemá-li záškoláctví únikový charakter, ale jedná se o plánované jednání ve skupině, čili záškoláctví v partě, jde o nezpevnění nebo o nerespektování sociálních norem. Tento typ záškoláctví se objevuje převážně u starších dětí.

5.2.1.3 Útěky z domova a toulky

Jedná se také o únikové chování. V tomto případě však dítě uniká z rodiny, která mu má přinášet pocit jistoty a bezpečí. Proto se jedná o závažnější variantu únikového chování. Vágnerová [18:47] říká, že příčinou útěků mohou být nedostatky ve vývoji dítěte nebo nedostatky v prostředí. U duševně chorých se mohou objevovat útěky i bez motivace.

Citovaná autorka dělí útěky na reaktivní, plánované, opakované a chorobné. Při reaktivních útěcích se jedná o zkratkovitou reakci na nějaký problém. Často se jedná o únik před negativní sankcí, která by mohla následovat např. za špatné hodnocení ve škole. Může se však také jednat o pomstu rodičům. Reaktivní útěky bývají většinou ojedinělé, jestliže je problém vyřešen, již se více neopakují.

Plánované útěky jsou charakteristické přesným cílem útěku, kde dítě hledá ochranu před neúnosnou situací. Často se jedná o útěk od jednoho rodiče ke druhému. Sochůrek [13:21] varuje před někdy unáhlenými závěry nezkušených

odborných pracovníků. Ze své praxe zná mnoho případů, kdy dítě utíkalo od matky a otčíma k vlastnímu otci, nejednalo se však o špatné zacházení ze strany matky a otčíma. Důvodem byl velmi benevolentní přístup otce, kterého nezajímalo, zda chodí syn do učení, s kým kamarádí apod. Dával mu naprostou volnost, jeho chování téměř nekorigoval, což chlapci plně vyhovovalo.

U opakovaných útěků se jedná o chronický konflikt. Z těchto útěků můžeme usuzovat, že se v rodině vyskytují dlouhodobé problémy a že se v osobnosti dítěte mohou projevovat závažnější odchylky. Vágnerová říká, že může jít o nedostatečný citový vztah rodičů a dítěte, dále o rozvrat v rodině a o špatnou rodinnou atmosféru, která nepřináší dítěti nic pozitivního.

U chorobných útěků se jedná o nějaké onemocnění dítěte. Jako příklad uvádí Vágnerová bezdůvodné útky z domova epileptických dětí, dále dětí s jiným organickým poškozením mozku nebo psychotických dětí.

Toulky se od útěků liší hlavně délkou trvání. Bývají několikadenní až několikaměsíční. Děti, které se takto toulají, nejsou dostatečně citově vázány na rodinu. U starších dětí bývají toulky spojeny se členstvím v partě. K této poruše chování se pak nezřídka přidružují i krádeže, zneužívání drog a prostituce.

5.2.1.4 Krádeže

O krádeži je možné hovořit teprve tehdy, je-li dítě schopné pochopit problematiku vlastnictví. U krádeže se jedná o záměrnost jednání. Závažnější jsou krádeže plánované a promyšlené. Dítě buď krade pro sebe, pro druhé a nebo pro partu. (Kleptomanie, kdy jedinec krade zdánlivě nesmyslně, se vyskytuje jen zřídka.)

5.2.1.5 Užívání drog

Užívání drog řadí Vágnerová také mezi neagresivní poruchy chování a podle této autorky užívání drog [18:51] „*znamená tělesnou a duševní závislost na určité látce, která ovlivňuje fyziologické a duševní projevy*“. Osobnost závislého člověka se mění, dochází ke ztrátám dosaženého stupně socializace, narkoman často páchá trestnou činnost. Motivace závislého narkomana se dříve či později ubírá pouze jedním směrem a tím je sehnat novou dávku. Ostatní hodnoty tím ztrácejí význam. Postupně dochází k destrukci osobnosti, člověk chátrá i tělesně. Při neléčené drogové

závislosti dochází po nějaké době ke smrti. Ta bývá často spojena s předávkováním. „K užívání drog mají sice větší sklon děti a mladiství s primárně disharmonickým vývojem osobnosti, nezralí a nevyrovnaní, trpící citovou deprivací nebo naopak, příliš senzitivní, labilní eventuelně s neurotickými projevy, ale nelze je vyloučit v žádném případě.“

Karel Nešpor [9:54] uvádí, že závislost na návykových látkách u dětí a dospívajících se vytváří podstatně rychleji než u dospělých. U dospívajících pak upozorňuje na riziko těžkých otrav a to v souvislosti s nižší tolerancí, menší zkušeností a sklonem k riskování. Děti a dospívající, kteří jsou závislí, zřetelně zaostávají v psychosociálním vývoji. I pouhé experimentování přináší dětem více problémů než dospělým. Velkým rizikem je také tendence přecházet od jedné návykové látky ke druhé a nebo jich zneužívat více najednou, což vede k vyššímu riziku otrav. Recidivy závislosti u dětí jsou poměrně časté.

Drogy lze podle Sochůrka [14:22 a násl.] dělit následovně :

- Látky centrálně tlumivé: alkohol, barbituráty.
- Opiáty: opium a jeho deriváty – kodein, heroin, morfin, methadon.
- Stimulantia: amfetaminy, fenmetrazin, pervitin, kokain, nikotin, kofein.
- Halucinogeny: LSD, Mezkalin.
- Konopí: marihuana, hašiš.
- Inhalanty: organická rozpouštědla a další chemikálie.
- Závislosti na lécích.

Zvolský [21:61] uvádí, že podle novějších poznatků bylo zjištěno, že návyk mohou vyvolávat i léky, jako jsou projímadla, vitamíny a hormony.

Sochůrek se zmiňuje o trestné činnosti, která je páchána v souvislosti s drogovou závislostí. Tuto trestnou činnost rozděluje do následujících pěti skupin: organizovaná trestná činnost výrobců a distributorů drog, trestná činnost páchaná pod vlivem drog, trestná činnost páchaná za účelem získání drogy, trestná činnost páchaná na samotných toxikomanech a trestná činnost jako důsledek zneužívání drog.

5.2.2 Agresivní poruchy chování

Do této skupiny se nejčastěji řadí přepadání, týrání, vandalismus, šikana. Pro potřeby této práce je nutné se alespoň ve stručnosti zmínit o šikaně, neboť právě šikanování se často objevuje v osobních anamnézách svěřenců výchovných ústavů.

5.2.2.1 Šikana

Šikana patří mezi závažné agresivní poruchy. Výstižná je opět definice Vágnerové [20:283]: „*Šikanu lze definovat jako násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit.*“ Z různých výzkumů vyplývá, že šikana má s věkem stoupající tendenci. Ve vyšších ročnících je čtenější než v ročnících nižších. Ve většině případů se jedná o fyzické násilí či vydírání. Zjištění, že nejčastěji k šikaně dochází přímo ve škole, je alarmující. V pozdějším věku se šikana objevuje na internátech a poté na vojně. K šikaně mají větší sklon chlapci. Je vždy záležitostí celé skupiny. Velkým problémem je současná tolerance šikany a její bagatelizace. Šikana představuje silný sociální stres.

Šikanu můžeme rozdělit na zjevnou a skrytou. Skrytá šikana se vyznačuje vylučováním jedince ze skupiny vrstevníků, zjevnou šikanu pak dále dělíme na:

- fyzické násilí a ponižování – např. bití, škrcení, smýkání, zavírání do popelnice;
- psychické ponižování a vydírání – nadávání, nucení ke svlékání, zesměšňování;
- destruktivní aktivity zaměřené na majetek oběti – braní a ničení osobních věcí.

Šikanující agresor bývá často fyzicky zdatný, neukázněný, se silnou potřebou upoutávat na sebe pozornost a dokazovat svou převahu nad ostatními. Bývá agresivní, málo citlivý a je bezohledný. Své chování bagatelizuje, necítí se být vinným. O oběti často hovoří jako o provokatérovi. Jako žák nebývá příliš úspěšný. Tyto děti nemají dostatečné citové zázemí. Vágnerová uvádí, že rodiče agresora bývají k agresivnímu chování tolerantnější, sami fyzické tresty ve výchově používali.

Šikanovaná oběť se vyznačuje tichostí, úzkostí, plachostí, pasivitou. Tyto děti bývají sociálně slabé, neumí navazovat kontakty, jsou uzavřené. Často se jedná o děti, které mají nízké sebevědomí. Bývají většinou i nápadné zevnějškem – např. obézní, hubené, fyzicky málo zdatné, pihaté, šilhavé apod. Můžou mít poruchy řeči,

tělesný handicap. Obětí bývají často také děti z nižších sociálních vrstev a děti s rasovou odlišností. Výzkumem zjistil Říčan (1995) v rodinném prostředí obětí zvýšenou úzkost matek. Tyto úzkostné matky nevedou své děti dostatečně k samostatnosti, děti se neumějí prosadit.

5.2.3 Poruchy chování ve vztahu k LMD a inteligenci

V posledních letech nabývají na významu lehké odchylky mentálního vývoje. Není to snad tím, že by jich až tolik přibývalo, ale spíše tím, že se stávají ve vyspělých zemích aktuálními. Dříve nebudily pozornost, byly zanedbatelné, nemluvilo se o nich. V dnešní době se na děti kladou stále vyšší nároky. Problém mentálního postižení stále trvá, přibývá k němu však problém tzv. lehkého intelektového podprůměru, o kterém se dříve nehovořilo. Jedná se o děti, které nepatří do zvláštních škol, ale na běžných školách mívají potíže. Podobně je tomu v případě mozkové obrny, o které se nyní již tak často nehovoří, nabývá však na významu otázka lehké mozkové dysfunkce. Tyto lehké odchylky postihují větší množství dětí než odchylky těžké.

Zatímco v dřívější době přicházeli do zvláštních škol žáci s IQ 70 a nižším, v dnešní době mezi žáky zvláštních škol nacházíme děti s různými typy postižení a rozdílnou rozumovou úrovní. Nejsou sem zařazováni pouze žáci s mentální retardací, ale i děti, které z různých důvodů na základní škole neprospívají, i když mají rozumové schopnosti v normálu nebo na jeho hranici. Do zvláštních škol jsou tak zařazovány i děti s poruchami koncentrace pozornosti, hyperaktivní děti, se specifickými poruchami učení, děti psychicky nemocné i děti s kombinovanými vadami. Velké procento žáků zvláštních škol tvoří romské děti, které nejsou vždy mentálně retardované, někdy jsou pouze handicapované odlišným chováním, návyky nebo nedostatečnou znalostí českého jazyka. Do zvláštních škol se také stále častěji dostávají děti s poruchovým chováním.

Nejčastější příznaky lehké mozkové dysfunkce tzn. drobného, difúzního poškození mozku jsou hyperaktivita, neklid, impulsivita, poruchy pozornosti, poruchy učení (dysporuchy) a emoční labilita. Mezi další příznaky patří poruchy dynamiky, psychiky, zvýšená dráždivost dítěte, nižší tolerance k zátěži, poruchy nálad (např. afektivní výbuchy), poruchy motoriky, někdy i poruchy řeči, poruchy

paměti a myšlení. Tyto děti se považují za obtížně vychovatelné. Jsou dychtivé a temperamentní. Rodiče se o nich vyjadřují jako o zlobivých, neposedných, impulsivních. Stává se, že jsou rodiči špatně přijímány, pak tímto nepřijetím trpí a mohou se připojit i neurotické potíže či poruchy chování. Nezřídka bývají obětmi šikanování, zanedbávání a týrání.

Hyperaktivita je často kombinována s poruchou pozornosti (v odborné literatuře označováno zkratkou ADHD). Syndrom hyperaktivity může mít různé příčiny, u nás se nejčastěji spojuje právě s termínem lehké mozkové dysfunkce a pokládá se za jeden z jejích symptomů. Hyperaktivní děti bývají často odmítány, kritizovány, nebývají příliš úspěšné. Představují zátěž pro celou rodinu, mají problémy s vrstevníky, ve škole, později v zaměstnání. Ani v osobních vztazích nebývají příliš úspěšné. Vágnerová [20:87] uvádí, že tito jedinci *„mívají častěji nějakou odchylku v oblasti osobnosti, s větší pravděpodobností se u nich projeví sklon k asociálnímu chování nebo k sebedestrukci“*. Dále uvádí závěry jiných autorů, z kterých vyplývá, že asi čtvrtina takto postižených se *„dostala do výchovného ústavu nebo do vězení“*.

Dle názoru citované autorky není úroveň inteligence faktorem, který by výrazně ovlivňoval riziko vzniku poruchového chování. Přesto připouští, že děti a mládež s poruchami chování mívají v průměru nižší inteligenci, než je průměr populace. Uvádí také, že poruchové chování bývá často spojeno *„se školním selháním, na němž se významně podílí spíše sociokulturní zanedbanost“*.

6 Problematika převýchovy

V kapitole 2.3 již bylo řečeno, že může soud podle Zákona o rodině nařídit nad dítětem, jehož výchova je vážně ohrožena nebo narušena, ústavní výchovu. V praxi to vypadá tak, že problémoví jedinci (děti a mládež) nebo ti, kteří jsou odebíráni z nefunkčních rodin, jsou na základě rozsudku o nařízené ústavní výchově, ochranné výchově či na základě usnesení o předběžném opatření umístěni do příslušného diagnostického ústavu. Zde je jim provedeno kompletní diagnostické vyšetření a na základě tohoto vyšetření jsou pak zařazováni do celé sítě školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Každé zařízení je něčím specifické. Může se jednat o běžný dětský domov nebo dětský domov rodinného typu, zvláštní školu

internátní, výchovný ústav pro děti, výchovný ústav pro mládež či výchovný ústav pro děti a mládež. Podle zákona č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, který nabyl účinnosti dne 1.července 2002, se ústavní zařízení nyní člení na diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy. Tato zařízení bývají buď koedukovaná nebo pouze chlapecká či dívčí. Liší se také svou celkovou kapacitou a možnostmi školního vzdělávání svěřenců od mateřské školy až po odborná učiliště či praktické školy. Každé zařízení leží v jiné oblasti. Jsou zařízení, která se nacházejí ve velkých městech, jiná leží v menších obcích. Při umisťování dětí se odborní pracovníci z diagnostických ústavů snaží dítěti nalézt ústav, který by mu co nejvíce vyhovoval. Přitom je potřeba přihlížet k mnoha skutečnostem, velmi důležité je například umisťovat sourozence (pokud je to možné) do stejného zařízení, dále se bere v úvahu vzdálenost bydliště rodiny od ústavu, aby nebyly zpřetrhány rodinné vazby a podobně.

Každé dítě přichází do nového zařízení z diagnostického ústavu s podrobně vypracovanou závěrečnou zprávou skládající se ze zprávy sociální pracovníce, pedagogických pracovníků, etopeda a psychologa. Obsahuje osobní anamnézu dítěte, rodinnou anamnézu, zprávu o majetkových, hygienických a výchovných podmínkách v rodině, dále zprávu o školní docházce dítěte a o spolupráci s rodinou. Z této kompletní dokumentace je možné se také dozvědět o adaptaci dítěte na pobyt v diagnostickém ústavu a o jeho chování v tomto zařízení. Důležitá je podrobně rozpracovaná zpráva psychologa. V té jsou údaje o intelektu dítěte, o jeho pracovním tempu, povahových rysech, osobnostních zvláštностech a podobně. Závěrem psychologické zprávy bývá uvedena prognóza s výchovným doporučením. Téměř vždy bývá doporučen individuální a klidný přístup ke svěřenci, pevný režim, častý sport a přiměřená fyzická zátěž.

Práce pedagogických pracovníků ve výchovných ústavech je velmi náročná. Tito pracovníci, kteří pracují s problémovými dětmi a mládeží, jsou vystavováni velkému stresu. Určitá odolnost k zátěžovým situacím je v tomto zaměstnání více než potřebná. Vychovatelé a učitelé musí disponovat nejen vědomostmi, ale i dovednostmi potřebnými pro komunikaci s problémovými jedinci. Musí umět

motivovat neukázněné svěřence ke změně chování. Musí se naučit navazovat s těmito problémovými dětmi kvalitní sociální vztahy. S dětmi a mládeží z výchovných ústavů je třeba komunikovat na bázi vzájemného porozumění a tolerance. Porozumět osobnostním zvláštnostem těchto dětí vyžaduje profesionální přístup. Vychovatelé musí být svěřencům osobním příkladem. Chceme-li, aby děti měly potřebné sebevědomí, aby se uměly orientovat v sociálních vztazích, aby netrpěly pocity méněcennosti, aby byly odolné vůči zátěžím a aby se uměly prosadit, musíme jim umožnit, aby se to naučily od svých vychovatelů. Dobře víme, jakou roli hraje ve vývoji dítěte učení nápodobou a identifikací. Proto je potřeba, aby se mladí pedagogové vzdělávali, účastnili se psychoterapeutických a zážitkových výcviků. Chceme-li pro svěřence výchovných ústavů kvalitní vzdělání, výchovu, či převýchovu, je nutné investovat do rozvoje osobnostních kvalit pedagogů.

Jiří Němec a Miloš Kusý [11:56] uvádějí: *„Základním předpokladem pro efektivní integraci dětí a mladistvých, kterým byla soudně nařízena ústavní a ochranná výchova, je zvýšit jejich vzdělanostní a kvalifikační úroveň, která by jim měla umožnit bezproblémové začlenění se do sociální a profesní struktury společnosti. Splnění tohoto úkolu je však nemyslitelné bez dosažení kvalitativních změn v osobnostním rozvoji svěřenců výchovných ústavů, orientovaných do oblasti hodnot, postojů, sociálních vztahů a především na jejich motivaci ke vzdělání a ke změnám chování.“*

PRAKTICKÁ ČÁST

7 Popis zařízení Výchovného ústavu pro děti a mládež Jiříkov

Výchovný ústav pro děti a mládež (dále jen VÚDM) v Jiříkově byl zřízen jako samostatný právní subjekt 1. ledna roku 1994 přeměnou ze zvláštní školy internátní. Ještě před zvláštní školou internátní byl v těchto prostorách dětský domov, jehož vznik je datován rokem 1945. Zřizovatelem VÚDM Jiříkov je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (dále MŠMT). Výchovný ústav je příspěvkovou organizací. Součástí VÚDM je zvláštní škola a stravovací zařízení. V čele výchovného ústavu stojí ředitel, kterého jmenuje a odvolává MŠMT. Poradním orgánem ředitele je pedagogická rada. Metodicky je ústav řízen Dětským diagnostickým ústavem v Liberci, jehož odborní pracovníci také rozhodují o přidělování nových svěřenců.

Budovy výchovného ústavu a zvláštní školy se nacházejí ve středu města Jiříkova, které je menším pohraničním městem (sousedí se SRN), ležícím na pomezí Ústeckého a Libereckého kraje v těsné blízkosti Lužických hor v tzv. Šluknovském výběžku.

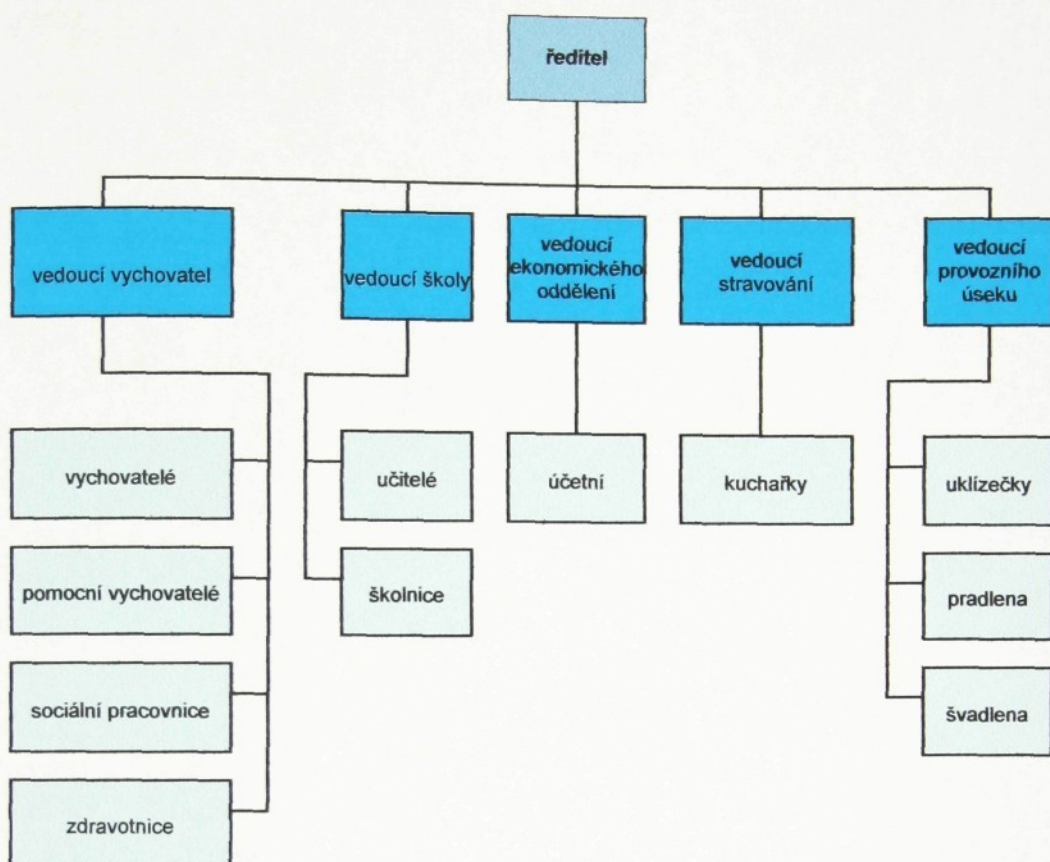
Posláním VÚDM Jiříkov je zajišťovat výkon soudně nařízené ústavní nebo ochranné výchovy, vzdělávat a vychovávat děti mentálně a sociálně znevýhodněné s výchovnými problémy. Ve zvláštní škole pak zajišťuje vzdělávání a výchovu pro žáky i ze spádové oblasti. Hlavním cílem je výchova osobnosti dítěte tak, aby bylo schopné se v životě dobře uplatnit. Výchovný ústav využívá zásad výchovné práce vycházejících z Deklarace práv dítěte, metod založených na humanismu a vědeckém poznání světa. Úsilí všech zaměstnanců je zaměřeno na vytváření optimálních podmínek pro úspěšné zařazování svěřenců do společnosti. Důležitá je také náprava výchovných nedostatků a deprivací z předchozího vývoje jednotlivých svěřenců. Všichni pracovníci mají být svěřencům vzorem v každé situaci a jejím řešení, ať už se jedná o vytváření a rozvíjení kvalitních mezilidských vztahů, udržování pořádku, řešení konfliktů a problémů nebo hospodárné zacházení s vybavením v ústavu. Důležitou podmínkou této práce je jednotné působení všech pracovníků na svěřence, trpělivý, laskavý a důsledný přístup. Je třeba vytvářet příznivou pracovní atmosféru a optimální prostředí pro svěřené děti.

Kapacita ústavu je 50 svěřenců. Průměrná naplněnost za období posledních 5 let je 47 svěřenců. Věkové rozmezí současně umístěných svěřenců je 9-19 let. Z hlediska stupně problémovosti umístěných svěřenců se VÚDM Jiříkov v předchozích letech neoficiálně řadil k ústavům s méně problémovými jedinci. Část svěřenců (výchovně téměř bezproblémových) byla pozůstatkem zvláštní školy internátní (dále ZVŠI) a nově sem byli zařazováni méně problémoví svěřenci právě z důvodu plynulého přechodu ze ZVŠI na VÚDM. V současné době jsou v péči ústavu již pouze tři svěřenci, kteří byli původně zařazeni do ZVŠI. V drtivé většině jsou nyní zařazovány obtížně vychovatelné děti a mládež z diagnostického ústavu, občas je do ústavu přemístěno dítě z dětského domova, které pro své poruchy chování nemůže již v tomto domově pobývat. VÚDM Jiříkov je zařízením koedukovaným. Ještě v minulém školním roce byli svěřenci rozděleni do pěti výchovných skupin, od července 2002, kdy nabyl účinnosti zákon 109/2002 Sb., kterým byly sníženy počty dětí na skupinách, bylo nutno transformovat stávajících pět skupin na šest. Nyní se zde tedy nachází pět skupin chlapeckých a jedna dívčí. Většina svěřenců plní povinnou školní docházku ve zvláštní škole patřící výchovnému ústavu. Jedna dívka dochází do místní základní školy a několik svěřenců se připravuje na budoucí povolání v některém z nedalekých učilišť či v praktických školách. Třem svěřencům byla, právě z důvodu přípravy na povolání, soudně prodloužena ústavní výchova po dosažení jejich zletilosti. Jeden svěřenec, ze stejného důvodu, požádal o dobrovolné prodloužení pobytu v ústavu.

Vnitřní organizaci ústavu, jeho působnost a základní řídicí vztahy mezi vedením a podřízenými organizačními jednotkami upravuje Organizační řád ústavu. Organizační řád je základní normou VÚDM a je závazný pro všechny pracovníky.

Obrázek 1 graficky vyjadřuje organizaci VÚDM, je zde vyznačena podřízenost jednotlivých subjektů.

Obr. 1 Organizační schéma

Z uvedeného schématu je zřejmé, že v čele ústavu stojí ředitel zařízení. Jemu jsou přímo podřízeni vedoucí jednotlivých úseků. Jedná se o vedoucího vychovatele, vedoucího školy, vedoucí ekonomického úseku, vedoucí stravování a vedoucího provozního úseku.

Vedoucí vychovatel řídí úsek výchovy, který čítá 23 zaměstnanců. Vychovatelé a vychovatelky (dále pro zjednodušení pouze vychovatel), mající předepsané speciální pedagogické vzdělání, slouží u dětí pouze denní služby, při kterých vykonávají odbornou výchovnou činnost. Při jedné denní službě je v zaměstnání 6 vychovatelů (u každé výchovné skupiny jeden). Celkový počet denních vychovatelů je 15. Každá výchovná skupina má dva stálé vychovatele (jeden z nich je tzv. kmenový), kteří se ve své výchovné činnosti střídají. Mimo tyto stálé vychovatele slouží u každé ze skupin občas tzv. vychovatelé střídači (ve VÚDM jsou zaměstnáni 3). Jejich služby nejsou rozepsány do pravidelného cyklu, slouží u všech

skupin podle potřeby. Je to hlavně z důvodu čerpání dovolené ostatních vychovatelů, zástupu za nemoc apod. Povinnost odsloužit měsíčně několik denních služeb má také vedoucí vychovatel a ředitel ústavu. V posledních pěti letech se vedoucímu vychovateli podařilo mezi denními vychovateli vyrovnat počet žen a mužů. Tento fakt a s ním související vyvážené působení ženského i mužského vzoru na svěřence příznivě ovlivňuje jejich výchovu. Dříve pracovaly ve VÚDM Jiříkov v profesi vychovatele v drtivé většině ženy, v současné době se jedná o 8 žen a 7 mužů. Funkce pomocného vychovatele nepředepisuje pedagogické vzdělání, jedná se o vychovatele, kteří slouží pouze noční služby. Také zde se podařilo dosáhnout vyrovnaného počtu pohlaví (3 muži a 3 ženy). Při noční službě slouží vždy tři vychovatelé, z nich je vždy alespoň jedna žena, která je na dívčí skupině. Mezi další podřízené vedoucího vychovatele patří sociální pracovnice a zdravotnice. Téměř všichni pracovníci výchovného úseku, kteří nemají splněnou podmínku předepsaného vzdělání, si v současné době své vzdělání doplňují.

Vedoucí školy je zodpovědný za vzdělávání žáků zvláštní školy. Metodicky vede a řídí 9 učitelů/učitelek a školnici. Na tomto úseku se dosud nepodařilo pro tuto náročnou profesi získat více mužů, z celkového počtu vyučujících jsou v současné době muži pouze dva. Ani doplňování předepsaného vzdělání se na tomto úseku tolik nedaří jako na úseku výchovy.

Jedinou podřízenou vedoucí ekonomického úseku je účetní. V úseku stravování pracuje 5 zaměstnanců a to vedoucí stravování a 4 kuchařky. Vedoucí provozního úseku řídí 2 uklízečky, pradelnu a švadlenu.

V současné době tedy VÚDM Jiříkov zaměstnává celkem 48 zaměstnanců pracujících na plný úvazek. Zástupcem ředitele je vedoucí vychovatel. Hlavní těžiště práce se svěřenci je na úseku výchovy a školy. Ostatní úseky jsou neméně důležité, neboť jejich úkolem je servisní zajištění pro jmenovaný etopedický a vzdělávací úsek.

Svěřenci i zaměstnanci ústavu jsou povinni dodržovat vnitřní řád ústavu. V tomto řádu je uvedena povinná dokumentace úseku výchovy a školy. Dále se vnitřní řád zabývá systémem řízení, samosprávou ústavu, právy a povinnostmi

svěřenců, výchovných pracovníků a učitelů, systémem hodnocení, denním režimem, volným (mimoškolním) časem svěřenců, sociální a zdravotní péčí a podobně.

Jedním ze základních výchovných nástrojů při resocializaci svěřenců je dodržování stanoveného režimu. Pevně stanovená pravidla umožňují srozumitelnou komunikaci mezi svěřenými dětmi a jejich vychovateli. Z tohoto důvodu vychovatelé dbají na dodržování pravidel stanovených vnitřním řádem. Bodovací systém umožňuje přehledné a spravedlivé hodnocení. Pouhé vyžadování režimu však při výchově dětí nestačí. Snahou všech vychovatelů (i ostatních pracovníků) je navázání kvalitního vztahu založeného na vzájemné důvěře, porozumění a toleranci. Jdou dětem osobním příkladem v každodenním životě. Důležitý je individuální, klidný přístup ke svěřenci a citová podpora. Veškeré úsilí je zaměřeno na snahu o dosažení kvalitativních změn v osobnostním rozvoji dítěte. Tyto změny jsou orientovány do oblasti postojů, hodnot a sociálních vztahů. Děti jsou motivovány ke změně problémového chování. Jedním z hlavních cílů je pozitivní motivace ke zvýšení vzdělání. Po ukončení povinné školní docházky se svěřenci připravují na budoucí profesi. Důležitá je podpora svěřence při výběru vhodného oboru.

Systém hodnocení svěřenců je založen na kladném posilování pozitivního chování dětí. Z tohoto důvodu je těžiště výchovných prostředků v systému nadvýhod, výhod, pochval a odměn. Při porušování povinností, které jsou stanoveny vnitřním řádem, dochází k odnímání výhod a teprve potom ke stupnici trestů. Mezi nadvýhody patří jedna, dvě nebo tři vycházky týdně navíc. Výhody jsou: sledování televize, osobní program v rámci domova, návštěva kamaráda v obci, individuální vycházka v obci, návštěva jízdárny, bazénu, kluziště či jiné sportovní vyžití, návštěva kina, diskotéky, prominutí trestu, bezplatné telefonování kamarádům. K pochvalám se řadí pochvala vychovatele, vedoucího vychovatele či ředitele před skupinou nebo tzv. „sezením“. Mezi odměny patří: sladkosti, věcný dar nebo přilepšení ke kapesnému. Nově byl zaveden výlet za odměnu podle přání pro nejlepšího svěřence z každé skupiny. Tyto výlety jsou s úspěchem realizovány již několik měsíců. Mezi tresty patří: napomenutí vedoucím vychovatelem před skupinou a s tím spojený jeden týden bez výhod, napomenutí vedoucím vychovatelem před sezením a dva týdny bez výhod, napomenutí ředitelem před sezením a tři nebo čtyři týdny bez výhod. Za závažné porušení vnitřního řádu (útěk, fyzické napadení apod.) následuje pro

dotyčného svěřence zavedení dočasného zprísněného režimu. Jedná se o režim bez veškerých výhod, zaměřený na zvýšenou, veku príměřenou fyzickou činnosť. Kolektívny tresty jsou nepřípustné. Pridělování nadvýhod, výhod, pochval, odměn a trestů vychází ze zavedeného bodovacího systému, který je rovněž upraven vnitřním řádem.

Kapesné dostávají svěřenci pravidelně každý měsíc, jeho výše se řídí věkem dítěte (věk určuje minimální a maximální částku) a počtem získaných bodů. Pridělování kapesného upravuje zákon 109/2002 Sb.

Orientačně uvádím režim všedního dne, který vymezuje činnosť všech svěřenců. Skládá se z následujících bodů:

- budíček, ranní hygiena, příprava do školy;
- snídaně;
- odchod dětí do školy na dopolední vyučování, během vyučování svačina;
- příchod z dopoledního vyučování;
- příprava na oběd, oběd, polední pauza;
- odchod žáků z vyšších ročníků na odpolední vyučování (mimo pátku), výchovná činnosť mladších dětí pod vedením vychovatele;
- příchod z odpoledního vyučování;
- svačina;
- výchovná činnosť dle programu jednotlivých skupin (podle plánu vychovatele);
- pondělí, středa a pátek (popřípadě častěji - dle individuálních potřeb dětí) učební doba;
- večere;
- úklid skupin, zájmová činnosť, individuální rozhovory, relaxační skupinové sezení, sledování televizních zpráv;
- předávání služby nočním vychovatelům;
- osobní hygiena, příprava na spánek;
- večerka (přizpůsobená věku dítěte).

O víkendu, prázdninách a ve svátek je budíček a ranní hygiena později než ve všední den, po snídani probíhá plánovaná výchovná činnosť. Podobně je tomu i po obědě. O víkendech je nejvhodnější čas pro realizaci volných vycházek a ostatních

výhod a nadvýchod. Na návštěvy přijíždějí rodiče (styk s rodiči není omezen víkendem, rodiče mohou své dítě, po předchozí telefonické či osobní domluvě, navštívit kdykoliv). Někteří svěřenci odjíždějí na víkendový pobyt domů.

Výchovná činnost s dětmi je zaměřena na zvýšení jejich sociálních dovedností, dále na rozumovou, pracovní, tělesnou, estetickou, výtvarnou, hudební, ... výchovu. V areálu výchovného ústavu mají děti k dispozici víceúčelové sportovní hřiště, tenisové kurty a přilehlou zahradu. Poblíž ústavu leží pozemek, který je využíván hlavně pro pracovní vyučování. V budově ústavu je počítačová učebna, posilovna a z důvodu nedostatečných prostorů pouze hudební a keramický koutek. K dispozici je také dětská knihovna. V budově školy je vybavená kuchyňka a pracovní dílna. Tělesná výchova probíhá na hřišti nebo v pronajaté tělocvičně. Mezi sportovní vybavení ústavu patří stoly na tenis, kola, lyže (sjezdové i běžky), brusle, sáně a podobně. Ve výchovném ústavu pracuje několik zájmových kroužků. Jedná se o kroužek hudební, taneční, výtvarný, keramický, počítačový, sportovní (se všeobecným zaměřením), cyklistický, jezdecký (koně). Dále kroužek vaření, ručních prací, kopané, posilování a náboženství. Dětem bývá také umožňováno navštěvovat zájmové kroužky mimo výchovný ústav. Jedná se například o místní oddíl kopané, kroužek bojového umění či taneční v nedalekém Rumburku. Významným prvkem v resocializaci je zážitková terapie. Ta je ve VÚDM Jiřikov realizována hlavně formou prázdninových (letních i zimních) výjezdů. Jedná se především o pobyty na horách. V létě se na tyto výjezdy odvázejí kola, v zimě lyže. Dále lze k zážitkové terapii zařadit různé výlety, návštěvy divadelních představení a jiných kulturních akcí, bazénu a podobně. Okolí výchovného ústavu je vhodné pro cyklistické výlety i pěší túry. V létě děti mohou tábořit na pozemku ústavu. Svěřenci VÚDM Jiřikov rádi reprezentují svůj ústav při různých meziústavních akcích, jako je například každoročně se konající tzv. ZUČka (zájmová umělecká činnost), Nejmilejší koncert, letní i zimní sportovní hry, Železný chovanec a mnohé další. Taneční a hudební kroužek se účastní i různých místních soutěží, děti také vystupují v domovech důchodců a podobně. S těmi svěřenci, kteří mají své rodiče umístěné ve výkonu trestu odnětí svobody a mají zájem je ve věznici navštívit, je návštěva realizována. Podobně jsou umožňovány návštěvy sourozenců v jiných zařízeních (dětské domovy, výchovné ústavy, ústavy sociální péče) a návštěvy rodinného prostředí za účelem

navázání alespoň minimálního kontaktu a to v případech, v kterých jsou rodiny finančně nedostačivé.

Výchovný ústav má svého drogového koordinátora. Ten navázal spolupráci s K-centrem (přednášky, besedy) a s komunitou zabývající se pomocí drogově závislým TEEN CHALLENGE. Pracovníci této komunity navštěvují svěřence ústavu a formou besed a rozhovorů rozebírají problémy sociálně patologických jevů (týrání, rasismus, drogová závislost, vandalismus a podobně). Dále ústav spolupracuje s Policií ČR (útěky, besedy, přednášky), se sociálními pracovníci z městských úřadů a magistrátů měst, speciálně pedagogickými centry, se státní zástupkyní a dalšími úřady. Významná je také spolupráce dětského psychiatra.

Hlavním orgánem samosprávy je sezení, které se schází každý čtvrtek. Sezení se účastní všichni svěřenci, ředitel, vedoucí vychovatel, všichni vychovatelé ve službě a sociální pracovnice ústavu. Přizván může být kterýkoliv pracovník VÚDM Jiříkov nebo se sezení může účastnit ze své vlastní iniciativy. Sezení volí radu samosprávy v čele s prezidentem, který je jejím mluvčím. Funkční období samosprávy je jeden rok.

Samospráva má tato základní práva:

- navrhopvat doplňky k ročnímu plánu činnosti ústavu,
- vznášet připomínky k činnostem na jednotlivých výchovných skupinách, k chodu ústavu a k plnění plánu činnosti,
- vznášet připomínky ke kvalitě a množství stravy,
- právo poradního hlasu při udělování odměn a trestů,
- hodnotit při zasedání sezení uplynulý měsíc,
- navrhopvat opatření ke zlepšení prostředí ústavu,
- schvalovat výběr svěřenců pro reprezentaci ústavu.

Korespondence dětí je důvěrná, listovní tajemství je zachováno. Obsah dopisu může být kontrolován při odůvodněném podezření na závadnost obsahu dopisu za přítomnosti dítěte. Peníze došlé v dopise si děti ukládají ke svému vychovateli, který je eviduje. Děti mohou psát rodičům a ostatním příbuzným kdykoliv, poštovné hradí ústav. Poštovní známky na dopisy pro kamarády děti hradí ze svého kapesného. Telefonovat rodičům a příbuzným mohou děti z kanceláře vedoucího vychovatele

a sociální pracovníce. Telefonování kamarádům a známým je možné při dosažení určeného množství bodů. Rodiče a příbuzní mohou do ústavu dětem také telefonovat. Návštěvy jsou nejvhodnější o víkendu, po předchozí domluvě i v jiný den. Pokud je chování dítěte bezproblémové, je možné povolit návštěvě vzít dítě na mimořádnou vycházku v obci. Svěřenci výchovného ústavu mohou o svých volných vycházkách navštívit své spolužáky, ostatní kamarády a přátele. Vychovatel může vzít kamaráda na společnou vycházku či jinou akci mimo budovu ústavu.

8 Aplikace zákona 109/2002 Sb. do praxe

Zákon 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, který nabyl účinnosti 1. července 2002, přinese postupně během dvou let několik pozitivních změn.

Nejvíce se zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy dotklo snížení počtu svěřenců na jednotlivých skupinách. Toto opatření by mělo do všech zařízení přinést potřebnou kvalitu. Zvýší se efekt výchovné péče, v menších skupinách je možné lépe vytvářet osobní vztahy mezi dítětem a vychovatelem. Tím je možno lépe docílit individuální péče.

Další pozitivní změnou je povinnost všech výchovných pracovníků zajistit si psychologické vyšetření, půjde o vyšetření osobnosti. Tímto opatřením bude znemožněno pracovat ve výchovných ústavech agresivním či jinak narušeným lidem.

Výchovná izolace, která je v zákonu také zakotvena, nebude sloužit ke zbavení se nepohodlného zlobivého dítěte, ale bude mu naopak ku prospěchu. Umístění do izolace mu zajistí intenzivnější výchovnou i terapeutickou péči v případě potřeby. Nejedná se o trest, ale o terapeutický zásah. Tyto izolace jsou například potřebné v případech, kdy se dítě dostane do afektu, kterým ohrožuje sebe i své okolí.

V novém zákonu se také objevuje termín tzv. smluvních (profesionálních) rodin. Podrobná pravidla pro fungování smluvních rodin má vypracovat ministerstvo práce a sociálních věcí. Tyto rodiny by měly podle všeho pracovat pod vedením diagnostického ústavu a budou zřejmě určeny dětem, které potřebují velmi individuální a intenzivní péči.

Dalším přínosem je uzákoněný dozor státního zástupce nad dodržováním právních předpisů při výkonu ochranné a ústavní výchovy.

Zákon také mimo jiné upravuje práva a povinnosti dětí umístěných v zařízení, ředitele zařízení a osob odpovědných za výchovu. Hovoří o úhradě péče, kapesném, osobních darech a věcné pomoci, ukládá všem zařízením vést předepsanou povinnou dokumentaci, vymezuje sankce a kontroly vůči řediteli zařízení a osobám odpovědných za výchovu.

9 Spolupráce s rodinami umístěných dětí

Spolupráce s rodinami svěřenců VÚDM Jiřikov je ve většině případů velmi problematická.

Po nástupu nového dítěte do zařízení sociální pracovnice ústavu vždy rodiče písemně osloví a vyzve je k navázání spolupráce. Sdělí jim, že dítě do ústavu nastoupilo, seznámí je se všemi možnostmi kontaktu s jejich dítětem (telefonický, korespondenční a osobní kontakt – návštěvy rodičů, pobyty dětí v rodině) a se zákonnou povinností hradit příspěvek na úhradu péče poskytované dítěti v zařízení (dále jen příspěvek). Pokud osoby odpovědné za výchovu ústavu písemně potvrzením prokáží, že jejich příjem nebo příjem jejich rodiny po zaplacení příspěvku bude nižší než životní minimum, uhradí příspěvek v takové výši, aby jim životní minimum zůstalo zachováno. Pokud by takto stanovený příspěvek byl nižší než 100 Kč, příspěvek se nehradí. Po osvobození od hrazení plné částky příspěvku (určené podle zákona) jsou rodiče povinni alespoň jednou za půl roku znovu prokazovat, zda splňují podmínky na snížení nebo prominutí příspěvku.

Někteří rodiče o své děti neprojevují vůbec žádný zájem, své děti nenavštěvují, neodepisují jim na dopisy, netelefonují, nemají zájem o pobyt svého dítěte v rodině. V častých případech udržují rodiče s dětmi pouze telefonický kontakt, dopisy dětem neposílají, nenavštěvují je a o pobyt svých dětí v rodině projeví zájem pouze na delší dobu (ne na víkendy) a to častokrát až po několikeré písemné prosbě jejich dětí. Jsou rodiny, které projeví zájem o pobyt svého dítěte doma až v době, kdy může jejich dítě přijet domů samostatně bez jejich doprovodu (dosáhne-li 15-ti let). Jen velmi málo rodičů projevuje o své dítěte opravdový zájem. Velmi problémová spolupráce

s rodiči je v oblasti úhrady péče. Rodiče v častých případech neposkytují žádné informace o svých příjmech, na výzvy ústavu neodpovídají, nevyzvedávají si doporučené dopisy, nespolupracují. Jsou-li od povinnosti hradit příspěvek osvobozeni, jen velmi málo rodičů dokládá dvakrát ročně znovu svou tíživou finanční situaci. Pokud je jim příspěvek ústavem vyměřen, často jej nehradí, dluhy na příspěvku žádným způsobem neodůvodňují, na výzvy a upomínky také nereagují. Jsou tací, kteří začínají spolupracovat, až pokud je případ řešen Policií ČR či soudem.

10 Rozbor příčin umístění svěřenců do VÚDM Jiříkov

10.1 Použité metody

Pro analýzu příčin umisťování dětí do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, kterým je VÚDM Jiříkov, jsem využila metody:

- studia dokumentace jednotlivých svěřenců,
- metody anamnestické,
- doplňkově též metody pozorování a popisu.

Zejména osobní anamnéza byla podkladem pro zmapování závadového chování, pro které bylo dítě umístěno do výchovného ústavu. Rodinná a sociální anamnéza pak sloužila jako podklad pro rozbor vlivu rodiny na umístění dítěte do ústavní péče. Potřebné údaje jsem získávala především z osobních spisových dokumentací svěřenců, dále z výpovědí terénních sociálních pracovníků a kurátorek, pedagogických pracovníků a podobně.

Pomocí anamnézy se zkoumají důležité okolnosti, které mohly mít vliv na vývoj jedince od jeho narození. Využívá se jí v medicíně, sociální práci, psychologii a pedagogice, včetně speciální pedagogiky. Anamnéza mj. slouží ke stanovení priorit strategie práce s ohroženými, rizikovými či znevýhodněnými jedinci i k prognóze dalšího vývoje jedince.

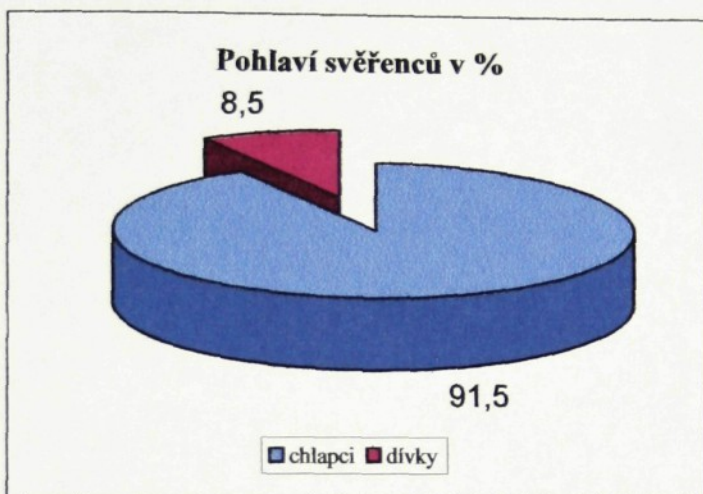
10.2 Charakteristika zkoumaného vzorku

Vzorek tvoří svěřenci VÚDM Jiříkov, kteří byli přijati v letech 2000, 2001 a 2002. Jedná se o celkový počet 59 svěřenců.

Pohlaví svěřenců zkoumaného vzorku

Vzhledem k tomu, že se ve výchovném ústavu nachází jen jedna dívčí skupina, z celkového počtu svěřenců bylo v uvedených letech přijato pouze 5 dívek. Chlapci byli přijati v počtu 54. Tyto hodnoty jsou pro lepší názornost uvedeny v procentech v grafu č.1.

Graf 1

Věk svěřenců v reprezentačním vzorku

Graf č.2 znázorňuje věkové složení uvedených 59 svěřenců při umisťování do ústavní péče. Tento věk však není vždy u jednotlivých klientů shodný s věkem nástupu do VÚDM Jiřikov, neboť svěřenci do tohoto zařízení nepřicházejí pouze z diagnostického ústavu (krátce po umístění do ústavní péče), ale bývají také přemisťováni později z dětských domovů nebo jiných výchovných zařízení (viz tabulka č.2). Do VÚDM Jiřikov bývají zařazovány pouze děti plnící povinnou školní docházku a jen ve velmi výjimečných případech učňovská mládež. Tabulka č.2, podobně jako graf č.2, znázorňuje věkové složení dětí při umisťování do ústavní péče. Ve druhém řádku této tabulky je zachycen věk při přemístění do VÚDM Jiřikov.

Tab. 2

Věk svěřence	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	celkový počet
Počet umístěných do ústavní péče	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0	3	7	5	10	20	8	1	0	59
Počet přemístěných do VÚDM Jiřikov	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3	1	5	6	10	22	9	1	1	59

Z této tabulky je zřejmé, že 4 děti ze zkoumaného vzorku byly umístěny do kolektivní péče již v raném věku (1-4 roky), později byly přemístěny do VÚDM Jiřikov. Dále je patrné, že do výchovného ústavu v Jiřikově v letech 2000-2002 bylo přemístěno 59 svěřenců ve věku 9-18 let. Nejčastěji jsou zařazováni patnáctiletí svěřenci a to jak do ústavní péče, tak do VÚDM v Jiřikově. Jedná se o 20 umístěných do ústavní péče a 22 do výchovného ústavu v Jiřikově. Po patnáctém roku věku počet umístěných prudce klesá.

Graf 2

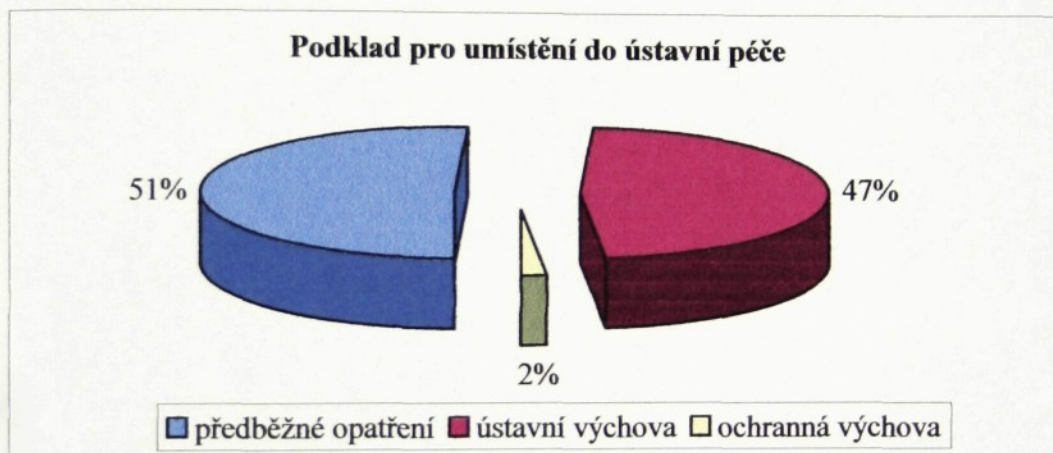
Věková hranice nejčastěji umisťovaných dětí do kolektivní péče, které budou později přemístěny do výchovného ústavu, je dobře patrná z grafu č. 2. Jedná se o skupinu dětí a mládeže ve věku 11-16 let s velkou převahou patnáctiletých.

Podklad pro umístění dítěte do ústavní péče

Dítě může být odebráno rodině na základě následujících rozhodnutí soudu. Jedná se o usnesení o předběžném opatření, rozsudek o nařízené ústavní výchově a rozsudek o nařízené ochranné výchově. Po nabytí právní moci rozhodnutí je dítě přijato k diagnostickému pobytu do diagnostického ústavu. Dále je možné přijmout dítě do diagnostického ústavu k dobrovolnému diagnostickému pobytu.

Následující graf představuje počet realizovaných předběžných opatření a nařízených ústavních a ochranných výchov u všech šetřených svěřenců v procentech.

Graf 3

Námi sledovaní svěřenci byli do diagnostického ústavu nejčastěji přijímáni jen na základě usnesení o předběžném opatření. Jedná se konkrétně o 30 případů z celkového počtu. Ústavní výchova byla nařízena ve 28 případech a ochranná výchova byla nařízena pouze u jednoho svěřence.

Alarmující je vysoký počet předběžných opatření, kterých by mělo být využíváno jen v naléhavých případech. V praxi je někdy nutné rozhodnout o umístění dítěte okamžitě z důvodu jeho bezprostředního ohrožení v dosavadním prostředí. Jedná se například o situace, kdy se dítě ocitlo bez jakékoliv péče, kdy je život dítěte a jeho příznivý vývoj vážně ohrožen. Může se jednat o případy dětí fyzicky nebo psychicky týraných, zneužívaných, mimořádně zanedbávaných citově, výchovně, materiálně či zdravotně. Jestliže je porušování povinností osob

odpovědných za výchovu tak intenzivní a zájmy dětí ohrožující, je třeba rychlého efektivního zákroku, který dítě ochrání. Předběžné opatření trvá po dobu tří měsíců, do té doby je potřeba rozhodnout nebo zahájit řízení ve věci samé.

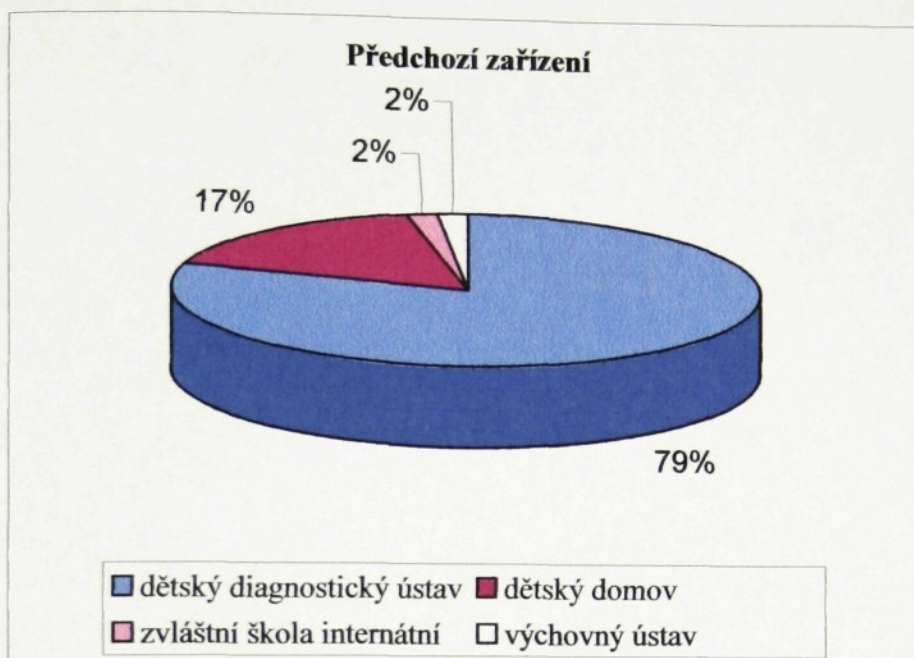
Naopak velmi nízký počet umístování svěřenců na základě soudního rozhodnutí o ochranné výchově se také jeví jako velmi závažná skutečnost. Neodpovídá to vysokému počtu majetkové trestné činnosti a nárůstu násilné trestné činnosti v posledních letech. Ochranná výchova může být nad mladistvým nařízena v trestním řízení podle §84 trestního zákona nebo podle §86 trestního zákona v občanském soudním řízení nad dítětem starším 12 let a mladším 15 let, jestliže spáchalo čin, který by jinak byl trestným činem. Je obecně známo, že nařízení ochranné výchovy je v praxi využíváno jen zřídka. Jedním z důvodů může být i fakt, že zatím neexistují speciální zařízení pro výkon ochranné výchovy. Ochranná i ústavní výchova je prováděna ve stejných zařízeních.

Předchozí pobyt svěřence

Všichni svěřenci VÚDM Jiřikov jsou přijímáni na základě rozhodnutí Dětského diagnostického ústavu v Liberci. Většina svěřenců přichází přímo ze zmíněného diagnostického ústavu po provedené diagnostice. V odůvodněných případech diagnostický ústav přemístí dítě do zařízení v Jiřikově z některého dětského domova, zvláštní školy internátní či jiného výchovného ústavu. Většinou se tak děje z důvodu zhoršeného chování dítěte, které nemůže již nadále pobývat v zařízení s mírnějším výchovným režimem.

Následující graf procentuálně znázorňuje, z jakého zařízení byli sledovaní svěřenci do výchovného ústavu v Jiřikově přemístěni. Jedná se o 47 svěřenců přicházejících přímo z diagnostického ústavu, kteří jsou umístěni na základě svého závadového chování, 10 dětí z dětských domovů umístěných do ústavní výchovy hlavně pro nedostatečnou péči rodiny, dále o jedno dítě přicházející ze zvláštní školy internátní a jedno z jiného výchovného ústavu.

Graf 4

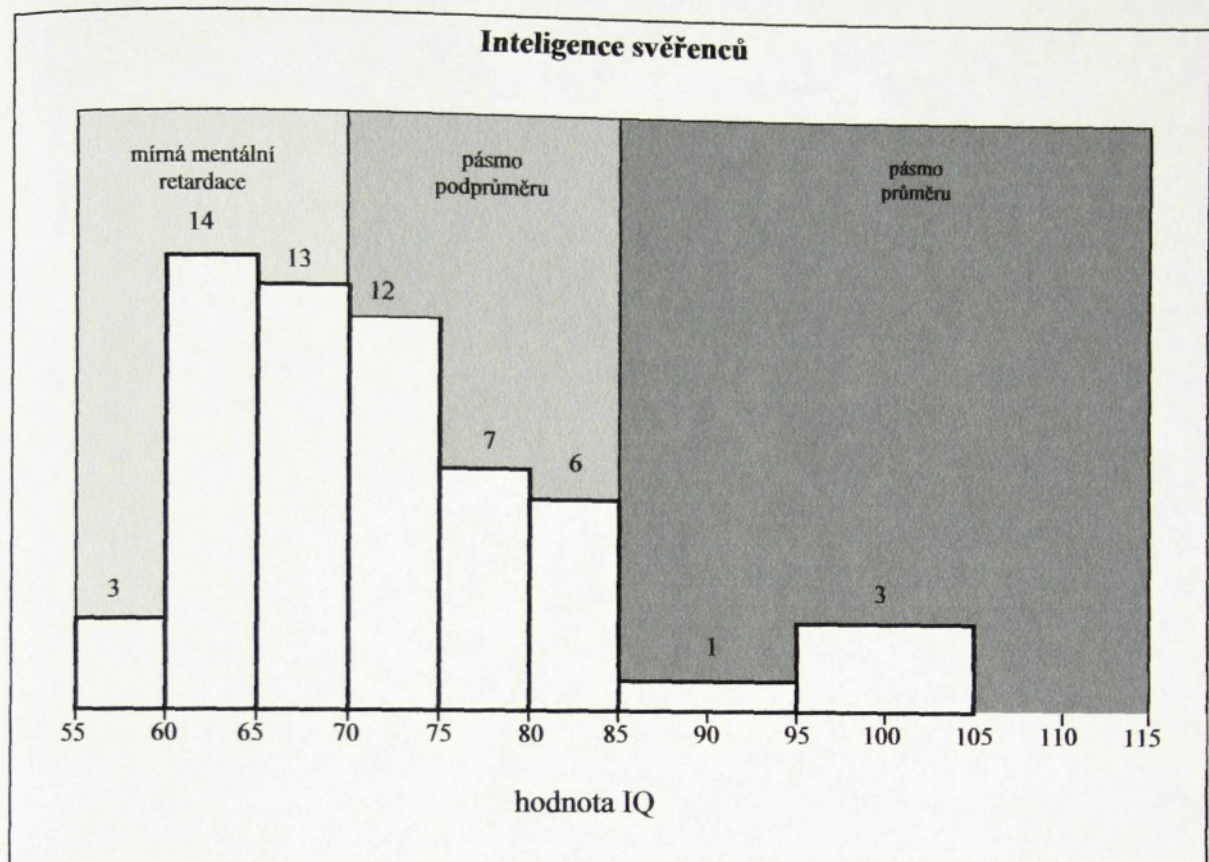

Intelektové schopnosti svěřence

Součástí VÚDM Jiřikov je zvláštní škola. Proto jsou do ústavu zařazováni v převážné většině děti plnící povinnou školní docházku ve zvláštní škole. V současné době tvoří výjimku pouze jedna dívka, která plní povinnou školní docházku v místní základní škole. Důvodem jejího umístění do ústavní péče v Jiřikově bylo předcházející umístění její sestry. Zmiňovaná dívka je v péči ústavu již několik let, proto nepatří do zkoumaného vzorku. Svěřenci, kteří se připravují na budoucí povolání v některém z nedalekých učilišť (mimo ústav), byli původně také žáky zvláštní školy při VÚDM Jiřikov.

Z celkového počtu sledovaných svěřenců pouze jeden nedocházel do zvláštní školy patřící ústavu, neboť byl do ústavu přemístěn z blízkého dětského domova až v učňovském věku.

Obr. 2

Každé dítě přicházející do ústavní péče má provedenou diagnostiku. Ze závěrečné zprávy psychologa se pedagogičtí pracovníci dozvídají o inteligenci dítěte. Je třeba mít na mysli, že inteligenci nelze měřit přímo. Psycholog na ni usuzuje z aktuálního výkonu dítěte. Intelligence dítěte se vyšetřuje hlavně z důvodu jeho školní úspěšnosti.

Na obrázku č.2 je zachycena úroveň inteligence všech 59 svěřenců zkoumaného vzorku při nástupu do VÚDM Jiříkov. Pro podrobnější rozlišení jsou jednotlivá pásma rozdělena na tři podskupiny (spodní okraj, střed a horní okraj). Z obrázku je patrné, že nejvíce svěřenců spadá svým IQ do pásma mírné mentální retardace, jedná se o 30 z celkového počtu. Do pásma podprůměru spadá 25 svěřenců. V pásmu průměru se pohybují pouze 4 svěřenci. Podíváme-li se na podrobnější členění, nejvyšší zastoupení v počtu 14 je v oblasti středu mírné mentální retardace, 13 spadá do oblasti horního okraje mírné mentální retardace a 12 svěřenců se nachází na spodním okraji podprůměru.

Do oblasti mírné mentální retardace spadají děti, jejichž neuropsychický vývoj byl částečně omezen, případně opožděn. Tyto děti mívají poruchy jemné motoriky a pohybové koordinace, psychické funkce se rozvíjejí nerovnoměrně. Jejich komunikace bývá jednoduchá, slovní zásoba chudá. V projevech se objevuje afektivní labilita, popudlivost, impulsivnost, pasivita, úzkostnost. Děti s inteligencí v pásmu podprůměru jsou většinou zařazovány do zvláštních škol. Vágnerová uvádí, že takových dětí existuje v populaci zhruba 13%. Jsou méně školsky úspěšné, na zvláštní škole se jim však může dobře dařit. Jejich uvažování bývá egocentrické, ovlivněné emocemi. Nedovedou zobecňovat, potřebují názorný příklad. Při samostatné práci se dopouštějí mnoha chyb, preferují většinou mechanickou práci. Řeč bývá obsahově chudší.

Do zvláštních škol jsou v současné době zařazovány nejen děti s IQ nižším než 70, ale i děti, které z různých důvodů na základní škole neprospívají (poruchy koncentrace pozornosti, hyperaktivita, specifické poruchy učení, psychické nemoci, poruchové chování apod.). Na obrázku č.2 jsou také znázorněni 3 svěřenci, jejichž IQ se pohybuje ve středu pásma průměru. Prvním z nich je již zmiňovaný svěřenec, který nebyl žákem ZvŠ Jiříkov, ale do ústavu přišel až v 18-ti letech z nedalekého dětského domova. Psycholog se ve své zprávě zmiňuje o lehké mozkové dysfunkci tohoto chlapce, o neurotických tendencích, narušené sociabilitě a disociálních rysech. V dětství byl umístěn v dětské psychiatrické léčebně. U druhého z těchto svěřenců je také diagnostikována lehká mozková dysfunkce, dále vývojové poruchy učení, labilita, narušená sociabilita a disharmonický vývoj osobnosti. Třetím svěřencem, jehož IQ spadá do středu pásma průměru, je chlapec s nevyrovnanou emotivitou a narušenou sociabilitou. V chování těchto chlapců se objevují závažné nedostatky.

V psychologických zprávách sledovaných dětí se často objevují zmínky o lehké mozkové dysfunkci, jedná se konkrétně o 30 případů této diagnózy. Psychologové dále také často uvádějí neurolabilitu, narušenou sociabilitu, hyperaktivitu, emoční labilitu, sníženou koncentraci pozornosti, výkyvy nálad, snadnou unavitelnost, pomalé tempo, impulsivnost, konfliktnost, agresivní tendence, úzkostnost, snadnou ovlivnitelnost, snížení adaptability, poruchy učení a podobně.

Již v kapitole 5.2.3 byla citována Marie Vágnerová [20:87], která uvádí, že děti se syndromem hyperaktivity „mívají častěji nějakou odchylku v oblasti osobnosti, s větší pravděpodobností se u nich projeví sklon k asociálnímu chování nebo k sebestrukci“. Také poukazuje na výzkumy jiných autorů, z kterých vyplývá, že přibližně jedna čtvrtina takto postižených se ocitla ve výchovném ústavu nebo ve vězení. Tatáž autorka tvrdí, že úroveň inteligence není faktorem, který by výrazně ovlivňoval riziko vzniku poruchového chování, ale zároveň připouští, že děti s poruchami chování mívají v průměru nižší inteligenci.

Psychické problémy

Velká část svěřenců výchovného ústavu v Jiříkově má nějaké psychické problémy. Výchovný ústav spolupracuje s dětskými psychiatrickými léčebnami a dětskou psychiatrickou ambulancí v Děčíně. Řada svěřenců přicházejících do ústavu v Jiříkově mívá již zkušenosti s pobyty v léčebnách, mnozí již přicházejí medikováni.

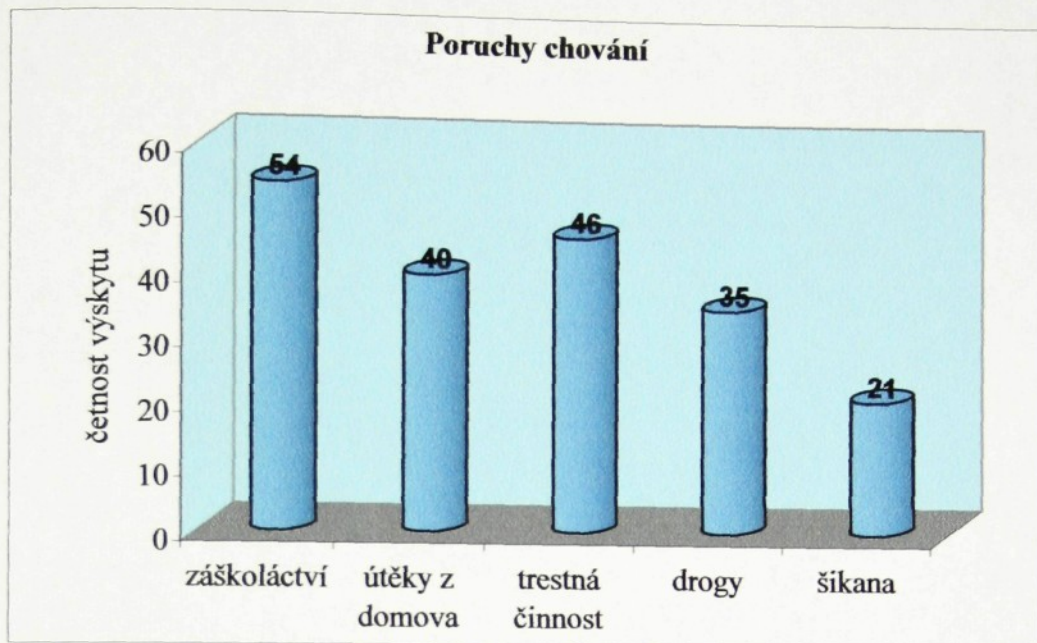
Ze zkoumaného vzorku bylo 21 svěřenců během svého dosavadního života alespoň jednou hospitalizováno v dětské psychiatrické léčebně, jedná se téměř o 36% z celkového počtu. Psychiatricky medikováno bylo celkem 24 svěřenců, což je zhruba 41%.

10.3 Poruchy chování, důvod umístění

V rozsudcích soudu o nařízené ústavní či ochranné výchově a v usneseních o předběžném opatření, kterými se děti, jejichž výchova je vážně ohrožena či narušena, předávají do péče diagnostického ústavu, se uvádí, z jakého důvodu se dítě umísťuje do ústavní péče. Ve většině případů se objevují zprávy o nerespektování rodičů, kteří výchovu svého potomka nezvládají, o poruchách chování umístěvaného dítěte a nedůsledné výchově rodičů i jiných „rodinných patologiích“...

Následující graf znázorňuje poruchy chování, pro které je sledovaný svěřenec umístěn do ústavní péče.

Graf 5

Na vzniku poruchového chování se významně podílejí následující faktory: vliv sociálního prostředí, genetické dispozice a oslabení či porucha centrálního nervového systému.

Záškoláctví je nejčastější poruchou chování. Dopouštělo se ho 54 svěřenců zkoumaného vzorku, což představuje 91,5%. U některých svěřenců se stává spolu s agresivními tendencemi a zanedbávající péčí rodičů hlavním důvodem pro umístění do ústavní péče. Ve většině případů se záškoláctví pojí s nepozorností ve škole, vyrušováním, nevhodným chováním vůči spolužákům i pedagogickým pracovníkům. Rodiče záškoláků často se školou nespolupracují, neúčastní se třídních schůzek, nevhodné chování a záškoláctví svých dětí omlouvají, obzvláště matky zaujímají k dětem ochranný postoj.

U těchto dětí se většinou jedná o odpor ke škole a záškoláctví v partě. Jde o nezpevnění nebo o nerespektování sociálních norem. Zmínky o vlivu party a celkově snadné ovlivnitelnosti závadovými jedinci se ve spisech sledovaných dětí objevují ve 49 případech, což tvoří 83% vzorku. S tím souvisí také vysoký počet útěků z domova a toullek.

Útěk z domova se vyskytl u 40 svěřenců (68%). Opakovaná útekovost souvisí s nedostatečným citovým vztahem rodičů k dítěti a špatnou rodinnou atmosférou, která dítěti nepřináší nic pozitivního. Toulání se s partou, které se objevilo u 23 svěřenců (39%), ukazuje na nedostatečnou citovou vazbu k rodině. K této poruše chování se pak nezdálo přidružuje i trestná činnost (většinou krádeže) a zneužívání drog.

Trestná činnost je uvedena u 46 svěřenců (78%). Mezi trestnou činností jsem zařadila všechny trestné činy mladistvých pachatelů, ale také konání dětí, které spáchaly čin, který by jinak u pachatele dovršivšího 15. rok věku byl trestným činem. Je zde také zahrnuto několik drobných krádeží, které nebyly v šetření Policie ČR.

Nejčastějšími trestnými činy jsou krádeže vyskytující se u 43 svěřenců. Ty jsou v několika případech spojené s vloupáním (4). Závažným trestným činem je loupežné přepadení, které se objevilo u 7 svěřenců. Dále se u několika svěřenců zprávy zmiňují o trestných činech omezování osobní svobody (1), porušování domovní svobody (3), poškozování cizí věci (2), výtržnictví (2), žhářství (2), vydírání (4), pohlavní zneužívání (2) a týrání zvířat (1).

Zmínka o drogách se vyskytla u 35 svěřenců (59%). Užívání drog se řadí mezi neagresivní poruchy chování. Do této kategorie poruch chování jsem zařadila všechny svěřence, v jejichž osobních dokumentacích se objevily zmínky o experimentaci, občasnému zneužívání či závislosti na droze. Převážná většina svěřenců, kterých se tato porucha chování týká, patřila při umístění do ústavní péče mezi občasné uživatele drog. Nejvíce svěřenci zkoumaného vzorku zneužívali drogy ze skupiny inhalantů, jedná se konkrétně o 30 svěřenců. S konopím má zkušenost 9 svěřenců, pervitin (stimulancia) zneužívalo 8 svěřenců a heroin (opiáty) 3 svěřenci. O halucinogenech nebyla ve spisech svěřenců žádná zmínka. Záměrně jsem do drogového zneužívání nezařadila alkoholové a lékové závislosti, neboť by tyto údaje výzkum zkreslily. Zmínky o požívání alkoholu dětmi se ve spisových dokumentacích svěřenců objevují pouze v několika případech, což neodpovídá osobním zkušenostem z praktické péče o svěřence. Svěřenci hovoří o občasnému užívání alkoholu za přítomnosti rodiny při různých oslavách a pokládají to za přirozené. Závislý na alkoholu nebyl ani jeden ze sledovaných svěřenců, léková

závislost nebyla také prokázána. Kouření se objevuje zhruba u 88% svěřenců. Výjimkou nejsou ani 12-ti letí kuřáci.

Šikana patří do kategorie agresivních poruch chování a vyskytla se u 21 svěřenců (36%). V tomto počtu jsou zahrnuti pouze ti, kteří měli tuto poruchu výslovně uvedenou ve svém spise. Jedná se o šikanu zjevnou a to většinou ve formě fyzického násilí a ponižování (především bití oběti). V několika případech se objevily i zmínky o destruktivních aktivitách zaměřených na majetek oběti a jen výjimečně zprávy o psychickém ponižování a vydírání. Ve zprávách učitelů a psychologů se však také objevují zmínky o zvýšené agresivní tendenci, konfliktní povaze, těžko zvladatelném a hrubém chování, verbálním i fyzickém napadání. Sklony k agresivitě jsou uvedeny u 46 svěřenců (78%). Zprávy o hrubém až agresivním chování ještě nemusejí znamenat šikanu (je však možné, že se šikana vyskytuje ve skryté podobě i u jiných svěřenců v kombinaci s jinými poruchami chování). Agresivní jednání se může projevovat jako obranný mechanismus – porucha adaptace, kdy jedinec řeší problém útokem, protože jinak reagovat nedokáže. Dále se může jednat o agresi vyvolanou závistí, kterou lze pak považovat za reakci na jednu z forem frustrace. Běžnou agresí bývá také agrese užitá v obraně. Násilí a ničení může být také jeden ze způsobů potvrzení vlastní hodnoty, když tohoto cíle nelze dosáhnout pozitivní činností. Důvodem k agresivitě může být také pocit narušení potřeby jistoty, bezpečí a podobně. Z výše uvedeného je zřejmé, že přesný počet výskytu této poruchy chování u sledovaného vzorku nelze určit.

Výsledkem tohoto šetření je tedy zjištění agresivního chování u 78% svěřenců. Prokázaná šikana se pak objevuje u 36% svěřenců.

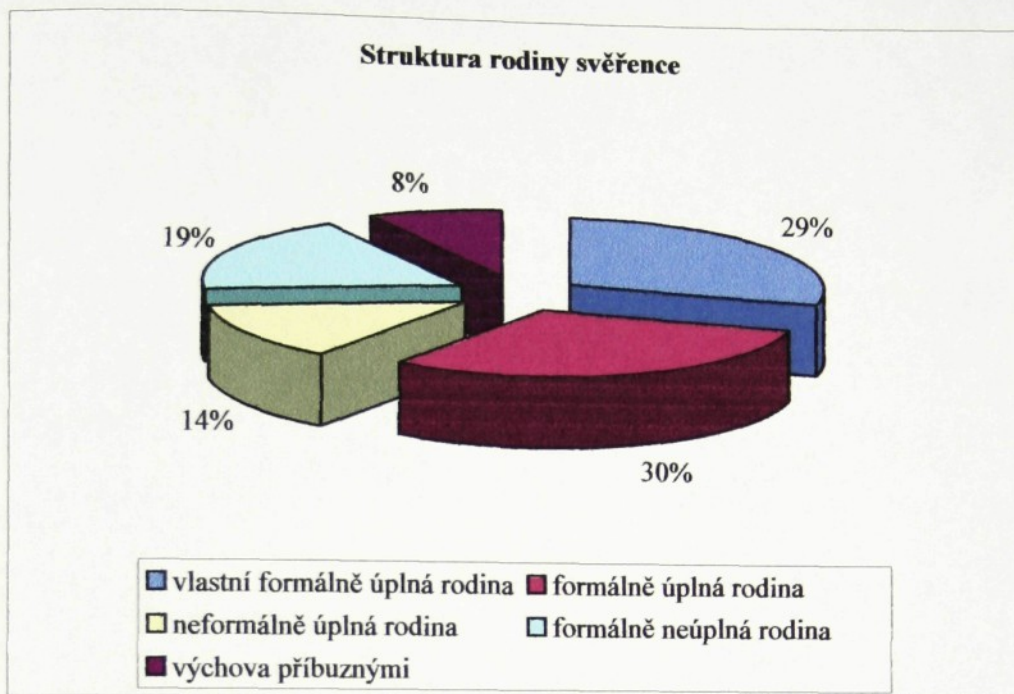
10.4 Vliv rodiny na umístění dítěte

Již v předchozích kapitolách byla nastíněna skutečnost, že především rodina určuje kvalitu socializace dítěte a rodinné prostředí působící nedostatečně, nepodnětně či nevhodně výrazně zvyšuje riziko vzniku poruchového chování.

Struktura rodiny svěřence

Graf č.6, který následuje, vypovídá o struktuře rodiny svěřence v době umístování do ústavní péče.

Graf 6

Pouze 17 svěřenců z reprezentačního vzorku pochází z **vlastní formálně úplné rodiny**, kde jsou vychováváni oběma vlastními rodiči, jež jsou manželé. Z **neformálně úplné rodiny**, kde se jedná také o vlastní rodiče, kteří však nejsou oddáni, pochází 8 dětí. Někteří z těchto rodičů byli manželi, ale rozvedli se a nadále spolu žijí. Celkem bylo tedy vlastními rodiči vychováváno 25 svěřenců (zhruba 42% z celkového počtu).

Z **formálně úplné rodiny**, kde jeden rodič je vůči dítěti nevlastní, pochází 18 svěřenců (30%). Z tohoto počtu se v 15 případech jednalo pouze o družský poměr nevlastního rodiče s rodičem vlastním. V častých případech se objevují zprávy o konfliktech svěřence s nevlastním rodičem. Dítě nevlastního rodiče většinou odmítá respektovat.

Z **formálně neúplné rodiny** přišlo 11 svěřenců (19%). Jedná se o rodiny, kde je dítě vychováváno pouze jedním rodičem, ať je to z důvodu úmrtí druhého rodiče, rozvodu rodičů nebo jde o nemanželské dítě svobodné matky.

Výchova jinými osobami než rodiči byla zaznamenána v 5 případech. Jedná se o **výchovu příbuznými** v případech, kdy rodiče o své dítě vůbec neprojevují zájem nebo jej z nejrůznějších důvodů nemohou vychovávat.

Ve výše uvedeném grafu není zahrnuta aktuální nepřítomnost vlastního či nevlastního rodiče z důvodu jeho věznění. Tato skutečnost by ještě snížila neúplnost rodin při umisťování dítěte do ústavní péče.

Finanční zázemí rodin, nezaměstnanost, vzdělanostní úroveň

Zmínka o velmi slabé finanční situaci se objevuje u 44 rodin sledovaných svěřenců. Jedná se o 75% rodin z celkového počtu. Příjmy těchto rodin tvoří dávky státní sociální podpory, dávky sociální péče, podpory v nezaměstnanosti a důchody. Ve zprávách sociálních pracovníků a kurátorek se nezdá objevují zmínky o holobytech, rodinách bez přístřeší, bytech a ubytovnách pro neplatiče, polorozpadlých bytech a podobně. Zbývající rodiny mají spíše nižší či průměrné příjmy, pouze u jedné z rodin se objevila informace o nadprůměrných příjmech (majitelé restaurace a nočního klubu). Rodiče jsou v nejčastějších případech evidováni na úřadech práce jako uchazeči o zaměstnání, výjimkou není vyřazení z této evidence pro nespolečnost. Nemalé procento matek je na mateřské dovolené. Rodiče svěřenců jsou častými uživateli invalidních a částečných invalidních důchodů. Z celkového počtu všech rodičů (otců i matek) je pouze 17 zaměstnaných. Z tohoto počtu jenom ve třech rodinách pracují oba rodiče. Vzdělanostní úroveň rodičů svěřenců je ve srovnání s celou populací výrazně nižší. Na tento fakt lze usuzovat ze zpráv sociálních pracovníků, z osobních kontaktů s rodiči, z vysokého počtu nezaměstnaných a z profesí pracujících rodičů. Většina těchto rodičů je zaměstnána v dělnických profesích, zřídka podnikají. Pouze u jedné matky se objevilo středoškolské vzdělání. Výjimkou není pologramotnost až negramotnost některých rodičů.

Nedůsledná výchova, hygienická a kulturní úroveň rodin

U všech 59 svěřenců sledované skupiny je v osobních spisech uvedena nedůsledná výchova. Z pohledu sociálního pracovníka je možné tyto rodiny teoreticky členit podle schopnosti rodičů zajistit dítěti přiměřenou péči. Může se jednat o rodiče, kteří se nemohou o dítě starat z důvodů své invalidity a podobně,

dále o ty, kteří se o dítě nedovedou starat (nezralí, nezkušení, mentálně a tělesně postižení, osamocené matky,...) a o rodiče, kteří se nechťejí starat (alkoholici, drogově závislí, poruchy osobnosti). Ve zprávách dětí se objevují všechny tyto uvedené faktory a určit, který z nich se na zanedbávající péči a nedůsledné výchově podílí více, by bylo zavádějící. Tyto faktory se velmi často vzájemně prolínají. Ve spisech několika svěřenců jsou uvedeny psychiatrické nemoci rodičů.

Zprávy sociálních pracovníků a psychologů zmiňují následující negativní vlivy, které nepříznivě působí na vývoj dítěte: zanedbávající, liberální, benevolentní, ochranná, nestabilní či nejednotná výchova, naprostý nezáměr o výchovu, nepodnětné rodinné prostředí, disharmonické prostředí s nevhodnými vzory, insuficientní prostředí, nedostatečná péče, direktivní přístupy, sociokulturně nedostačivé prostředí, nízká hygienická úroveň, ponechávání dětí bez dohledu, konflikty v rodině, narušené vztahy a podobně.

Za zanedbávané lze považovat téměř všechny svěřence, neboť jim nebylo poskytováno dostatek podnětů, v častých případech se také jednalo o nedostatky v bydlení, ošacení a o nedostatky ve zdravotní a výchovné péči. Nedostatek podnětů se odráží v duševní a citové deprivaci. Psycholog diagnostikoval citovou deprivaci u 47 sledovaných dětí (80%). Zprávy o týrání se objevily u 16 svěřenců. V převážné většině se jedná o neúměrné fyzické trestání ze strany otce. Informace o pohlavním zneužívání se objevily ve třech případech (družka otce, matka, cizí muž).

Svěřenci častěji pocházejí z početných rodin, tato skutečnost ve svých důsledcích negativně ovlivňuje výchovnou a ekonomickou funkci rodiny. Také sourozenci svěřenců bývají umísťováni do ústavní péče. V několika případech se vyskytly zprávy o postižených sourozencích.

Nevhodné výchovné vzory

Za nevhodné výchovné vzory, vyskytující se v rodinách svěřenců, lze považovat konflikty rodičů, fyzické potyčky mezi nimi, jejich rozchody, časté střídání partnerů, agresivní a vulgární chování otců vůči matkám dítěte. Kriminalita rodičů svěřenců se objevuje častěji než v běžné populaci. Rodič se tak stává nežádoucím sociálním modelem. Častěji se vyskytuje trestná činnost otců. Ve zprávách jsou také zmínky o nadměrném požívání alkoholu rodiči, o drogových

závislostech v rodině a zřídka také o závislostech na hracích automatech. Ojediněle se také objevuje prostituce matek respondentů.

Romský původ rodin

Přesto, že Romové tvoří přibližně 3% obyvatelstva naší republiky, je obecně známo, že v dětských domovech, ve výchovných ústavech a ve věznicích tvoří převážnou většinu umístěných. Analýza rodinného prostředí prokázala, že romského původu je celkem 44 svěřenců (75%). O odlišných normách, hodnotách a způsobech života Romů bylo již pojednáno v kapitole 3 této práce. Přestože se v posledních letech romská komunita v mnohém přizpůsobila majoritní společnosti, existuje stále velká skupina nepřizpůsobivých Romů. Vágnerová [20] upozorňuje na fakt, že zhruba 70% Romů nepracuje a 20-30% získává prostředky k obživě trestnou činností. Velkou roli zde hraje jejich nízká vzdělanostní úroveň, nekritičnost, nedůvěra k majoritní společnosti, neochota projevit úsilí i negativní postoj majoritní společnosti.

10.5 Ověření stanovených hypotéz

V zadání této bakalářské práce byly stanoveny hypotézy, jejichž ověření bylo jedním z úkolů práce.

První stanovená hypotéza předpokládá, že více než polovina svěřenců VÚDM v Jiříkově pochází z rodin, ve kterých nejsou vychováváni oběma vlastními rodiči. Analýzou rodinného prostředí bylo prokázáno, že 17 svěřenců ze zkoumaného vzorku pochází z vlastní formálně úplné rodiny a 8 z neformálně úplné rodiny. Celkem se tedy jedná o 25 svěřenců vychovávaných oběma vlastními rodiči. Zbývajících 34 svěřenců nebylo tedy vychováváno oběma vlastními rodiči. Jedná se konkrétně o 18 dětí vychovávaných jedním vlastním a jedním nevlastním rodičem, 11 dětí vychovávaných pouze jedním z rodičů a 5 dětí, které byly vychovávány příbuznými. Výsledkem je tedy 58% svěřenců pocházejících z rodin, ve kterých nebyli vychováváni oběma vlastními rodiči.

Druhá hypotéza předpokládá, že více než 80% svěřenců VÚDM v Jiříkově je romského původu. Romský původ sledovaných svěřenců byl prokázán ve 44 případech, což tvoří 75% zkoumaného vzorku.

Na tomto místě bych chtěla poznamenat, že při stanovení druhé hypotézy jsem vycházela z dosavadních zkušeností i z toho, že spádová oblast našeho zařízení (Chomutovsko, Mostecko, Teplicko, Ústecko, Děčínsko, Liberecko, Jablonecko,...) patří k regionům se zvýšeným zastoupením Romů v populaci. V žádném případě se nejedná o projev předpojatosti.

Třetí hypotéza předpokládá, že více než 70% svěřenců VÚDM v Jiříkově pochází z rodin s nízkým sociálním zázemím. Analýzou sociální anamnézy bylo zjištěno, že 75% rodin sledovaných svěřenců se nachází ve velmi tíživé finanční situaci. Zprávy zmiňují nízkou hygienickou a kulturní úroveň rodin. Vyskytují se nevyhovující bytové podmínky, nedostatečné ošacení dětí, nedostatečný příjem potravy.

Pokud předpokládáme, že 59 svěřenců reprezentačního vzorku se nijak výrazně neliší od současně umístěných svěřenců VÚDM Jiříkov, lze konstatovat, že první a třetí hypotéza se potvrdila, druhá nikoliv. Více než polovina svěřenců VÚDM Jiříkov skutečně pochází z rodin, ve kterých nebyli vychováváni oběma vlastními rodiči. Není pravdou, že více než 80% svěřenců VÚDM Jiříkov je romského původu. Z rodin s nízkým sociálním zázemím pochází skutečně více než 70% svěřenců VÚDM Jiříkov.

11 Zhodnocení preventivní péče

Dalším z cílů této práce je zhodnotit preventivní péči u dětí, které byly umístěny do VÚDM Jiříkov. Fakt, že tyto děti byly rozhodnutím soudu umístěny do péče ústavu, vypovídá o selhání primární i sekundární prevence. Cílem primární prevence je snížit pravděpodobnost výskytu určitých negativní jevů ve společnosti, které ve svých důsledcích zvyšují riziko vzniku nepřiměřeného až delikventního chování. To se však v případě svěřenců z výchovného ústavu v Jiříkově nepodařilo. Cílem sekundární prevence je vytipování rizikových skupin obyvatelstva, rizikových životních situací, které dítě ohrožují a programově tato rizika omezit. Přestože sociální pracovníci a kurátoři se svěřenci VÚDM Jiříkov a jejich rodinami pracovali, nepodařilo se tato rizika omezit a z tohoto důvodu bylo nutné přikročit k terciální prevenci, která si klade za cíl zabránit, aby se poškozování dítěte dále stupňovalo. Druhým cílem je snížit následky poškození na minimum. Tím, že bylo dítě předáno

do péče ústavu, došlo k odvrácení dalšího negativního působení prostředí. Snahou pracovníků výchovného ústavu je náprava jedince s poruchovým chováním a jeho zpětné bezproblémové začlenění do společnosti.

12 Návrh následné péče

Následnou péčí je myšlena péče o svěřence opouštějící zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy.

Během ústavní výchovy jsou děti motivovány k pozitivní změně svého problémového chování. Snahou je také motivace k dosažení maximálně možného vzdělání, neboť svěřenci se vzděláním jsou úspěšnější při získávání vhodného zaměstnání a tím mají větší šanci se bezproblémově začlenit do společnosti.

Zákon 109/2002 Sb. umožňuje výchovným ústavům a dětským domovům poskytnout dítěti, které po dosažení zletilosti odchází ze zařízení, věcnou pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek v hodnotě nejvýše 15000 Kč. Dále se dítěti ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dítěte poskytuje poradenská pomoc se zajištěním bydlení a práce. Následující dva roky po opuštění zařízení je bývalému svěřenci zajišťována pomoc při řešení tíživých životních situací. Více o následné péči zákon 109/2002 Sb. nehovoří.

Mladí lidé vstupující do samostatného života bez odpovídajícího rodinného zázemí jsou nesmírně handicapováni. Svěřencům opouštějícím státní výchovná zařízení navíc často chybí psychosociální dovednosti. Ve velkých zařízeních je jim veškerá činnost organizována a oni nejsou příliš motivováni k samostatnému jednání. Zákon 109/2002 Sb. hovořící o poradenské pomoci se zajištěním bydlení a zaměstnání nebere v úvahu současnou nevyhovující bytovou situaci a vysokou nezaměstnanost, jež velmi snižují možnosti faktické pomoci. Nedostatek vhodných sociálních ubytoven, bytů či azylových domů nutí svěřence k návratu ke své původní problémové rodině, kde bývají často jejich šance na úspěšnou integraci do společnosti sníženy.

V současné době začal VÚDM Jiřkov využívat služeb některých domů na půli cesty. Tyto domy nabízejí většinou časově omezenou službu klientům, kteří se ocitli v obtížné životní situaci. Tato služba je spojena s poskytnutím bydlení a sociálního

tréninku, zaměřeného na rozvoj psychosociálních dovedností s cílem postupného zapojování do samostatného běžného života. V rámci resocializačních činností dochází k odstranění případných psychosociálních handicapů. Je podporována samostatnost klientů a posilována odpovědnost za vývoj jejich vlastního života. Klientům jsou poskytovány informace, pomoc při hledání vhodného zaměstnání a bydlení, vzdělávací programy, poradenství, krizové intervence, sociální terapie, v mnohých zařízeních také organizované pracovní činnosti a v rámci možností trávení volného času. Hlavním posláním je tedy pomoc klientům překlenout kritické období jejich vlastního života a zapojit je do společnosti. Rozsah poskytovaných služeb, kapacita domů a typ přijímaných klientů je u jednotlivých zařízení různý. Provozovateli domů na půli cesty jsou různá občanská sdružení, centra, městské úřady, magistráty měst či úřady městských částí velkých měst a podobně. Je žádoucí, aby stát rozšířil spektrum podobných zařízení, jako jsou domy na půli cesty (startovací byty, sociální ubytovny, cenově dostupné byty pro sociálně slabé občany, chráněná bydlení, ...). Zařízení tohoto typu by měla být zřízena alespoň v každém bývalém okresním městě.

Jako vhodné se dále jeví investovat do cvičných bytů zřízených při dětských domovech a výchovných ústavech. Některé dětské domovy již tyto byty s úspěchem provozují. Ve velkých skupinách se tolik nedaří motivovat děti k samostatnému jednání. Ve cvičných bytech rodinného typu mizí anonymita, děti si více váží věcí kolem sebe, navzájem si pomáhají. V bytech bydlí svěřenci, kteří budou v blízké době opouštět ústav z důvodu zletilosti. Chodí si sami nakupovat, učí se vařit, prát, žehlit, sami si uklízejí a podobně. Získané dovednosti ocení při vstupu do samostatného života.

ZÁVĚR

13 Cíl a zaměření práce

Cílem této práce bylo v teoretické části nastínit problematiku výchovy, vysvětlit základní pojmy týkající se poruch chování a přiblížit náročnost převýchovy ve výchovném zařízení. V praktické části bylo úkolem na příkladu Výchovného ústavu pro děti a mládež v Jiříkově analyzovat příčiny umisťování dětí do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a ověřit stanovené hypotézy. Na základě zjištěných výsledků měla být zhodnocena preventivní péče u dětí umístěných do VÚDM v Jiříkově a navrhuta následná péče po ukončení ústavní výchovy.

14 Interpretace výsledků

Za pomoci metody studia dokumentace jednotlivých svěřenců, anamnestické metody a doplňkově také metody pozorování a popisu jsem na reprezentačním vzorku, který tvořili svěřenci přijatí v letech 2000-2002 do VÚDM v Jiříkově, analyzovala příčiny umístění dětí a mládeže do zmíněného ústavu. Reprezentační vzorek obsahoval 59 svěřenců.

Nejprve jsem z několika pohledů charakterizovala zkoumaný vzorek. Poté jsem podrobným rozbořem osobní anamnézy zřehlednila poruchy chování, pro které byla dětem nařízena ústavní či ochranná výchova. Na základě podrobné analýzy rodinného prostředí jsem se pokusila prokázat negativní vliv rodiny na dítě. Snahou bylo zjistit, zda se u těchto rodin neobjevují některé shodné znaky, které by mohly vývoj dítěte negativně ovlivnit.

Z charakteristiky reprezentačního vzorku je patrné, že nejčastěji jsou do státních výchovných zařízení zařazovány děti ve věku 11-16 let s velkou převahou patnáctiletých. Jsou to tedy hlavně děti, které se nacházejí v období dospívání. Adolescence je období zmatků a nejistoty. Dospívající, hledající vlastní identitu, jsou v tomto věku citlivější a nejvíce zranitelní. Svěřenci byli do výchovného ústavu přijímáni nejčastěji (79%) přímo z diagnostického ústavu. Jedná se tedy převážně o děti, kterým byly diagnostikovány poruchy chování. Charakteristickým rysem svěřenců výchovného ústavu v Jiříkově je celkově nižší úroveň inteligenčních

schopností. Jiní svěřenci do VÚDM Jiřikov zařazováni nejsou, neboť ústav nemá základní školu. Nejvíce svěřenců spadá svým IQ do pásma mírné mentální retardace (51%). Mezi charakteristické rysy těchto dětí patří zvýšená popudlivost, impulsivnost a úzkostnost. Do oblasti pásma podprůměru lze zařadit dalších 42% dětí zkoumaného vzorku. Chování těchto dětí bývá výrazně ovlivněno emocemi. Společným znakem uvedených dětí je nižší školská úspěšnost. Ve zprávách psychologů se velmi často objevovaly zmínky o neurolabilitě dětí, dále o narušené sociabilitě, hyperaktivitě, výkyvech nálad, impulsivnosti, konfliktnosti, agresivních tendencích, snadné ovlivnitelnosti a podobně. Tyto symptomy mohou nepříznivě ovlivňovat chování a zřejmě přispívají k jeho poruchovosti. Z odborné literatury se například dozvídáme, že děti se syndromem hyperaktivity mívají častěji nějakou odchylku v oblasti osobnosti. Nemalá část svěřenců výchovného ústavu má nějaké psychické problémy. Alespoň jedna hospitalizace v dětské psychiatrické léčebně byla zaznamenána u 36% sledovaných svěřenců. Z celkového počtu bylo či je 41% psychiatricky medikováno.

Mezi nejčastější poruchu chování patří záškoláctví, které se objevilo u 91,5 % svěřenců. Jednalo se hlavně o odpor ke škole a záškoláctví v partě. Jde o nezpevnění či o nerespektování norem. Zmínky o vlivu party a celkově snadné ovlivnitelnosti závadovými jedinci se ve spisech objevily u 83% svěřenců. S tím dále také souvisí vysoký počet útěků z domova a toulek. Útěky byly zaznamenány u 68% dětí. Opakovaná útekovost je spojena s nedostatečným citovým vztahem rodičů k dítěti a v častých případech poukazuje na špatnou rodinnou atmosférou. Toulky (39%) pak naznačují nedostatečnou citovou vazbu dítěte k rodině. K této poruše chování se nezřídka přidružuje i trestná činnost (většinou krádeže) a zneužívání drog. Trestná činnost byla prokázána u 78% svěřenců. Zmínka o drogách se vyskytla u 59% svěřenců. Převážná většina patřila mezi občasné uživatele drog. Nejčastěji byly zneužívány drogy ze skupiny inhalantů, výjimkou však nebylo ani zneužívání pervitinu a heroinu. Z rozhovorů se svěřenci je zřejmé, že občasné požívání alkoholických nápojů pokládají za přirozené. Alkoholová a léková závislost nebyla prokázána. Kouření se objevuje zhruba u 88% svěřenců. Výjimkou nejsou 12-ti letí kuřáci. Šikana, patřící do kategorie agresivních poruch chování, byla prokázána u 36% svěřenců. Jedná se především o šikanu zjevnou ve formě fyzického násilí a ponižování. Sklony k agresivitě jsou však uvedeny u 78% zkoumaných.

Pouze 42% sledovaných dětí pochází z rodin, ve kterých byly vychovávány oběma vlastními rodiči. Velká část dětí (30%) byla vychovávána jedním rodičem vlastním a druhým nevlastním. Tento nevlastní rodič ve velké většině případů nebyl manželem vlastního rodiče. Jedná se tak většinou o situaci, kdy je dítě vychováváno matkou a jejím druhem. V těchto případech bývá výchova často komplikovaná, neboť dítě odmítá druhu matky respektovat. V 19% případů bylo dítě vychováváno pouze jedním z rodičů. Je dobře známo, že neúplná rodina, má-li plnit dobře své základní funkce, je v těžší situaci než rodina úplná. Ztráta matky či otce je pro dítě těžkým životním otřesem. Chybí-li v rodině matka, zhorší se většinou situace z výchovného hlediska. V častějších případech však chybí v rodině otec. Potom se většinou zhorší i finanční situace v rodině. Rodiny bez otců zůstávají bez ochrany a pomoci. Zejména chlapci potřebují otcovskou autoritu. S chybějící autoritou vzrůstá nejistota dítěte, která může být kompenzována některými formami asociálního chování. Několik dětí bylo vychováváno pouze příbuznými. Rozborem sociální anamnézy bylo prokázáno, že 75% zkoumaných rodin je v tíživé finanční situaci. Řada rodin žije na hranici životního minima. Tíživá finanční situace je zapříčiněna velmi vysokou nezaměstnaností rodičů, která je spojena s nízkou vzdělanostní úrovní. Výjimkou není pologramotnost až negramotnost některých rodičů. Pouze ve třech rodinách byli zaměstnáni oba rodiče. Děti tak v častých případech vyrůstaly v ubytovnách pro neplatiče, kde se kumuluje obyvatelstvo nepřizpůsobivé, dále v holobytech, polorozpadlých, často přeplněných bytech či domech s nízkou hygienickou úrovní. Analýza také prokázala vyšší počet sourozenců svěřence. Tento počet může ve svých důsledcích negativně ovlivnit výchovnou i ekonomickou funkci rodiny. Také sourozenci svěřenců bývají umisťováni do ústavní péče. Nedůsledná výchova je uvedena ve spisové dokumentaci všech sledovaných svěřenců. Zprávy zmiňují nevhodné výchovné přístupy. Opakovaně se objevila zanedbávající, liberální, benevolentní, ochranná, nestabilní či nejednotná výchova. Například výchova liberální ukazuje na nezáměr o dítě. Způsob výchovy, podle Čápa, velmi silně ovlivňuje formování některých rysů osobnosti. Za zanedbávané lze považovat téměř všechny děti, neboť jim nebylo poskytováno dostatek podnětů, velmi často se také jednalo o nedostatky v bydlení, ošacení a o nedostatky ve zdravotní a výchovné péči. Nedostatek podnětů se odráží v duševní

zřejmě sehrávají genetické dispozice, je však těžké odlišit genetickou zátěž od zátěže psychosociální.

Z faktu, že bylo dítě rodině odebráno a umístěno do výchovné péče ústavu, vyplývá, že selhala primární i sekundární prevence. Na selhání této prevence lze usuzovat i z realizace vysokého počtu předběžných opatření.

Ukazuje se jako velmi nevhodné dopustit, aby svěřenec, který odchází z výchovného ústavu či dětského domova z důvodu zletilosti, byl nucen se vrátit zpět ke své nefunkční rodině. Proto je nutné podporovat vznik podobných zařízení jako jsou domy na půli cesty. Také cvičné byty při výchovných zařízeních by mnohým svěřencům usnadnily vstup do samostatného života.

15 Doporučení pro praxi

Nezanedbatelná část současných rodin žije na hranici životního minima. Tato skutečnost souvisí s vysokou nezaměstnaností a nízkou vzdělanostní úrovní rodičů. V těchto rodinách se nezdáka objevují sociálně patologické jevy a nevhodné výchovné vzory působící negativně na vývoj dítěte. Nedůsledná výchova, nevhodné výchovné přístupy, zanedbávání, týrání a zneužívání dítěte jej velmi ohrožují.

Z tohoto důvodu je nutné významně posílit prevenci, která se v současné době jeví jako nedostačující. V poslední době sice vznikla mnohá zařízení (např. střediska výchovné péče), která v této oblasti pomáhají, stále je jich však nedostatek. Je potřeba vytvořit síť služeb pro pomoc a podporu rodinám s dětmi. Hlavním cílem by měla být stabilizace rodiny a snaha o to, aby dítě nemuselo z rodiny vůbec odejít. Proto by měla být posílena i pravomoc sociálních pracovníků. Aby sociální pracovník měl možnost pracovat s problémovou rodinou již od raného věku dítěte, potřebuje zvýšit své kompetence a snížit počet klientů. V této oblasti je také třeba posílit úlohu romských poradců a terénních pracovníků, neboť velké procento problémových rodin je romského původu. Je nutné vytvořit vhodné podmínky pro vzdělávání těchto sociálních pracovníků. V oblasti vzdělávání je také žádoucí investovat do vzdělávacích programů a rekvalifikačních kursů pro obyvatele z nižších sociálních vrstev. Vyšší vzdělanostní úroveň přispěje ke snížení nezaměstnanosti a zvýšení sociokulturní úrovně rodin.

Dítěti, jež se ocitne bez péče své rodiny, by měla být dána možnost vyrůstat v podobném přirozeném prostředí jako je vlastní rodina. Proto je důležité podporovat vznik různých forem náhradní rodinné péče.

Úkolem státu by mělo být také zkvalitnění ústavní péče. V předchozích kapitolách bylo zmíněno vytvoření zákona 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, který nabyl účinnosti 1. července 2002, jež přinese postupně během dvou let několik pozitivních změn. Zejména menší počet dětí na skupinách umožní individuálnější přístup k dítěti a jeho potřebám. Problémem však nejspíš bude ekonomická stránka věci. Mnohé budovy výchovných ústavů nevyhovují plně potřebám dětí. Jedná se především o nevyhovující prostorové podmínky. S tím souvisí například snížení možnosti potřebného soukromí dítěte. Je nutné investovat do výstavby ústavů rodinného typu a do cvičných bytů. Tato opatření vytvoří podmínky pro kvalitnější výchovu dítěte a snazší získávání psychosociálních dovedností. Také vznik léčebně-výchovných zařízení pro děti s psychickými problémy, které mají nařízenou ústavní či ochrannou výchovu, by přispěl ke zkvalitnění péče o tyto děti.

Neexistující síť zařízení pro mladé lidi na prahu dospělosti bez rodinného zázemí a schopnosti zajistit si vlastní bydlení pro nedostatek financí či nedostatek základních sociálních dovedností, která by pomohla překlenout kritické období jejich vlastního života a zapojit je do společnosti, je také nedostatkem našeho současného sociálního systému. Také zde je žádoucí větší intervence státu.

SEZNAM LITERATURY

1. Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z. a kolektiv: Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Grada, Praha 1995.
2. Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník. Portál, Praha 2000.
3. Holub, M., Nová, H.: Zákon o rodině a předpisy souvisící. Linde, Praha 1998.
4. Kucharská, A.: Specifické poruchy učení a chování. Portál, Praha 2000.
5. Langer, S.: Mládež problémová. Kotva, Hradec Králové 1994.
6. Maříková, H.: Proměny současné české rodiny. Sociologické nakladatelství, Praha 2000.
7. Matějček, Z.: O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Portál, Praha 1994.
8. Matějček, Z.: Rodiče a děti. Avicenum, Praha 1986.
9. Nešpor, K.: Návykové chování a závislost. Portál, Praha 2000.
10. Nešpor, K., Csémy, L.: Alkohol, drogy a vaše děti. Sportpropag, Praha 1993.
11. Němec, J., Kusý, M.: Aktivní sociální učení v podmínkách ústavní a ochranné výchovy. MŠMT, Praha 1998.
12. Řezáč, J.: Sociální psychologie. Paido, Brno 1998.
13. Sochůrek, J.: Vybrané kapitoly ze sociální patologie I. díl. TU, Liberec 2001.
14. Sochůrek, J.: Vybrané kapitoly ze sociální patologie II. díl. TU, Liberec 2001.
15. Šišková, T.: Výchova k toleranci a proti rasismu. Portál, Praha 1998.
16. Švarcová, I.: Mentální retardace. Portál, Praha 2001.
17. Švingalová, D.: Základy psychologie III. díl. TU, Liberec 2000.
18. Vágnerová, M.: Poruchy adaptace. TU, Liberec 1996.
19. Vágnerová, M.: Psychologie problémových dětí a mládeže. TU, Liberec 2000.
20. Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. Portál, Praha 1999.
21. Zvolský, P.: Speciální psychiatrie. Karolinum, Praha 1997.
22. Zákon 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

PŘÍLOHA ČÍSLO 1

Zákon 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

109

ZÁKON

ze dne 5. února 2002

o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních
a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Parlament se usnesl na tomto zákoně České republiky:

důsledky již vzniklých poruch chování a přispívat ke zdravému osobnostnímu vývoji dítěte.

ČÁST PRVNÍ

VÝKON ÚSTAVNÍ VÝCHOVY NEBO
OCHRANNÉ VÝCHOVY VE ŠKOLSKÝCH
ZAŘÍZENÍCH A PREVENTIVNĚ VÝCHOVNÁ
PÉČE VE ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍCH

HLAVA I

ÚVODNÍ USTANOVENÍ

§ 1

Účel a působnost školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči

(1) Ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy (dále jen „zařízení“) a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, vytvářeny podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející citovou stránku jeho osobnosti a umožňující aktivní účast dítěte ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby osoby jeho věku.

(2) Účelem zařízení je zajišťovat nezletilé osobě,¹⁾ a to zpravidla ve věku od 3 do 18 let, případně zletilé osobě do 19 let (dále jen „dítě“), na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání.

(3) Účelem školských zařízení pro preventivně výchovnou péči je předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje, zmírňovat nebo odstraňovat příčiny nebo

HLAVA II

ZAŘÍZENÍ

§ 2

(1) Zařízeními jsou:

- a) diagnostický ústav,
- b) dětský domov,
- c) dětský domov se školou,
- d) výchovný ústav.

(2) Školským zařízením pro preventivně výchovnou péči je středisko výchovné péče (dále jen „středisko“).

(3) Zařízení poskytují péči jinak poskytovanou rodiči nebo jinými osobami, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy rozhodnutím příslušného orgánu, (dále jen „osoby odpovědné za výchovu“) dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou.

(4) Zařízení poskytují péči podle odstavce 3 rovněž dětem, u nichž bylo nařízeno předběžné opatření.²⁾

(5) Zařízení poskytují péči rovněž dětem, které nejsou občany České republiky a splňují podmínky stanovené zvláštním zákonem.³⁾ Za tímto účelem se zřizuje zařízení, které může v sobě zahrnovat všechny druhy uvedené v odstavci 1. Není-li zřízeno zařízení podle předchozí věty z provozních nebo jiných důvodů možné, zřizují se pro děti podle věty první samostatná oddělení v rámci jednotlivých druhů zařízení podle odstavce 1.

(6) Zařízení, do něhož je dítě umístěno, má právo na výběr lékaře nebo jiného odborného pracovníka nebo zdravotnického zařízení.

(7) Zařízení může poskytovat plně přímé zaopa-

¹⁾ Občanský zákoník.

²⁾ § 76a občanského soudního řádu.

³⁾ § 2 odst. 2 a 3 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění zákona č. 272/2001 Sb.

tření⁴⁾ zletilé nezaopatřené osobě po ukončení výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy, připravující se na budoucí povolání, nejdéle však do věku 26 let,⁴⁾ a to za podmínek sjednaných ve smlouvě mezi nezaopatřenou osobou a zařízením.

(8) Dětem uvedeným v odstavcích 3, 4, 5 a 7 je poskytováno plné přímé zaopatření, a to

- a) stravování, ubytování a ošacení,
- b) učební potřeby a pomůcky,
- c) úhrada nezbytně nutných nákladů na vzdělávání,
- d) úhrada nákladů na zdravotní péči, léčiva a zdravotnické prostředky, které nejsou hrazeny ze zdravotního pojištění, pokud nebyla péče vyžádána osobami odpovědnými za výchovu,
- e) kapesné, osobní dary a věcná pomoc při odchodu zletilých ze zařízení,
- f) úhrada nákladů na dopravu do sídla školy.

(9) Dětem uvedeným v odstavcích 3, 4, 5 a 7 mohou být podle rozhodnutí ředitele dále hrazeny

- a) potřeby pro využití volného času a rekreaci,
- b) náklady na kulturní, uměleckou, sportovní a oddechovou činnost,
- c) náklady na soutěžní akce, rekreace,
- d) náklady na dopravu k osobám odpovědným za výchovu.

(10) V rámci péče o děti jsou jim zajišťovány specifické výchovné a vzdělávací potřeby, a to v odstupňovaném rozsahu pro děti

- a) samostatné přiměřeně věku,
- b) samostatné vyžadující občasnou kontrolu,
- c) vyžadující občasné vedení a stálou kontrolu,
- d) nesamostatné vyžadující stálé vedení i kontrolu,
- e) vyžadující soustavnou intenzivní individuální péči.

(11) Posouzení dítěte podle odstavce 10 se provede v součinnosti s odborným pracovníkem (§ 8 odst. 2) nejméně jedenkrát v kalendářním roce.

(12) Do zařízení jsou umísťovány i děti s mentálním, tělesným, smyslovým postižením, s vadami řeči, popřípadě s více vadami, u nichž byla nařízena ústavní výchova, uložena ochranná výchova nebo nařízeno předběžné opatření, pokud stupeň zdravotního postižení neodpovídá jejich umístění do ústavu sociální péče⁵⁾ nebo do specializovaného zdravotnického zařízení. Pro tyto děti zařízení zajistí vhodné podmínky úpravou denního režimu a vybavenosti zařízení, je-

jichž přiměřenost posoudí příslušný praktický lékař pro děti a dorost, s nímž zařízení uzavřelo smlouvu o poskytování zdravotní péče,⁶⁾ (dále jen „registrující lékař“). Dále zajistí odpovídající vzdělávací, terapeutický a sociálně rehabilitační program nebo zabezpečí jejich týdenní pobyt v internátu školy podle typu jejich postižení a prostřednictvím příslušného zdravotnického zařízení i specializovanou zdravotní péči.

(13) V zařízeních a střediscích se vytvářejí podmínky pro účast dětí na náboženské výchově, na náboženských obřadech, popřípadě na dodržování náboženských zvyklostí, a to podle zájmu dítěte a s ohledem na předchozí rodinnou výchovu a na rozumové schopnosti dítěte.

(14) Podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací činnosti a péče v zařízeních a středisku a o způsobech uplatňování práv a povinností vymezených tímto zákonem dětem nebo osobám odpovědným za výchovu, zařízením a středisku stanoví vnitřní řád.

(15) Diagnostickému ústavu poskytují dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy, nacházející se v jeho územním obvodu, na jeho žádost potřebné údaje z dokumentace vedené podle § 34 odst. 1 písm. e), f) a g).

§ 3

(1) Pro děti se závažnými poruchami chování, které z těchto důvodů nemohou plnit povinnou školní docházku v jiné škole, zřizovatel zařízení zřizuje školu s odpovídajícími vzdělávacími programy jako součást zařízení.

(2) Pro děti, které po dokončení povinné školní docházky pro závažné poruchy chování nemohou být zařazeny do jiné školy poskytující střední vzdělávání, zřizovatel zařízení může jako součást zařízení zřídit školu poskytující střední nebo střední odborné vzdělávání. Pro děti, které nedosáhly základního vzdělání, zajistí ředitel zařízení příslušný vzdělávací program.

(3) Pro účely vysvědčení používají školy zřizované podle odstavců 1 a 2 tiskopisy a razítko s uvedením názvu a adresy školy bez uvedení názvu zařízení.

§ 4

(1) Základní organizační jednotkou pro práci s dětmi v zařízení je výchovná skupina nebo rodinná skupina.

(2) Výchovná skupina je základní organizační jed-

⁴⁾ Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁾ § 87 zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení.

⁶⁾ § 18 zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů.

notkou v diagnostickém ústavu a ve výchovném ústavu. Tvoří ji

- a) v diagnostickém ústavu nejméně 4 a nejvíce 6 dětí,
- b) ve výchovném ústavu nejméně 5 a nejvíce 8 dětí.

(3) Ve výchovném ústavu lze zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 výchovných skupin. Děti se do výchovných skupin zařazují se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby.

(4) Rodinná skupina je základní organizační jednotkou v dětském domově a v dětském domově se školou. Tvoří ji

- a) v dětském domově nejméně 6 a nejvíce 8 dětí,
- b) v dětském domově se školou nejméně 5 a nejvíce 8 dětí,

zpravidla různého věku a pohlaví. Sourozenci se zařazují do jedné rodinné skupiny; výjimečně je možné zařadit je do různých rodinných skupin, zejména z výchovných, vzdělávacích nebo zdravotních důvodů.

(5) V dětském domově lze zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin. V dětském domově se školou lze zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin. Děti se do rodinných skupin zařazují se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby.

(6) Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen „ministerstvo“) může na žádost ředitele zařízení v odůvodněných případech udělit výjimku z ustanovení odstavců 2 až 5.

Diagnostický ústav

§ 5

(1) Diagnostický ústav je zařízení, které přijímá děti podle § 2 odst. 3, 4 a 5 a § 7 odst. 1 a na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení je umísťuje do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů s výjimkou dětí přijatých do diagnostického ústavu na základě § 7 odst. 1. Ve zvláště odůvodněných případech, vyžaduje-li to zájem dítěte, umísťuje dítě mimo zařízení do smluvní rodiny.

(2) Diagnostický ústav plní podle potřeb dítěte úkoly

- a) diagnostické, spočívající ve vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností,
- b) vzdělávací, v jejichž rámci se zjišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností, stanovují a realizují se specifické vzdělávací potřeby v zájmu rozvoje osobnosti dítěte přiměřeně jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem,
- c) terapeutické, které prostřednictvím pedagogic-

kých a psychologických činností směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte,

- d) výchovné a sociální, vztahující se k osobnosti dítěte, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochrany; podle potřeby zprostředkovává zdravotní vyšetření dítěte,
- e) organizační, související s umísťováním dětí do zařízení v územním obvodu diagnostického ústavu vymezeném ministerstvem, popřípadě i mimo územní obvod; spolupracuje s orgánem sociálně-právní ochrany při přípravě jeho návrhu na nařízení předběžného opatření, které bude vykonáváno v diagnostickém ústavu nebo na návrh diagnostického ústavu v jiném zařízení,
- f) koordinační, směřující k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci územního obvodu diagnostického ústavu, k ověřování jejich účelnosti a ke sjednocení součinnosti s orgány státní správy a dalšími osobami, zabývajícími se péčí o děti.

(3) Diagnostický ústav na základě výsledků diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které jsou součástí komplexního vyšetření, zpracovává komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb podle § 2 odst. 10, stanovených v zájmu rozvoje osobnosti (dále jen „program rozvoje osobnosti“).

(4) Diagnostický ústav písemně sděluje příslušným orgánům sociálně-právní ochrany⁷⁾ na základě komplexní zprávy nebo na základě poznatků zařízení údaje o dětech vhodných k osvojení nebo ke svěřením do péstounské péče.

(5) Při přijetí dítěte k pobytu do diagnostického ústavu předkládá orgán sociálně-právní ochrany nebo osoba odpovědná za výchovu pravomocně rozhodnutí nebo předběžné opatření soudu nebo písemnou žádost o přijetí, osobní list, rodný list, občanský průkaz nebo v případě cizinců cestovní pas, jakož i poslední školní vysvědčení nebo výpis z katalogového listu s vyznačením roku školní docházky. Dále předává průkaz zdravotní pojišťovny, očkovací průkaz a lékařský posudek o zdravotní způsobilosti k umístění dítěte do diagnostického ústavu ne starší 3 dnů a písemné vyjádření lékaře o aktuálním zdravotním stavu dítěte.

(6) Pobyt dítěte v diagnostickém ústavu trvá zpravidla 8 týdnů.

(7) Do dětského domova, dětského domova se školou a výchovného ústavu mohou být děti umístěny pouze diagnostickým ústavem, v jehož územním obvodu se dětský domov, dětský domov se školou nebo výchovný ústav nachází. Umístit dítě do některého

⁷⁾ Zákon č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

z uvedených zařízení v územním obvodu jiného diagnostického ústavu lze po předchozí dohodě diagnostického ústavu, v jehož péči se dítě nachází, s územně příslušným diagnostickým ústavem a orgánem sociálně-právní ochrany, který dítě eviduje. Nedojde-li k dohodě, rozhodne o umístění dítěte do příslušného zařízení ministerstvo na návrh diagnostického ústavu, v jehož péči se dítě nachází, a s přihlédnutím k vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany, který dítě eviduje.

(8) V odůvodněných případech může diagnostický ústav, který byl požádán o přijetí dítěte bez závažných poruch chování, umístit dítě do dětského domova nebo dětského domova se školou na základě osobní dokumentace dítěte bez jeho předchozího pobytu v diagnostickém ústavu; to platí i pro děti, které byly v péči kojeneckého ústavu.

(9) Přemístit dítě do jiného dětského domova, dětského domova se školou nebo výchovného ústavu může jen diagnostický ústav na základě vlastního podnětu nebo odůvodněné písemné žádosti zařízení, v němž je dítě umístěno, nebo osob odpovědných za výchovu, nebo dítěte nebo orgánu sociálně-právní ochrany. Jedná-li se o přemístění mimo územní obvod diagnostického ústavu, postupuje se podle odstavce 7.

(10) Diagnostický ústav oznámí přijetí nebo přemístění dítěte do 3 pracovních dnů soudu, který ve věci dítěte rozhodl, okresnímu úřadu příslušnému podle bydliště dítěte a osobě odpovědné za výchovu.

(11) Diagnostický ústav předává s dítětem umístěným nebo přemísťovaným do zařízení komplexní diagnostickou zprávu s programem rozvoje osobnosti, pravomocné rozhodnutí soudu, školní dokumentaci včetně posledního vysvědčení a návrhu klasifikace za dobu pobytu v diagnostickém ústavu, osobní věci dítěte a další dokumentaci podle odstavce 5. Návrh programu rozvoje osobnosti dítěte zpracovává zařízení v součinnosti s odborným pracovníkem diagnostického ústavu podle § 8 odst. 2.

(12) Při umístění dítěte bez jeho předchozího pobytu v diagnostickém ústavu předává diagnostický ústav příslušnému zařízení dokumentaci podle odstavce 5. Současně předává zprávu o dítěti s údaji rozhodnými pro přidělení finančních prostředků za účelem zajištění specifických výchovných a vzdělávacích potřeb podle § 2 odst. 10.

(13) Podrobnosti o organizačním postupu diagnostického ústavu při přijímání, umísťování, přemísťování a propouštění dětí stanoví ministerstvo vyhláškou.

(14) Diagnostický ústav vydá v souladu s tímto zákonem a vyhláškou podle odstavce 13 vnitřní řád, který schvaluje ministerstvo.

(15) Při umísťování dítěte se dbá na umístění dítěte co nejbližší bydliště osob odpovědných za výchovu nebo zákonných zástupců, pokud by tím nebyl ohrožen mravní vývoj dítěte.

§ 6

(1) Diagnostický ústav poskytuje po dobu nezbytně nutnou péči dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou zadrženým na útěku z jiných zařízení, popřípadě z místa pobytu nebo přechodného ubytování podle § 23 odst. 1 písm. a) až c).

(2) Diagnostický ústav bezodkladně oznámí přijetí dítěte příslušnému zařízení podle odstavce 1, které je povinno dítě převzít do 3 dnů od oznámení.

(3) Diagnostický ústav poskytuje nezbytnou péči dětem zadrženým na útěku od osob odpovědných za výchovu, a to na základě rozhodnutí soudu o předběžném opatření.

§ 7

(1) Diagnostický ústav může poskytovat péči též dětem, o jejichž umístění v důsledku jejich poruch chování požádaly osoby odpovědné za výchovu. Těmto dětem je poskytována preventivně výchovná péče podle § 16.

(2) Děti podle odstavce 1 mohou být přijaty v průběhu kalendářního roku tak, aby jejich průměrný měsíční počet odpovídal nejvýše 10 % kapacity diagnostického ústavu. Výjimky může udělit ministerstvo.

§ 8

(1) Diagnostický ústav vede evidenci dětí umístěných v zařízeních ve svém územním obvodu a vede evidenci volných míst v zařízeních ve svém územním obvodu.

(2) Diagnostický ústav zajišťuje podle potřeby, nejméně však dvakrát v kalendářním roce, činnost odborného pracovníka diagnostického ústavu v zařízeních ve svém územním obvodu za účelem metodického vedení, koordinace a ověřování účelnosti postupu a výsledků výchovné péče.

(3) Diagnostický ústav vypracovává pro ministerstvo návrhy potřebných změn u zařízení umístěných ve svém územním obvodu a upozorňuje ministerstvo na situace vyžadující zásah zřizovatele.

(4) Diagnostický ústav smluvně zajišťuje spolupráci se smluvními rodinami. Prostřednictvím těchto smluvních rodin jsou zabezpečovány úkoly diagnostického ústavu zejména u dětí, u kterých pobyt v kolektivu není vhodný. Výběr a přípravu smluvních rodin, způsob spolupráce a kontroly stanoví diagnostický ústav podle vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí.

§ 9

(1) V diagnostickém ústavu jsou zřizovány nej-

méně 3 výchovné skupiny pro účely komplexního vyšetření dětí.

(2) Se souhlasem ministerstva může být v diagnostickém ústavu ustanovena jedna výchovná skupina pro účely dlouhodobé péče o děti, jimž je nezbytné zajistit dokončení studia, poskytování psychologických nebo speciálně pedagogických služeb nebo jsou známy jiné okolnosti, pro něž není dětí vhodné přemístit.

(3) Ministerstvo může na žádost ředitele diagnostického ústavu v odůvodněných případech udělit výjimku z ustanovení odstavců 1 a 2.

§ 10

(1) Diagnostické ústavy nebo výchovné skupiny diagnostických ústavů jsou členěny podle pohlaví nebo podle věku dítěte.

(2) V diagnostickém ústavu, který není členěn podle pohlaví dítěte, se takto nečlení ani výchovná skupina ustanovená podle § 4 odst. 2.

(3) Jestliže jsou zařízení rozdělena podle věku dítěte, může diagnostický ústav umístit nebo přemístit dítě do zařízení již v období 3 měsíců před dosažením příslušného věku.

§ 11

(1) Pro děti, které ukončily povinnou školní docházku, se jako součást diagnostického ústavu zřizují diagnostické třídy, v nichž je zajišťována příprava dětí na jejich budoucí povolání.

(2) Třída školy a diagnostická třída se naplňuje do 8 dětí.

(3) Výjimky z odstavce 2 může udělit ministerstvo.

Dětský domov a dětský domov se školou

§ 12

Dětský domov

(1) Dětský domov pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.

(2) Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova.

(3) Do dětského domova mohou být umísťovány děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Do dětského domova se rovněž umísťují nezletilé matky spolu s jejich dětmi.

§ 13

Dětský domov se školou

(1) Účelem dětského domova se školou je zajišťovat péči o děti

a) s nařízenou ústavní výchovou,

1. mají-li závažné poruchy chování, nebo

2. které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči, nebo

b) s uloženou ochrannou výchovou,

c) jsou-li nezletilými matkami a splňují podmínky stanovené v písmenu a) nebo b), a jejich děti, které nemohou být vzdělávány ve škole, jež není součástí dětského domova se školou.

(2) Dětské domovy se školou se zřizují odděleně pro děti podle odstavce 1. Podle potřeby v nich mohou být zřízeny rodinné skupiny odděleně v souladu s odstavcem 1.

(3) Výjimky z ustanovení odstavce 2 může udělit ministerstvo.

(4) Do dětského domova se školou mohou být umísťovány děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky.

(5) Pokud v průběhu povinné školní docházky pominuly důvody pro zařazení dítěte do školy zřízené při dětském domově, je dítě na základě žádosti ředitele dětského domova se školou zařazeno do školy, která není součástí dětského domova se školou.

(6) Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavěře-li pracovněprávní vztah, je přerazeno do výchovného ústavu.

Výchovný ústav

§ 14

(1) Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.

(2) Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou, popřípadě jako výchovný ústav nebo výchovná skupina pro děti podle odstavců 1 a 3, které jsou nezletilými matkami, a jejich děti, nebo pro děti podle odstavců 1 a 3, které vyžadují výchovně léčebnou péči.

(3) Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že

nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Výjimečně, v případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou starší 12 let.

(4) Výjimky z ustanovení odstavce 2 může udělit ministerstvo.

§ 15

(1) Při výchovném ústavu se jako jeho součást zřizuje základní nebo speciální škola.

(2) Při výchovném ústavu může být jako jeho součást zřízena střední škola.

HLAVA III

PREVENTIVNĚ VÝCHOVNÁ PÉČE

§ 16

(1) Preventivně výchovná péče je poskytování speciálně pedagogických a psychologických služeb dětem s rizikem poruch chování či s již rozvinutými projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji, u nichž není nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova, osobám odpovědným za výchovu a pedagogickým pracovníkům.

(2) Preventivně výchovná péče je poskytována střediskem nebo diagnostickým ústavem, a to formou

- ambulantních služeb na základě žádosti osob odpovědných za výchovu nebo dětí starších 15 let, nebo
- celodenních služeb na základě žádosti osob odpovědných za výchovu, nebo
- internátních služeb na základě žádosti osob odpovědných za výchovu; internátní pobyt trvá zpravidla 8 týdnů.

Služby uvedené pod písmeny b) a c) jsou poskytovány pouze po doporučení podle výsledků ambulantní péče. Středisko nebo diagnostický ústav se k žádosti podle písmen b) a c) vyjádří nejpozději do 14 dní od jejího obdržení.

(3) V rámci preventivně výchovné péče formou celodenních služeb nebo internátních služeb se dětem poskytuje stravování a ubytování, a to za úplaty podle § 27 odst. 4 na základě smlouvy mezi střediskem nebo diagnostickým ústavem a osobou odpovědnou za výchovu.

(4) Výchovná skupina při poskytování celodenní a internátní služby může mít nejméně 6 a nejvíce 8 dětí, a to s ohledem na jejich výchovné, vzdělávací nebo zdravotní potřeby.

§ 17

Středisko

(1) Středisko poskytuje všestrannou preventivní speciálně pedagogickou péči a psychologickou pomoc dětem s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a dětem propuštěným z ústavní výchovy při jejich integraci do společnosti. Tato péče je zaměřena na odstranění či zmírnění již vzniklých poruch chování a na prevenci vzniku dalších vážnějších výchovných poruch a negativních jevů v sociálním vývoji dětí, pokud u nich nenastal důvod k nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy.

(2) Středisko poskytuje konzultace, odborné informace a pomoc osobám odpovědným za výchovu, pedagogickým pracovníkům předškolních zařízení, škol a školských zařízení v oblasti výchovy a vzdělávání dětí s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a při jejich integraci do společnosti.

(3) Středisko na území své působnosti spolupracuje s pedagogicko-psychologickými poradnami, v případě dětí se zdravotním postižením i se speciálně pedagogickými centry při poskytování metodické pomoci předškolním zařízením, školám a školským zařízením, a s orgány, které se podílejí na prevenci sociálně patologických jevů a drogových závislostí.

(4) Středisko zpracovává plán aktivit prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů na území své působnosti stanoveném zřizovatelem a koordinuje jeho realizaci v rámci škol a školských zařízení, jimž rovněž poskytuje metodickou pomoc.

(5) Středisko může poskytovat své služby i za úplatu, jejíž výši a způsob úhrady stanoví vláda nařízením.

HLAVA IV

PRACOVNÍCI V ZAŘÍZENÍ NEBO VE STŘEDISKU

§ 18

(1) Pedagogickým pracovníkem zařízení nebo střediska se rozumí zaměstnanec, který vykonává vyučovací, výchovnou, pedagogicko-psychologickou činnost nebo speciálně pedagogickou činnost. Pedagogickým pracovníkem může být ten, kdo má odbornou a pedagogickou způsobilost⁸⁾ a nebyl pravomocně odsouzen za úmyslný trestný čin. Bezúhonnost se pro-

⁸⁾ Vyhláška č. 139/1997 Sb., o podmínkách odborné a pedagogické způsobilosti pedagogických pracovníků a o předpokladech kvalifikace výchovných poradců.

kazuje výpisem z evidence Rejstříku trestů ne starším než 3 měsíce, který musí být zařízení nebo středisku předložen před vznikem pracovněprávního vztahu.

(2) U každého pedagogického pracovníka musí být před vznikem pracovněprávního vztahu zjištěna psychická způsobilost psychologickým vyšetřením. Způsob provádění psychologického vyšetření stanoví ministerstvo vyhláškou.

(3) Pedagogičtí pracovníci vzdělávají a vychovávají děti v souladu s cíli výchovy a vzdělávání stanovenými tímto zákonem a dalšími předpisy.

§ 19

(1) Nepedagogickým pracovníkem se rozumí zaměstnanec zařízení nebo střediska, který vykonává jinou činnost než činnost uvedenou v § 18 a splňuje kvalifikační předpoklady a požadavky stanovené pro výkon povolání zvláštním právním předpisem nebo stanovené zaměstnavatelem.

(2) Nepedagogickým pracovníkem může být ten, kdo nebyl pravomocně odsouzen za úmyslný trestný čin. Bezúhonnost se prokazuje výpisem z evidence Rejstříku trestů ne starším než 3 měsíce, který musí být předložen zařízení nebo středisku před vznikem pracovněprávního vztahu.

HLAVA V

PRÁVA A POVINNOSTI DĚTÍ UMÍSTĚNÝCH V ZAŘÍZENÍ, ŘEDITELE ZAŘÍZENÍ A OSOB ODPOVĚDNÝCH ZA VÝCHOVU

§ 20

Práva a povinnosti dětí umístěných v zařízení

(1) Dítě má právo

- a) na zajištění plného přímého zaopatření,
- b) na rozvíjení tělesných, duševních a citových schopností a sociálních dovedností,
- c) na respektování lidské důstojnosti,
- d) na společné umístění se svými sourozenci, nebrání-li tomu závažné okolnosti ve vývoji a vztazích sourozenců,
- e) na vytváření podmínek pro dosažení vzdělání a pro přípravu na povolání v souladu s jeho schopnostmi, nadáním a potřebami,
- f) na svobodu náboženství, při respektování práv a povinností osob odpovědných za výchovu usměrňovat dítě v míře odpovídající jeho rozumovým schopnostem,
- g) být seznámeno se svými právy a povinnostmi,

- h) účastnit se činností a aktivit zařízení organizovaných v rámci výchovného programu s výjimkou zákazu či omezení v rámci opatření ve výchově, stanovených tímto zákonem,
- i) obracet se se žádostmi, stížnostmi a návrhy na ředitele a pedagogické pracovníky zařízení a požadovat, aby podání adresovaná příslušným státním orgánům, orgánům územní samosprávy a právníkům a fyzickým osobám, jsou-li pověřeny výkonem sociálně-právní ochrany, byla ze zařízení odeslána v následující pracovní den po jejich odevzdání pracovníkům zařízení, a to bez kontroly jejich obsahu,
- j) vyjádřit svůj názor na zamýšlená a prováděná opatření, která se ho dotýkají; názorům dítěte musí být věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti,⁹⁾
- k) požádat o osobní rozhovor a uskutečnit osobní rozhovor s pověřeným zaměstnancem orgánu sociálně-právní ochrany dětí,⁷⁾ zaměstnancem České školní inspekce, ministerstva nebo orgánu kraje, a to bez přítomnosti dalších osob,
- l) být hodnoceno a odměňováno a ke svému hodnocení se vyjadřovat,
- m) na informace o stavu svých úspor či pohledávek,
- n) na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu za podmínek stanovených tímto zákonem, a to formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv,
- o) přijímat v zařízení se souhlasem pedagogického pracovníka návštěvy osob, které nejsou uvedeny v písmenu n),
- p) opustit samostatně se souhlasem pedagogického pracovníka zařízení za účelem vycházky, pokud se jedná o dítě starší 7 let věku.

(2) Dítě má povinnost

- a) plnit ustanovení vnitřního řádu,
- b) dodržovat předpisy a pokyny k ochraně bezpečnosti a zdraví, s nimiž bylo řádně seznámeno,
- c) hradit ze svých příjmů náklady spojené s přípravou do zařízení, které neoprávněně opustilo nebo se do něj nevrátilo,
- d) poskytnout na výzvu ředitele doklady o svých příjmech,
- e) předat do úschovy na výzvu ředitele předměty ohrožující výchovu, zdraví a bezpečnost; doba úschovy těchto předmětů nesmí přesáhnout dobu pobytu dítěte v zařízení a při jeho ukončení musí být tyto předměty dítěti nebo osobě odpovědné za výchovu vydány.

(3) Na děti, kterým je poskytována preventivně

⁹⁾ § 9 občanského zákoníku.

výchovná péče podle § 16, se vztahují ustanovení odstavce 1 s výjimkou písmen a) a o) a odstavce 2 s výjimkou písmen c) a d).

Opatření ve výchově

§ 21

(1) Za prokázané porušení povinností vymezených tímto zákonem může být dítěti

- a) odňata výhoda udělená podle odstavce 3,
- b) sníženo kapesné v rozsahu stanoveném tímto zákonem,
- c) omezeno nebo zakázáno trávení volného času mimo zařízení v rozsahu stanoveném vnitřním řádem,
- d) odňata možnost zúčastnit se činnosti nebo akce organizované zařízením nad rámec vnitřního řádu zařízení,
- e) odňata možnost účastnit se atraktivní činnosti či akce,
- f) zakázány návštěvy, s výjimkou návštěv osob odpovědných za výchovu, osob blízkých¹⁰⁾ a oprávněných zaměstnanců orgánů sociálně-právní ochrany dětí, a to na dobu nejdéle 30 dnů v období následujících 3 měsíců.

(2) Opatření podle odstavce 1 lze ukládat podmíněně se zkušební dobou až na 3 měsíce.

(3) Za příkladné úsilí a výsledky při plnění povinností nebo za příkladný čin může být dítěti

- a) prominuto předchozí opatření podle odstavce 1,
- b) udělena věcná nebo finanční odměna,
- c) zvýšeno kapesné v rozsahu stanoveném tímto zákonem,
- d) povolena mimořádná návštěva kulturního zařízení, mimořádná vycházka, mimořádná návštěva nebo přiznána jiná osobní výhoda.

(4) Opatření přijatá podle odstavců 1 až 3 jsou zaznamenávána do osobního spisu dítěte. Organizační podrobnosti upraví vnitřní řád.

§ 22

(1) V zájmu zklidnění agresivního dítěte a stabilizace jeho psychického stavu lze dítě starší 12 let v diagnostickém ústavu, dětském domově se školou nebo výchovném ústavu individuálně umístit do oddělené místnosti, a to na dobu nejdéle 48 hodin v průběhu 1 měsíce. Dítě lze v jednotlivém případě umístit do oddělené místnosti nejdéle na 12 hodin nepřetržitě. Účelem je zajistit ochranu zdraví a bezpečnosti dítěte samotného, ostatních dětí či pracovníků zařízení.

(2) Příkaz k umístění dítěte do oddělené místnosti vydává ředitel zařízení. Po umístění bezodkladně zajistí lékařské vyšetření zaměřené na zjištění příčin agrese, na jehož základě registrující lékař určí potřebu a četnost lékařských kontrol, popřípadě též potřebu psychologického vyšetření. Příkaz k umístění dítěte je založen do jeho osobního spisu.

(3) Po dobu pobytu dítěte v oddělené místnosti je dítěti poskytována péče odborného psychologického nebo terapeutického pracovníka, a to v rozsahu nejméně 6 hodin denně. Mimo tuto dobu musí být dítěti umožněna odpovídající výchovná, vzdělávací nebo zájmová činnost. Stav dítěte je sledován pověřeným pracovníkem v minimálně 30 minutových intervalech. Dítě má právo vzít s sebou do oddělené místnosti předměty pro volnočasové nebo vzdělávací aktivity, kterými nemůže ohrozit sebe, ostatní děti či pracovníky zařízení.

(4) O průběhu pobytu dítěte v oddělené místnosti je vedena dokumentace, v níž jsou zejména evidovány

- a) poznatky o projevech dítěte významných z hlediska zdravotního, psychologického a speciálně pedagogického,
- b) záznamy o poskytované péči odborného pracovníka a o činnostech a zjištěních pracovníků pověřených sledováním stavu dítěte,
- c) záznamy o provedených vyšetřeních,
- d) záznamy o zpětném zapojení dítěte do kolektivu.

(5) Oddělená místnost musí mít

- a) plochu nejméně 6 m² a výšku nejméně 2,5 m,
- b) přirozené i umělé osvětlení,
- c) přirozené větrání,
- d) možnost vytápění,
- e) vybavení nezbytným nábytkem a lůžkovinami,
- f) oddělené sanitární zařízení.

Práva a povinnosti ředitele zařízení

§ 23

Práva ředitele zařízení

(1) Ředitel zařízení je oprávněn v zájmu úspěšné výchovy dětí

- a) povolit po předchozím písemném souhlasu okresního úřadu dítěti, kterému byla nařízena ústavní výchova, pobyt u rodičů, popřípadě u jiných fyzických osob, a je-li dítě umístěno v zařízení na základě žádosti osob odpovědných za výchovu, povolit takový pobyt u jiných fyzických osob jen po předchozím písemném souhlasu osob odpovědných za výchovu, pokud získání tohoto

¹⁰⁾ § 116 občanského zákoníku.

- souhlasu nebrání vážná překážka; podmínky pobytu dítěte mimo zařízení stanoví zvláštní právní předpis,¹¹⁾
- b) dovolit pobyt dítěte s nařízenou ústavní výchovou u osob odpovědných za výchovu, a to na základě jejich písemné žádosti a písemného souhlasu okresního úřadu příslušného podle trvalého pobytu dítěte; jedná-li se o dítě s uloženou ochrannou výchovou, je oprávněn dát soudu návrh k jeho podmíněnému umístění mimo zařízení,
- c) dovolit dítěti po dokončení povinné školní docházky přechodné ubytování mimo zařízení v souvislosti s jeho studiem nebo pracovním poměrem,
- d) zrušit pobyt podle písmena a) nebo pobyt podle písmena b) nebo přechodné ubytování podle písmena c), jestliže se dítě řádně nechová nebo péče o něj není dostatečně zabezpečena nebo došlo-li ke změně důvodů, pro něž byl pobyt mimo zařízení povolen; jedná-li se o dítě s uloženou ochrannou výchovou, dá soudu podnět k jeho rozhodnutí,¹²⁾
- e) zakázat nebo přerušit návštěvu osob odpovědných za výchovu nebo jiných osob v zařízení v případě jejich nevhodného chování, které by nepříznivě působilo na výchovu dětí,
- f) být přítomen při otevření listovní nebo balíkové zásilky dítětem, pokud je důvodné podezření, že zásilka má z výchovného hlediska závadný obsah nebo by mohla ohrozit zdraví či bezpečnost dětí, a uschovat ji na dobu omezenou dnem propuštění dítěte ze zařízení,
- g) převzít od dítěte do dočasné úschovy cenné předměty, finanční hotovost převyšující výši kapesného stanoveného v § 31 a předměty ohrožující výchovu, zdraví či bezpečnost dětí; písemný zápis o převzetí ověřený ředitelem, dalším odborným pracovníkem zařízení a dítětem je založen do osobní dokumentace dítěte,
- h) povolit dětem starším 15 let cestovat do místa pobytu podle písmen a), b) a přechodného ubytování bez dozoru,
- i) zakázat z vážných výchovných důvodů pobyt dítěte u osob odpovědných za výchovu, popřípadě u osob blízkých, a to nejdéle na 30 dnů v období následujících 3 měsíců,
- j) schvalovat opatření ve výchově podle § 21 navržená příslušným pedagogickým pracovníkem,
- k) dát příkaz k umístění dítěte do oddělené místnosti,
- l) zastoupit dítě v běžných záležitostech,
- m) žádat dítě o poskytnutí dokladů o jeho příjmech,
- n) udělit souhlas dítěti k přijetí návštěv osob neuvedených v § 20 odst. 1 písm. n),
- o) rozhodovat o úhradě dalších nákladů podle § 2 odst. 9.
- (2) Ředitel zařízení v odůvodněných případech může požádat specializované zdravotnické pracoviště o určení skutečného věku cizinců, a to na náklady zařízení.

§ 24

Povinnosti ředitele zařízení

(1) Ředitel zařízení je povinen

- seznámit dítě s jeho právy a povinnostmi,
- oznámit neprodleně okresnímu úřadu jméno a příjmení dítěte, jsou-li splněny podmínky pro jeho osvojení nebo pěstounskou péči,
- předat dítě podle rozhodnutí okresního úřadu do péče budoucího osvojitele nebo pěstouna,
- dát příslušnému soudu podnět ke zrušení ústavní výchovy, pominuly-li důvody pro její nařízení,
- dát příslušnému soudu podnět ke zrušení ochranné výchovy, jestliže bylo dosaženo účelu ochranné výchovy nebo pominuly-li před jejím započítím okolnosti, pro něž byla uložena,
- předběžně projednat postup podle písmen c) až e) s příslušným okresním úřadem a osobami odpovědnými za výchovu,
- podat po předchozím projednání s příslušným okresním úřadem příslušnému soudu podnět k prodloužení ústavní výchovy nebo podat návrh na prodloužení ochranné výchovy, vyžaduje-li to zájem dítěte,
- podávat informace o dítěti osobám odpovědným za výchovu nebo okresním úřadům na jejich žádost,
- projednat předem opatření zásadní důležitosti s osobami odpovědnými za výchovu dítěte, nehrozí-li nebezpečí z prodlení, a bezodkladně je informovat o provedeném opatření; nejsou-li dosažitelné, navrhnout soudu ustanovení opatrovníka,
- informovat v zájmu zaručení návaznosti péče příslušný okresní úřad o nadcházejícím propuštění dítěte ze zařízení, a to v termínu nejméně 6 měsíců před propuštěním dítěte,
- umožnit dítěti, které má být propuštěno ze zařízení z důvodu zletilosti, jednání se sociálním kurátorem,
- propustit dítě mladší 15 let podle § 23 odst. 1

¹¹⁾ § 30 zákona č. 359/1999 Sb., ve znění zákona č. 272/2001 Sb.

¹²⁾ § 85 odst. 6 trestního zákona.

- písm. a) a b) pouze v doprovodu osob odpovědných za výchovu, nepožádají-li v této věci písemně o jiný postup,
- m) uskutečňovat program rozvoje osobnosti dítěte a záznamy o jeho plnění.
- (2) Ředitel zařízení je dále povinen
- a) vydávat a měnit vnitřní řád zařízení, a to po jeho schválení ředitelem příslušného diagnostického ústavu,
- b) oznamovat bezodkladně příslušnému diagnostickému ústavu změny v počtech dětí a podstatné informace o účinnosti uskutečňovaných soudních rozhodnutí o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo předběžném opatření,
- c) oznamovat neprodleně příslušnému diagnostickému ústavu jméno a příjmení dítěte, které bylo oznámeno okresnímu úřadu podle odstavce 1 písm. b) jako vhodné pro osvojení nebo ke svěření do péstounské péče,
- d) stanovit výši příspěvku na úhradu péče poskytované dětem v zařízení,
- e) vydávat rozhodnutí o úhradě nákladů na zdravotní péči, léčiva a zdravotnické prostředky, hrazené zařízením podle § 2 odst. 8 písm. d),
- f) předat dítě mladší 18 let po ukončení jeho pobytu v zařízení osobám odpovědným za výchovu nebo jiným osobám uvedeným v rozhodnutí, na jehož základě dochází k propuštění dítěte, nedošlo-li k předání dítěte dříve; současně těmto osobám předá věci, jež jsou ve vlastnictví dítěte,
- g) informovat nezaopatřenou osobu o možnosti podat žádost o uzavření smlouvy o prodlouženém pobytu v zařízení podle § 2 odst. 7.
- (3) Ředitel diagnostického ústavu
- a) vydá bezodkladně stanoviska k návrhům vnitřních řádů zařízení ve svém územním obvodu,
- b) vydává a mění vnitřní řád diagnostického ústavu po předchozím souhlasu ministerstva.
- (4) Ředitel zařízení uzavře smlouvu o prodlouženém pobytu v zařízení podle § 2 odst. 7 s nezaopatřenou osobou, připravuje-li se tato osoba soustavně na budoucí povolání i po dosažení zletilosti, a to na základě její žádosti.
- (5) Ředitel zařízení ukončí pobyt dítěte v zařízení
- a) jestliže soud zrušil ústavní výchovu nebo ochrannou výchovu,
- b) dosáhne-li zletilosti, pokud v zařízení dobrovolně nesetrvává do ukončení přípravy na povolání,
- c) dosáhne-li věku 19 let, byla-li mu prodloužena ústavní výchova nebo ochranná výchova, pokud

v zařízení dobrovolně nesetrvává do ukončení přípravy na povolání,

- d) jestliže rozhodnutí soudu o osvojení nebo o svěření dítěte do péstounské péče nabylo právní moci,
- e) po uplynutí 3 měsíců od vykonatelnosti předběžného opatření u dítěte, nebylo-li před uplynutím této doby zahájeno řízení ve věci samé.

§ 25

Na ředitele střediska se práva a povinnosti uvedené v § 23 a 24 vztahují přiměřeně.

§ 26

Práva a povinnosti osob odpovědných za výchovu vůči zařízení

- (1) Osoby odpovědné za výchovu mají právo
- a) na informace o dítěti, a to na základě své žádosti,
- b) vyjadřovat se k návrhu opatření zásadní důležitosti ve vztahu k dítěti, nehrozí-li nebezpečí z prodlení a na informace o provedeném opatření,
- c) na udržování kontaktu s dítětem, nebrání-li tomu závažné okolnosti ohrožující dítě,
- d) na poradenskou pomoc zařízení ve věcech výchovné péče o dítě,
- e) písemně požádat ředitele zařízení o povolení pobytu dítěte u osob podle § 23 odst. 1 písm. a) a b).
- (2) Osoby odpovědné za výchovu dětí umístěvaných do zařízení na základě rozhodnutí soudu mají zejména povinnost
- a) hradit příspěvek na úhradu péče poskytované dětem v zařízeních podle § 27, 28, § 29 odst. 3 a § 30,
- b) při předání dítěte do určeného zařízení¹³⁾ předat současně dokumentaci uvedenou v § 5 odst. 5,
- c) zajistit doprovod dítěte mladšího 15 let v případech postupu podle § 23 odst. 1 písm. a) a b) a § 24 odst. 5 písm. a), popřípadě požádat písemně v této věci o jiný postup,
- d) seznámit se s vnitřním řádem zařízení a dodržovat jeho ustanovení,
- e) oznámit bezodkladně zařízení podstatné okolnosti pobytu dítěte u nich, týkající se zejména jeho zdraví a výchovy,
- f) předat dítěti umístěnému do zařízení na základě jejich žádosti finanční částku jako kapesné ve výši stanovené v § 31,
- g) hradit náklady na zdravotní péči, léčiva a zdravotnické prostředky poskytnuté dítěti, které nejsou hrazeny ze zdravotního pojištění, pokud byly poskytovány na jejich žádost.

¹³⁾ § 28 zákona č. 359/1999 Sb.

HLAVA VI ÚHRADA PÉČE, KAPESNÉ, OSOBNÍ DARY A VĚCNÁ POMOC

Úhrada péče § 27

(1) Osoby odpovědné za výchovu a děti s vlastními pravidelnými příjmy přispívají příspěvkem na úhradu péče poskytované dětem v zařízeních (dále jen „příspěvek“). Za příjmy se pro účely tohoto zákona považují příjmy uvedené v § 6 zákona č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů.

(2) Výše příspěvku na úhradu péče dětem v plném přímém zaopatření v zařízení podle § 2 odst. 8 činí za kalendářní měsíc

- a) 1 000 Kč, jde-li o dítě do 6 let věku,
- b) 1 150 Kč, jde-li o dítě od 6 do 10 let věku,
- c) 1 300 Kč, jde-li o dítě od 10 do 15 let věku,
- d) 1 450 Kč, jde-li o nezaopatřené dítě od 15 do 26 let věku

v případě, že se zařízení vyplácí přídavek na dítě nebo pokud příspěvek hradí dítě podle odstavce 1. V případě, že se přídavek na dítě zařízení nevyplácí, zvyšuje se příspěvek o součin příslušné částky podle věku dítěte a koeficientu 0,3.

(3) Výše příspěvku na úhradu péče o děti matek, umístěných v zařízení, činí za kalendářní měsíc 10 % z výše rodičovského příspěvku.¹⁴⁾

(4) Výše příspěvku na úhradu preventivně výchovné péče podle § 16 se rovná výši nákladů na stravování určených podle zvláštního právního předpisu a výši nákladů na ubytování, stanovených zřizovatelem. Úhradu příspěvku na poskytování péče podle § 16 je nutno provést před přijetím dítěte do diagnostického ústavu nebo do střediska.

(5) Za období kratší než 1 měsíc se výše příspěvku stanoví podle dnů. Denní úhrada nákladů činí jednu třetinu výše příspěvku za kalendářní měsíc.

(6) Příspěvek se zaokrouhluje na celé koruny nahoru.

§ 28

(1) Pokud osoby odpovědné za výchovu prokáží potvrzením okresního úřadu, že jejich příjem nebo příjem jejich rodiny po zaplacení příspěvku stanoveného podle § 27 odst. 2 bude nižší než životní minimum,¹⁵⁾ uhradí příspěvek v takové výši, aby jim životní mini-

mum zůstalo zachováno. Pokud by takto stanovený příspěvek byl nižší než 100 Kč, příspěvek se nehradí.

(2) Osoby odpovědné za výchovu jsou povinny prokázat, zda splňují nároky na snížení nebo promínutí příspěvku podle odstavce 1, a to jednou za 6 měsíců.

§ 29

(1) Ze sirotčího důchodu¹⁶⁾ dítěte oboustranně osiřelého, které nemá jiný příjem, se na úhradu příspěvku použije nejvýše 30 % příjmů.

(2) Z příjmu dítěte se k úhradě příspěvku použije část příjmů převyšujících 50 % částky určené podle § 27 odst. 2, platné pro příslušnou věkovou kategorii, a to až do výše určené podle § 27 odst. 2.

(3) Rozdíl mezi částkou určenou pro úhradu příspěvku z příjmu dětí podle odstavce 2 a příspěvkem určeným podle § 27 odst. 2 hradí osoby odpovědné za výchovu.

§ 30

(1) Příspěvek za kalendářní měsíc se hradí nejpozději do patnáctého dne následujícího měsíce. Příspěvek náleží zařízení od prvního dne pobytu dítěte v zařízení, pokud bylo dítě k pobytu přijato v době do 15 hodin.

(2) Za dobu, po kterou je dítě se souhlasem zařízení u osob odpovědných za výchovu nebo ve zdravotnickém zařízení déle než 2 po sobě jdoucí dny, snižuje se příspěvek za kalendářní měsíc určený podle § 27 o příslušný počet denních částek včetně částky za den, v němž započne pobyt do 15 hodin, a za den, v němž dítě ukončí pobyt v době po 15 hodině.

(3) Za dobu, po kterou je dítě na útěku ze zařízení, snižuje se výše příspěvku, určená podle § 27, o 50 % za každý celý den.

(4) Příspěvek se nehradí za dobu, po kterou je dítě ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody.

(5) Zařízení provede vyúčtování přeplatků a nedoplatků do patnáctého dne měsíce následujícího po provedení úhrady příspěvku podle odstavce 1. Výsledky vyúčtování za uplynulé čtvrtletí písemně oznámí zařízení osobě, která příspěvek hradí.

Kapesné, osobní dary a věcná pomoc

§ 31

(1) Nezaopatřeným dětem, kterým se poskytuje

¹⁴⁾ § 32 zákona č. 117/1995 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

¹⁵⁾ Zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁶⁾ § 52 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění.

plné přímé zaopatření, náleží po dobu pobytu v zařízení kapesné, jehož výše činí za kalendářní měsíc nejvíce

- a) 45 Kč, jde-li o dítě do 6 let věku,
 - b) 105 Kč, jde-li o dítě od 6 do 10 let věku,
 - c) 180 Kč, jde-li o dítě od 10 do 15 let věku,
 - d) 270 Kč, jde-li o nezaopatřené dítě od 15 do 26 let věku,
- nejméně však dvě třetiny částky vypočtené podle písmen a) až d).

(2) Za období kratší než 1 měsíc se kapesné stanoví podle počtu dnů, v nichž je dítě v péči zařízení. Denní výše kapesného činí jednu třicetinu měsíční výše kapesného. Vypočtená celková částka se zaokrouhlí na desetikoruny směrem nahoru.

(3) Kapesné dítěti nenáleží za dny, po které je dítě na útěku ze zařízení nebo je ve výkonu vazby nebo ve výkonu trestu odnětí svobody.

(4) Kapesné se v rámci limitů stanovených v odstavci 1 rozlišuje v jednotlivých případech podle výchovných hledisek stanovených vnitřním řádem zařízení.

§ 32

(1) Dítěti, jemuž náleží plné přímé zaopatření, poskytuje zařízení osobní dary k narozeninám, k úspěšnému ukončení studia a k jiným obvyklým příležitostem, a to až do celkové výše odpovídající částce uvedené v § 27 odst. 2.

(2) Osobní dar podle odstavce 1 lze poskytnout též formou peněžitého příspěvku.

(3) Osobní dary se podle odstavce 1 poskytují dětem podle věku dítěte, výchovných hledisek stanovených vnitřním řádem zařízení a délky pobytu dítěte v zařízení v průběhu kalendářního roku.

§ 33

Dítěti, které po dosažení zletilosti odchází ze zařízení, se podle skutečné potřeby v době propouštění a podle hledisek stanovených vnitřním řádem poskytne věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek v hodnotě nejvýše 15 000 Kč. Toto ustanovení se nevztahuje na děti v preventivně výchovné péči. Dále se dítěti ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany poskytuje poradenská pomoc se zajištěním bydlení a práce, následující 2 roky po opuštění zařízení je dítěti zajišťována pomoc při řešení tíživých životních situací.

HLAVA VII

SPOLEČNÁ, PŘECHODNÁ A ZRUŠOVACÍ USTANOVENÍ

§ 34

Povinná dokumentace

(1) Zařízení vedou tuto dokumentaci:

- a) vnitřní řád zařízení obsahující zejména pravidla pro hodnocení a odměňování dětí, práva a povinnosti dětí, osob odpovědných za výchovu a pracovníků zařízení, denní a týdenní program, pravidla pro organizaci návštěv, zdravotního ošetření a pro přijímání, přemísťování a propouštění dětí, pravidla dětské spolusprávy a u diagnostických ústavů provoz záchranného pracoviště,
- b) roční plán výchovně vzdělávací činnosti,
- c) týdenní programy výchovně vzdělávací činnosti,
- d) jednací protokol,
- e) osobní dokumentaci dětí včetně záznamů o stavu dětí vedených odbornými pracovníky zařízení a programu rozvoje osobnosti a písemných žádostí osob odpovědných za výchovu o povolení pobytu podle § 23 odst. 1 písm. a) a b),
- f) dokumentaci o umístění a průběhu pobytu dítěte v oddělené místnosti,
- g) dokumentaci o umístění a průběhu pobytu dítěte zadrženého na útěku,
- h) knihu denní evidence zařízení,
- i) knihu úředních návštěv,
- j) knihu ostatních návštěv, včetně evidence návštěv osob odpovědných za výchovu.

(2) Střediska vedou dokumentaci podle odstavce 1 s výjimkou písmen b), f) a g).

§ 35

Sankce a kontrola

(1) Ministerstvo může uložit řediteli zařízení, řediteli střediska nebo osobě odpovědné za výchovu za porušení ustanovení tohoto zákona pokutu až do výše 50 000 Kč.

(2) Řízení o uložení pokuty podle odstavce 1 lze zahájit ve lhůtě 1 roku ode dne, kdy se ministerstvo dozvědělo o porušení povinností, nejpozději však do 3 let ode dne, kdy k porušení povinností došlo. Pokutu nelze uložit, uplynulo-li od porušení povinnosti 5 let.

(3) Při ukládání pokuty podle odstavce 1 se přihlíží zejména k závažnosti porušení, k míře zavinění a k okolnostem, za nichž k porušení povinnosti došlo.

(4) Pokutu podle odstavce 1 nelze uložit, byla-li

již za toto porušení povinností pokuta uložena jiným orgánem.

(5) Pokuty jsou příjmem státního rozpočtu. Při ukládání, vybírání a vymáhání se postupuje podle zvláštního právního předpisu.¹⁷⁾

(6) Ministerstvo provádí kontrolu nad dodržováním ustanovení tohoto zákona.

(7) Ustanoveními odstavců 1 až 6 není dotčena působnost České školní inspekce vůči zařízením nebo střediskům.

§ 36

Správní řád¹⁸⁾ se nevztahuje na rozhodování podle § 5 odst. 1.

§ 37

(1) V zařízeních je nepřetržitý celoroční provoz.

(2) Provoz může být dočasně omezen nebo přerušen jen ze závažných důvodů na základě souhlasu ministerstva a za předpokladu, že péče o děti je řádně zajištěna. Péči o děti je povinen zajistit zřizovatel zařízení.

§ 38

Do zařízení nebo střediska se nepřijímají děti,

- a) které trpí nemocí v akutním stadiu, včetně akutní intoxikace, vyžadující podle stanoviska lékaře odbornou zdravotní péči,
- b) které jsou bacilonosiči, nebo
- c) kterým bylo uloženo karanténní opatření.

§ 39

Dozor státního zastupitelství

(1) Dozor nad dodržováním právních předpisů při výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy v zařízeních provádí pověřený státní zástupce státního zastupitelství, v jehož obvodu se zařízení nachází.

(2) Při výkonu dozoru je státní zástupce oprávněn

- a) vstupovat v kteroukoliv dobu do zařízení,
- b) nahlížet do povinné dokumentace vedené zařízením,
- c) podávat soudu návrh na zrušení nařízené ústavní výchovy nebo uložené ochranné výchovy, popřípadě podávat návrh na uložení ochranné výchovy dětem umístěným v zařízení na základě nařízené ústavní výchovy,

- d) prověřovat, zda rozhodnutí a postupy ředitele zařízení odpovídají zákonům a jiným právním předpisům,
- e) vydávat příkazy k dodržování předpisů platných pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy,
- f) nařídit, aby dítě, které je v zařízení nezákonně, bylo po oznámení orgánu sociálně-právní ochrany bezodkladně propuštěno.

(3) Zařízení je povinno příkazy státního zástupce podle odstavce 2 bez odkladu provést.

(4) Dozorem státního zastupitelství podle tohoto paragrafu není dotčena působnost okresních úřadů ve věcech sociálně-právní ochrany dětí podle zvláštního právního předpisu.⁷⁾

§ 40

Pojištění

Zařízení nebo středisko může uzavřít pojištění pro případ své odpovědnosti za škodu vzniklou na věcech, životě a zdraví dětí a svých zaměstnanců.

§ 41

Zmocňovací ustanovení

(1) Ministerstvo stanoví vyhláškou

- a) územní obvody diagnostických ústavů,
- b) podrobnosti o organizačním postupu diagnostického ústavu při přijímání, umísťování, přemísťování a propouštění dětí,
- c) vzorový vnitřní řád pro zařízení a střediska,
- d) podrobnosti organizačního zabezpečení pobytu dětí zadržených na útěku v diagnostickém ústavu podle § 6,
- e) podrobnosti organizačního zabezpečení umísťování dětí se zdravotním postižením podle § 2 odst. 12, nezletilých matek a jejich dětí a dětí vyžadujících výchovně léčebný režim v důsledku jejich neurologického poškození (psychického onemocnění),
- f) podrobnosti organizačního zabezpečení umísťování a pobytu dětí uvedených v § 2 odst. 5,
- g) podrobnosti o organizaci výchovně vzdělávací péče ve střediscích,
- h) podrobnosti o provádění psychologického vyšetření podle § 18 odst. 2,
- i) změnu výše částek uvedených v § 27 odst. 2 až 4, § 31 odst. 1, § 32 odst. 1 a v § 33 v závislosti na změně koeficientu úhrnného indexu spotřebitelských cen, zjištěného Českým statistickým úřadem.

¹⁷⁾ Zákon č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁸⁾ Zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení (správní řád), ve znění pozdějších předpisů.

dem, pokud změna hodnoty koeficientu přesáhne 5 %.

(2) Ministerstvo práce a sociálních věcí stanoví vyhláškou podrobnosti pro výběr a přípravu smluvních rodin, podrobnosti způsobu spolupráce a kontroly těchto smluvních rodin s diagnostickým ústavem.

§ 42

Přechodná ustanovení

(1) Dětské domovy internátního typu, dětské domovy se speciálními školami, dětské výchovné ústavy, zvláštní školy internátní, pomocné školy internátní a výchovné ústavy, v nichž je vykonávána ústavní výchova nebo ochranná výchova, zřízené podle dosavadních předpisů se považují za zařízení podle tohoto zákona, jestliže ve lhůtě do 24 měsíců od nabytí účinnosti tohoto zákona podá zřizovatel ministerstvu žádost o změnu zařazení zařízení podle tohoto zákona.

(2) Počty dětí ve výchovných skupinách a rodinných skupinách podle tohoto zákona se upraví do 24 měsíců od nabytí účinnosti tohoto zákona.

(3) Děti s mentálním, tělesným, smyslovým postižením, s vadami řeči, popřípadě s více vadami, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova, umístěné podle dosavadních předpisů ve speciálních školách internátních budou do 24 měsíců od nabytí účinnosti tohoto zákona převedeny do odpovídajícího zařízení podle tohoto zákona, pokud stupeň jejich zdravotního stavu nevyžaduje umístění v ústavu sociální péče nebo ve specializovaném zdravotnickém zařízení (§ 2 odst. 12).

(4) Pedagogičtí pracovníci, kteří jsou zaměstnanci zařízení nebo střediska podle dosavadních předpisů, jsou povinni do 2 let od účinnosti tohoto zákona předložit zařízení nebo středisku výsledky psychologického vyšetření psychické způsobilosti podle § 18 odst. 2.

§ 43

Zrušovací ustanovení

Zrušují se:

1. Nařízení vlády č. 176/1996 Sb., kterým se stanoví výše příspěvku na úhradu péče poskytované mládeži umístěné ve školských zařízeních pro výkon

ústavní výchovy, ochranné výchovy nebo preventivní péče.

2. Vyhláška č. 64/1981 Sb., o školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy.

ČÁST DRUHÁ

Změna zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

§ 44

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění zákona č. 132/1982 Sb., zákona č. 234/1992 Sb., nálezů Ústavního soudu č. 72/1995 Sb., zákona č. 91/1998 Sb., zákona č. 360/1999 Sb. a zákona č. 301/2000 Sb., se mění takto:

1. V § 46 odst. 1 větě první se za slova „ústavní výchovu“ vkládají slova „nebo dítě svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 42 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí)“ a ve větě druhé se za slova „ústavní výchovu“ vkládají slova „nebo dítě svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc“.

2. V § 46 odst. 2 větě první se za slovo „péči“ vkládají slova „nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc“.

ČÁST TŘETÍ

Změna zákona č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů

§ 45

V zákoně č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních, ve znění zákona č. 31/1984 Sb., zákona č. 390/1991 Sb., zákona č. 190/1993 Sb., zákona č. 138/1995 Sb., zákona č. 19/2000 Sb. a zákona č. 132/2000 Sb., se § 23 až 31a zrušují.

ČÁST ČTVRTÁ

ÚČINNOST

§ 46

Tento zákon nabývá účinnosti dnem 1. července 2002.

Klaus v. r.

Zeman v. r.

110

USNESENÍ

Poslanecké sněmovny

ze dne 12. března 2002

Poslanecká sněmovna setrvává na zákonu o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, přijatém Poslaneckou sněmovnou dne 5. února 2002 a vráceném prezidentem republiky dne 21. února 2002.

Klaus v. r.

Vydává a tiskne: Tiskárna Ministerstva vnitra, p. o., Bartůňkova 4, pošt. schr. 10, 149 01 Praha 415, telefon (02) 792 70 11, fax (02) 795 26 03 – Redakce: Ministerstvo vnitra, Nad Štolou 3, pošt. schr. 21/SB, 170 34 Praha 7-Holešovice, telefon: (02) 614 32341 a 614 33502, fax (02) 614 33502 – Administrace: písemné objednávky předplatného, změny adres a počtu odebíraných výtisků – MORAVIAPRESS, a. s., U Póny 3061, 690 02 Břeclav, telefon 0627/305 161, fax: 0627/321 417. Objednávky ve Slovenské republice přijímá a titul distribuuje Magnet-Press Slovakia, s. r. o., Teslova 12, 821 02 Bratislava, tel.: 00421 2 44 45 46 28, fax: 44 45 46 27. Roční předplatné se stanovuje za dodávku kompletního ročníku včetně rejstříku a je od předplatitelů vybíráno formou záloh ve výši oznámené ve Sbírce zákonů. Závěrečné vyúčtování se provádí po dodání kompletního ročníku na základě počtu skutečně vydaných částek (první záloha na rok 2002 činí 3000,- Kč) – Vychází podle potřeby – Distribuce: celoroční předplatné i objednávky jednotlivých částek – MORAVIAPRESS, a. s., U Póny 3061, 690 02 Břeclav, telefon: 0627/305 179, 305 153, fax: 0627/321 417. Internetová prodejna: www.sbirkyzakonu.cz – Drobný prodej – Benešov: HAAGER – Potřeby školní a kancelářské, Masarykovo nám. 101; Brno: Knihkupectví M. Ženíška, Květinářská 1, M.C.DES, Cejl 76, SEVT, a. s., Česká 14; Břeclav: Prodejna tiskovin, 17. listopadu 410, tel.: 0627/322 132, fax: 0627/370 036; České Budějovice: PROSPEKTRUM, Kněžská 18, SEVT, a. s., Česká 3; Hradec Králové: TECHNOR, Wonkova 432; Hrdějovice: Ing. Jan Fau, Dlouhá 329; Cheb: EFREX, s. r. o., Karlova 31; Chomutov: DDD Knihkupectví – Antikvariát, Ruská 85; Kadaň: Knihařství – Přibíková, J. Švermy 14; Kladno: eL VaN, Ke Stadionu 1953; Klatovy: Krameriovo knihkupectví, Klatovy 169/I.; Liberec: Podještědské knihkupectví, Moskevská 28; Litoměřice: Jaroslav Tvrdík, Lidická 69, tel.: 0416/732135, fax: 0416/734875; Most: Knihkupectví Šeříková, Ilona Růžičková, Šeříková 529/1057, Knihkupectví „U Knihomila“, Ing. Romana Kopková, Moskevská 1999; Náchod: Olga Fašková, Kamenice 139, tel.: 0441/42 45 46; Olomouc: ANAG, spol. s r. o., Denisova č. 2, BONUM, Ostružnická 10, Tycha, Ostružnická 3; Ostrava: LIBREX, Nádražní 14, Profesio, Hollarova 14, SEVT, a. s., Nádražní 29; Otrokovice: Ing. Kučefík, Jungmannova 1165; Pardubice: LEJHANEČ, s. r. o., Sladkovského 414; Plzeň: ADMINA, Úslavská 2, EDICUM, Vojanova 45, Technické normy, Lábkova pav. č. 5; Praha 1: Dům učebnic a knih Černá Labuť, Na Poříčí 25, FIŠER-KLEMENTINUM, Karlova 1, KANT CZ, s. r. o., Hyberská 5, LINDE Praha, a. s., Opletalova 35, Moraviapress, a. s., Na Florenci 7-9, tel.: 02/232 07 66, PROSPEKTRUM, Na Poříčí 7; Praha 2: ANAG, spol. s r. o., nám. Míru 9 (Národní dům), BMSS START, s. r. o., Vinohradská 190, NEWSLETTER PRAHA, Šafaříkova 11; Praha 4: PROSPEKTRUM, Nákupní centrum Budějovická, Olbrachtova 64, SEVT, a. s., Jihlavská 405; Praha 5: SEVT, a. s., E. Peškové 14; Praha 6: PPP – Staňková Isabela, Puškinovo nám. 17; Praha 8: JASIPA, Zenklova 60, Specializovaná prodejna Sbírky zákonů, Sokolovská 35, tel.: 02/24 81 35 48; Praha 10: Abonentní tiskový servis, Hájek 40, Uhřetěves; Přerov: Knihkupectví EM-ZET, Bartošova 9; Sokolov: KAMA, Kalousek Milan, K. H. Borovského 22, tel.: 0168/303 402; Šumperk: Knihkupectví D-G, Hlavní tř. 23; Tábor: Milada Šimonová – EMU, Budějovická 928; Teplice: L + N knihkupectví, Kapelní 4; Trutnov: Galerie ALFA, Bulharská 58; Ústí nad Labem: Severočeská distribuční, s. r. o., Havířská 327, tel.: 047/560 38 66, fax: 047/560 38 77, Kartoon, s. r. o., Solvayova 1597/3, Vazby a doplňování Sbírky zákonů včetně dopravy zdarma, tel.+fax: 047/5501773, www.kartoon.cz, e-mail: kartoon@kartoon.cz; Zábřeh: Knihkupectví PATKA, Žižkova 45; Žatec: Prodejna U Pivovaru, Žižkovo nám. 76. Distribuční podmínky předplatného: jednotlivé částky jsou expedovány neprodleně po dodání z tiskárny. Objednávky nového předplatného jsou vyřizovány do 15 dnů a pravidelné dodávky jsou zahajovány od nejbližší částky po ověření úhrady předplatného nebo jeho zálohy. Částky vyšlé v době od zaevidování předplatného do jeho úhrady jsou doposílány jednorázově. Změny adres a počtu odebíraných výtisků jsou prováděny do 15 dnů. Reklamace: informace na tel. čísle 0627/305 168. V písemném styku vždy uvádějte IČO (právníká osoba), rodné číslo (fyzická osoba). Podávání novinových zásilek povoleno Českou poštou, s. p., Odštěpný závod Jižní Morava Ředitelství v Brně č. j. P/2-4463/95 ze dne 8. 11. 1995.

PŘÍLOHA ČÍSLO 2

Fotografická dokumentace ze společenských a sportovních aktivit svěřenců
Výchovného ústavu pro děti a mládež Jiříkov

Cykloturistika v Krkonoších

Výlet o jarních prázdninách

Železný chovanec – Hostouň

Jedna z disciplin triatlonu

Mikulášská nadílka

Vánoční besídka